

ENTRE EL FLAMENC I LA MÚSICA URBANA

Sobre el fenomen Rosalía i
la construcció d'un imaginari propi

Cap1. August

Autor: Jorge Luque Cantero

Tutora: Maria Carme Pardo Salgado

Grau Història de l'Art

Universitat de Girona

Juny de 2020

*A totes aquelles àvies que no han deixat de cantar mentre cuinaven.
De forma especial, a la Fermina amb la seva ràdio de piles i
a l'Antonia i totes les cançons populars que m'ha ensenyat.
Gràcies per haver posat banda sonora a la meva infància.*

*També a la Carme, per guiar-me des de la llibertat i la confiança.
Gràcies, de debò.*

Imatge en portada: Rosalía retratada per Camila Falquez (2019)¹.

---

¹ Imatge a Herrera, I. (Maig de 2019).

Resum: El treball que es presenta, analitza l'evolució artística de Rosalía des dels seus inicis fins a l'actualitat. Aquesta anàlisi mostra que aquesta evolució es fonamenta sobre una dualitat estilística: el flamenc i la música urbana. Aquesta dualitat, no exempta de problemàtiques, s'exposa en aquest treball a partir de l'anàlisi formal i iconogràfic de diferents videoclips de l'artista que permeten donar compte d'un imaginari propi ple de les tensions produïdes per aquesta dualitat.

Paraules clau: Cultura Visual, Rosalía, Flamenc, Música Urbana

Abstract: The aim of this work is to present Rosalía's stylistic duality, which allows us to consider her music both flamenco and urban. After that, we study how this duality turns into the creation of an own imaginary by doing a formal and iconographical analysis of some of her videoclips. However, in order to understand this duality and her involvement in the imaginary of what we call Rosalía's phenomenon, we first have to explain the artistic evolution of the singer until nowadays (2020).

Key Words: Visual culture, Rosalía, Flamenco, Urban music,

INDEX

1. Introducció	1
A mode de benvinguda	1
Marc teòric	2
Metodologia	3
2. Rosalía: els seus inicis	6
2.1. Petita biografia	6
2.2. Los Ángeles	8
3. De cantaora a artista internacional	11
3.1. El Mal Querer	11
3.1.1. El concert de presentació	11
3.1.2. Producció i autoria	12
3.1.3. Conceptualització	13
3.1.4. Narrar a través d'un àlbum musical	14
3.1.5. De l'estudi als escenaris	17
3.1.6. Recepció i crítiques	18
3.2. L'estratègia mercantil	19
3.3. Crítiques, polèmiques i acusacions	23
3.3.1. Flamenc, flamenc-fusió o apropiacionisme	23
3.3.2. Antigitanisme	24
3.3.3. Mercantilisme	25
3.3.4. Antifeminisme	26
3.3.5. F**k VOX	27
4. Sobre el caràcter dual de Rosalía	28
4.1. El flamenc, les seves sonoritats i el flamenc fusió	28
4.1.1. Los Ángeles	28
4.1.2. El Mal Querer i els treballs posteriors	29
4.2. El caràcter urbà i les tècniques comercials	32
4.2.1. L'estilisme	32
4.2.2. Màrqueting	34
4.3. L'imaginari del fenomen Rosalía	36
4.3.1. Les portades d'El Mal Querer	36
4.3.2. Els espais industrials	37
4.3.3. El món del motor	38
4.3.4. L'estètica flamenca	39
4.3.5. Motius religiosos	40
4.3.6. La tauromàquia	41
4.3.7. Les dones de Goya	43
Conclusions	44
Referències	46
Annexos	54
1. Versions i originals.	54
2. L'equip darrere de Rosalía	55
2.1. Organització i gestió	55
2.2. Producció i música	55
2.3. Imatge i estètica	57
2.4. Dansa	59
3. Els autors d'El Mal Querer	60
4. Figures	61

1. INTRODUCCIÓ

A mode de benvinguda

Benvolguda lectora, benvolgut lector.

Al llarg d'aquest treball desenvoluparem la trajectòria vital i artística de la cantant catalana Rosalía, així mateix, intentarem buscar els diversos motius que han acabat convertint a la jove de vint-i-sis anys en una estrella internacional en només tres anys. Posteriorment, intentarem demostrar el perquè podem parlar de Rosalía des del món del flamenc i des de la música urbana, desplegant els diferents aspectes que ens permeten justificar aquesta dualitat. Finalment, ens centrarem en la creació d'un imaginari molt propi a partir de diferents referents culturals que han permès a l'artista vendre's en diversos mercats musicals amb una marca pròpia.

Al llarg dels tres darrers anys, Rosalía Vila Tobella ha passat de ser una estudiant a l'Escola Superior de Música de Catalunya a un fenomen musical de masses. No hi ha hagut cap diari, ràdio o canal de televisió nacional que s'apreciï que no hagi parlat d'aquesta jove catalana, i és que el seu segon àlbum d'estudi, *El Mal Querer* (novembre de 2018), fou el quart disc més venut a l'Estat espanyol el passat 2019, superant a un gran nombre d'artistes amb trajectòries musicals molt més consolidades i antigues que la de la catalana (Promusicae, 2020).

Les motivacions principals d'aquest treball han estat dues. Primerament, s'ha volgut centrar el tema d'aquest treball en quelcom diferent, gairebé, fora dels estudis del grau i és que al llarg d'aquests quatre anys formant-me com a historiador de l'art he sentit diverses vegades la necessitat de reivindicar allò popular, que s'allunya de l'academicisme i els ideals de l'alta cultura, com una peça essencial del nostre caràcter social i comunitari. D'altra banda, creia que era essencial parlar de quelcom en el qual creia, amb el què connectava, i és que des del moment que vaig escoltar a Rosalía versionant *La hija de Juan Simón* (Antonio Molina, 1957) no he pogut deixar de seguir la trajectòria de la cantant.

És per aquests motius que, finalment, he acabat realitzant aquest treball, per poder descobrir tot el que s'amaga darrere de la cantant i, a la vegada, entendre tots els moviments i estratègies que l'han portada a l'estrellat internacional. Fixant-nos especialment en tots aquells elements i referències visuals, que apareixen en els continguts de la cantant, i que l'han ajudat a desenvolupar la dualitat de la qual abans parlàvem i, a la vegada, l'han servit com un reclam publicitari per vendre la seva marca primer a Espanya i, després, arreu del món.

Marc teòric

L'objectiu principal d'aquest treball és demostrar l'existència d'un caràcter dual i que es podria inclús considerar com a font de tensió, en la trajectòria artística de Rosalía. D'una banda, ens trobem amb una artista que domina a la perfecció la tècnica vocal i musical del flamenc mentre que, de l'altra, observem tota una sèrie de característiques en la seva carrera que l'apropa a la música urbana i l'endinsa en l'agressivitat dels circuits comercials. Aquesta dualitat, que reproduïx en bona manera la distinció entre cultura popular i alta cultura, es veurà traduïda en tot un seguit d'elements iconogràfics que configuren l'imaginari del què coneixem per fenomen Rosalía.

Per poder establir aquest imaginari dual, ha estat essencial plasmar prèviament l'evolució de la trajectòria de Rosalía: d'estudiant a cantautora i d'artista nacional a l'estrellat. Un cop establerts els passos seguits per la cantant fins a convertir-se en un fenomen de masses en l'estat espanyol, hem pogut observar com a poc a poc la catalana va començar a variar el seu estil per anar obrint-se pas en les indústries musicals estrangeres, establint així un patró de conducta molt marcat pel seu caràcter mercantilista. L'últim pas per entendre aquesta evolució ha girat al voltant de les polèmiques i crítiques que ha rebut la cantant al llarg de la seva trajectòria.

Un cop hem perfilat la carrera artística de Rosalía, establert el seu caràcter mercantilista i tractat les crítiques que ha rebut, hem passat a analitzar els diferents vessants que defineixen la dualitat del fenomen Rosalía. Primer, s'aborden les seves aproximacions a la sonoritat flamenca i s'explica per què la major part de la seva producció musical es pot considerar flamenc-fusió. En un segon moment, es tracta la seva relació amb el món urbà a través del seu estilisme i les estratègies comercials que segueix l'artista.

Finalment, es desenvolupa l'imaginari dual de la cantant a partir de diferents imatges extretes dels seus videoclips. És amb aquests exemples que s'intentarà demostrar com Rosalía s'identifica, més enllà de la seva música, amb elements típics de la cultura popular espanyola, especialment del flamenc, per un costat, i amb motius molt propis de la música urbana i la seva estètica per l'altre.

Les fonts documentals utilitzades per la realització d'aquest treball han estat molt nombroses i diverses. Donat que estem treballant un tema d'actualitat, les referències utilitzades per abordar la trajectòria artística i musical de Rosalía queden molt marcades pel seu caràcter informal. La major part d'aquesta informació ha estat extreta d'articles de diari o revistes, columnes d'opinió i crítica, fòrums musicals, ... D'altra banda, però, hi ha tot un seguit de publicacions acadèmiques que, tot i no parlar de Rosalía, contenen continguts i teories sobre la indústria musical actual, la importància de l'estètica en les dives contemporànies o la narrativitat a través del consum de videoclips, *La Dictadura del Videoclip* (Illescas, J., 2015) és un exemple d'aquests.

Existeix, però, un tercer grup de referències. Hi ha tot un seguit de fons que han estat divulgades en diverses plataformes informals però que, a la vegada, es caracteritzen per parlar de la trajectòria artística de Rosalía amb fonaments teòrics i acadèmics. Inicialment, se sol desconfiar d'aquest tipus de referències, ja que a primera vista, semblen discursos *amateurs* i poc seriosos, però s'ha constatat que aquests mitjans també vehiculen, malgrat la seva simplicitat comunicativa, una quantitat d'informacions que s'han pogut contrastar amb mitjans més clàssics com els diaris o la informació a la TV, i que han estat d'interès per la informació que aporten.

Metodologia

S'ha emprat una metodologia qualitativa que ha tingut en compte d'una banda, el model clàssic basat en l'anàlisi d'audicions i l'aprenentatge del llenguatge musical. De l'altra, ha estat necessari també l'enfoc sociològic.

Els passos seguits dins d'aquests dos models, han estat:

1. Recerca i contrast de dades

Per poder començar a traçar la trajectòria vital i artística de Rosalía al llarg del treball, ha estat necessari un enorme procés d'investigació i comparació de dades sobre els orígens de la cantant, la seva evolució en el món de la música i les diferents personalitats que l'envolten.

Aquesta informació ha estat fàcil de trobar per la gran abundància d'articles periodístics, columnes d'opinió, fòrums musicals o, inclús, petites monografies publicades en diaris de referència. El problema de tot aquest recull de dades ha estat, precisament, la gran quantitat de publicacions que han seguit la carrera de la catalana i, per tant, l'enorme quantitat d'informació sobre aquesta. La dificultat l'hem trobat en el procés de discriminació de tota la informació tot atenent a la veracitat de les fonts i amb la manera en què la informació anava encaixant en la cronologia global.

Així, arribem a un dels factors principals d'aquest treball: la creació d'una línia temporal amb dades contrastades que ens permeti començar a redactar la primera part del treball, en la que es contextualitza la trajectòria musical i vital de Rosalía. Tot i que l'organització d'aquestes primeres pàgines segueix un fil cronològic, per poder trencar la monotonia d'aquestes dades informatives i orientar el treball a l'objectiu definit, s'ha decidit organitzar els apartats seguint els processos de creació i màrqueting del treball de l'artista. D'aquesta manera, quan parlem d'*El Mal Querer*², per exemple, no se segueix estrictament la línia temporal d'aquest sinó que desenvolupem la producció de l'àlbum a partir dels diferents passos que va seguir la catalana per la seva creació i comercialització.

En aquest procés ha estat interessant, també, veure com cada publicació acostuma a parlar de la cantant i els seus treballs des d'un mateix punt de vista i com aquest no varia malgrat l'evolució de la trajectòria de l'artista. Un dels exemples més clars el trobem amb el portal digital de notícies Jenesaispop i com sempre segueix la premissa de què Rosalía és una gran estrella i, rarament, es qüestionen les seves accions. Les publicacions, com *El Periódico* o *El Mundo*, han estat de gran utilitat per parlar de tots aquells que s'amaguen darrere de la fama de Rosalía, especialment dels seus mestres de cant o l'equip amb el què sol treballar.

Una de les fonts documentals fonamentals per aquest treball ha estat la monografia *Rosalía's Incredible Journey From Flamenco to Megastardom* (Valdes, M., 2019). Aquesta publicació ha servit com un petit manual sobre la vida musical de l'artista i, gràcies a la seva extensió i interès per l'obra de Rosalía, desenvolupa moltes idees que en la resta d'articles o columnes d'opinió només apareixen mencionats. Aquesta referència ha estat de gran ajuda alhora d'aplicar l'enfoc sociològic en la trajectòria de l'artista per tota la informació i dades que en ella s'hi troben.

---

² *El Mal Querer* (Rosalía, 2018) és el segon àlbum d'estudi de la cantant catalana i serà el que la porti a la fama internacional.

2. Aplicació de teories i discursos tècnics

El segon pas ha consistit en l'anàlisi de la dualitat de la trajectòria artística de la cantant, entre el flamenc i la música urbana. Per tal de portar a terme aquest anàlisi hem hagut de combinar el model clàssic i l'enfoc sociològic. Primerament, s'han establert i s'han definit les característiques que ens permeten posar a prova la nostra hipòtesi. El següent pas ha estat justificar aquests aspectes que ens permeten parlar de la catalana, primer, com a *cantaora* flamenca i, després, com artista urbana dins dels circuits comercials.

Per poder centrar-nos en les característiques principals del cant i la dansa *jonda* s'han diferenciat els dos àlbums de la cantant segons el tipus d'aproximació al flamenc que es fa en ells. En el cas de *Los Ángeles* (Rosalía, 2017), es demostra perquè el disc pertany a aquest gènere i com s'aconsegueixen les sonoritats i característiques bàsiques d'aquest. D'altra banda, amb *El Mal Querer*, es defensa la creació d'un àlbum de flamenc-fusió i s'expliquen les diferents estratègies musicals utilitzades per la producció d'aquest treball.

Per la redacció d'aquest apartat han sigut necessàries referències sobre flamenc, els seus orígens, les seves sonoritats i la seva fusió. Dues de les lectures claus han estat *Tres modelos de adaptación del flamenco a las músicas populares urbanas en Andalucía* (Barerra, F., 2015) i *La universalización del flamenco: de músicas mediterránea a música trasnacional* (Berlanga, M. A., 2012).

Una de les referències fonamentals d'aquest apartat ha estat el vídeo *Rosalía: lo que nadie está diciendo sobre el mal querer* (Altozano J., 2018) i la resposta que va compartir la cantant via xarxes socials (Vila, R., 2018). Juntament amb la bibliografia abans esmentada, aquest video ens ha permès entendre i desplegar diferents especificitats i tecnicismes musicals sobre el flamenc i la seva influència en el segon treball de Rosalía.

Per poder parlar de l'altre punt fort d'aquesta dualitat, aquella part més propera a l'enfoc sociològic, ens hem centrat en diverses lectures que analitzen la importància i funcions de la presència dels artistes en els seus videoclips. Els conceptes que es desenvolupen en textos com *El videoclip como mercanarrativa* (Sedeño, A. M., 2007) o *Videoclip y cuerpo: el entre-lugar de los corpus mutantes* (Oliveira, T., 2009) que fan servir l'enfoc sociològic i el model clàssic, han servit per desenvolupar la major part de les idees que demostren la participació de la catalana en els grans mercats i circuits de música comercial.

Quan afirmem que Rosalía forma part de la música urbana ho fem pensant en el tipus de fusió flamenca que es realitza als seus treballs. Hi ha, però, dos aspectes més que connecten a la cantant amb aquest estil, l'estètica i el màrqueting. Per poder parlar de l'estilisme com a eina d'aproximació a aquesta música i al seu públic, ens hem basat en diverses referències del món de la moda, una de les principals ha estat *Un Podcast de Moda #2: 'Ratchet' o por qué Rosalía no viste como una choni* (Ferrero, C. i Megía, C., 2019) on s'explica l'origen dels estilismes de la cantant.

Per a fer referència a les estratègies de màrqueting que segueix la cantant assessora per part del seu equip ens hem basat en l'anàlisi que segueix Neus Díez al seu vídeo *LA ROSALÍA: Un marketing CON ALTURA. (Análisis: Lo que nadie te dice)* (2019). Les idees expressades per Díez s'han complementant amb diferents moments de la trajectòria de Rosalía que ja s'havien exposat en els apartats anteriors.

3. Escolta, visionat i anàlisi

El model clàssic d'anàlisi d'audicions ha estat íntegrament aplicat als apartats 3.1.4. i 4.3., el primer sobre la conceptualització d'*El Mal Querer* i el segon sobre l'imaginari que envolta el fenomen Rosalía. Per poder escriure aquests epígrafs ens hem basat en l'escolta activa de les cançons del segon àlbum de la catalana i, posteriorment, en el visionament dels seus videoclips. Ha estat a partir del resultat d'aquestes anàlisis que s'han pogut desenvolupar diversos conceptes que sense el bagatge adquirit al llarg del grau en Història de l'Art segurament no haurien estat possibles..

La recerca d'elements culturals i referències en les narratives visuals de Rosalía s'ha complementat amb un seguit de lectures on s'exposen diferents idees sobre el significat i les funcions dels elements trobats. *El camp cañí: Folclore popular, kitsch y género en el arte contemporáneo español* (Consuegra, J., 2016), per exemple, s'ha utilitzat per parlar dels referents populars de la cultura espanyola dels darrers anys i les seves implicacions.

Aquest sistema d'anàlisi ha estat també la part més complexe d'aquest treball. Per una part, la gran quantitat d'elements visuals i referències que apareixen en els videoclips de la cantant catalana fan gairebé inabastables els estudis al voltant dels seus significats i funcions. Per l'altra, la necessitat d'agrupar, organitzar i il·lustrar totes les idees que es desenvolupen en els apartats han suposat una gran quantitat de temps i més d'un esclat emocional quan les tecnologies informàtiques es saturaven degut a l'ús massiu que s'està fent durant la pandèmia del COVID-19.

Per a la realització d'aquest últim apartat on s'analitzen els elements i referències que acaben configurant l'imaginari del fenomen Rosalía, s'han contrastat les diferents idees i conceptes amb *Construyendo a "la Rosalía": iconografía para una nueva diosa* (Palomares, O. i Vives, M., 2019). Aquest petit article exposava els diferents elements iconogràfics que es desenvolupen en els tres primers videoclips de l'artista i, certament, ha estat un model a seguir a l'hora de relacionar tots els referents culturals que s'havien trobat en l'imaginari de Rosalía.

2. ROSALÍA: ELS SEUS INICIS

2.1. Petita biografia

Si te reencarnas en carne,
Vuelve a reencarnarte en ti,
Que andamos justos de genios,
Eugenio Salvador Dalí.

Eugenio Salvador Dalí (Mecano, 1988) versionat per Rosalía durant els seus estudis (Taller de Músics, 2015).

El 25 de setembre de 1993 neix Rosalía Vila Tobella a Sant Esteve Sesrovires (Barcelona), abans d'ella el matrimoni format per José Manuel Vila i Pilar Tobella van engendrar a Pilar, la germana gran de l'artista i amb qui manté una estreta relació laboral. La mateixa cantant explica en diferents entrevistes als medis que va descobrir la seva passió pel cant durant una trobada familiar on el seu pare va animar-la a interpretar alguna peça i després de la seva petita actuació es va adonar que tots els presents estaven plorant, serà a partir d'aquest moment quan s'adoni del poder de la música i s'interessi per aquesta (Maldonado, L. G., novembre de 2018).

Amb deu anys començarà a centrar-se en la seva formació musical fins a arribar a l'Escola Superior de Música de Catalunya on cursarà el Títol Superior de Música especialitzant-se en interpretació flamenca. Durant els seus estudis es toparà amb José Manuel Vizcaya, conegut en l'àmbit del flamenc com a Chiqui de La Línea, i serà qui la cantant reconegui com el seu mestre. Rosalía va dedicar-li unes paraules d'agraïment al seu concert al Palau Sant Jordi el passat set de desembre (Molins, C., 2019).

Segons la directora general de l'ESMUC, Núria Sempere, l'eclosió del fenomen Rosalía és el triomf de la qualitat, presentada en tres entorns:

- En l'àmbit interpretatiu, tant des del punt de vista musical com en la necessitat de presentar una obra total on conflueixin la resta d'arts escèniques.
- En l'àmbit compositiu i de producció, capaç de fondre el flamenc amb les músiques urbanes, des dels elements més profunds del procés creatiu i sense complexos.
- I en la pròpia visió del món, crítica amb els estereotips i reivindicativa del poder de les dones.

(ESMUC, 2018)

De forma paral·lela als seus estudis a l'ESMUC, Rosalía formarà part del Taller de Músics del barri El Raval barceloní, serà aquí on conegui a Juan Gómez "Chicuelo" (Cervera, M., febrer de 2019), solista i compositor flamenc, amb qui farà diverses col·laboracions i participarà en diferents esdeveniments promoguts per la institució, com el festival Ciutat Flamenco de 2014 (Taller de Músics, 2015). D'entre moltes altres, destaca també la col·laboració feta amb la Fura dels Baus posant la veu a l'espectacle de la formació *A Journey Beyond Time* a Singapur l'any 2015 (La Fura dels Baus s.d.).

La seva formació com a ballarina va començar a l'escola de ball Ses Dansa del seu poble natal amb només quatre anys, allà es formarà al llarg de la seva infància i adolescència en jazz modern dos cops per setmana. Amb quinze anys, mentre estudiava paral·lelament a l'ESMUC i el Taller de Músics, entrarà a l'escola de ball La Tani a Nou Barris (Barcelona) i començarà la seva carrera com a

bailaora de flamenc. La direcció de l'escola afirma que, sense tot allò après allà, el distintiu "trá trá" de l'artista no hagués estat possible (Battista, G. i Segura, C., 2019).

A banda de les seves aparicions en festivals i concerts de les institucions on es va formar, la primera aparició pública de la cantant destacable serà la seva participació l'any 2008 en el talent-show *Tú si que vales* a la cadena Telecinco, aquí es presentarà com una jove de quinze anys a punt d'acabar els seus estudis secundaris que té molt clar que vol dedicar-se a la música. Tot i que va aconseguir emocionar al públic versionant amb una guitarra el tema *Como en un mar eterno* (Hanna, 2006), no va convèncer el jurat del programa i va ser desqualificada del concurs (Telecinco, 2008). L'any 2015 serà la telonera de Miguel Poveda, un dels *cantaors* flamencs més reconeguts des de fa més de quinze anys, en el Festival Internacional de Música de Cadaqués (García, R., 2015).

El reconeixement real de Rosalía, però, va arribar l'any 2016 amb el llançament d'*Antes de morir*me (30 de juny) i *Llámame más tarde* (14 de juliol), dues col·laboracions fetes amb l'artista de *trap* Antón Álvarez, conegut sota el pseudònim de C. Tangana, que es va fer famós en el món del rap espanyol amb el grup Agorazain als voltants del 2006 (Álvarez, A., s.d.). El duo es va acabar convertint en parella i el cantant madrileny serà una de les bases artístiques per la creació de l'àlbum *El mal querer* (Rosalía, 2018) com més endavant veurem.

Després d'aquestes dues col·laboracions amb el cantant madrileny, el nom de Rosalía va començar a ser sinònim de dualitat entre el flamenc i el pop-urbà, inclús versatilitat, i veure'm com, a poc a poc, l'artista serà presentada en diferents cartells com a *cantaora* flamenca i cantant pop a la vegada. Un exemple el trobem en la programació del Festival Acústica³ de 2017: el dia inaugural d'aquesta edició (dijous 31 d'agost) la de Sant Esteve Sesrovires va ser l'encarregada d'obrir el festival a les 21:30 hores, poc després d'acabar el concert va aparèixer per sorpresa a un dels altres escenaris de l'Acústica per actuar amb C. Tangana i tancar l'espectacle que aquest donava. (Fig. 1 i 2).

---

³ Festival de música que es celebra a finals del mes d'agost i inicis de setembre tots als anys a la capital alt empordanesa i que destaca per la seva tria heterogènia i diversa.

2.2. Los Ángeles

Soy enterraor, y vengo
de enterrar a mi corazón.

La Hija de Juan Simón (Rosalía, *Los Ángeles*, 2017)

L'artista publicarà *Los Ángeles* (10 de febrer de 2017), aquest serà el seu primer àlbum i veurem com es decantarà per la vesant més flamenca de l'artista. El concert inaugural del Festival Acústica de Figueres formava part de la gira que la cantant farà per promocionar el disc mentre segueixi col·laborant amb altres artistes més propers al pop o la música urbana. Aquest àlbum conté un total de dotze cançons interpretades només per Rosalía i totes són versions o es basen en diferents cants flamencs que giren al voltant del tema de la mort⁴. Explica la cantant durant una entrevista:

És un disc sobre la mort i és de cants flamencs. El que passa és que ho fem de forma bastant personal i al final ja no són cants ni és flamenc, són cançons”.

(Torresi, G., 2017)

La catalana, en poques paraules, resumeix tot el seu treball per fer-nos saber que el flamenc, els cants com diu ella mateixa, són la inspiració per a la creació d'altres peces. Les cançons de les quals parla Rosalía, són els productes nous que sorgeixen de les versions que componen l'àlbum. Es fa seves peces tradicionals per readaptar-les al seu estil i actualitzar-les a la vegada seguint les normes del “pop”⁵. Per tant, la dualitat de Rosalía que abans comentàvem encara es veu molt més accentuada si tenim en compte la manera en què converteix en “pop” la música tradicional, presentant una nova manera d'entendre el flamenc-fusió i facilitant alhora el seu consum.

A través de la seva pàgina personal d' Spotify, l'artista va compartir una llista anomenada *L.A. Cantes* el desembre de 2017, gairebé un any després del llançament de *Los Ángeles*. Aquesta és un recull de totes les peces que van servir a l'artista per la creació del seu àlbum. Dins d'aquesta trobem un gran nombre de *cantaors* i guitarristes flamencs de gran reconeixement com Manolo Caracol⁶, Enrique Morente⁷, Antonio Molina⁸, La Niña de los Peines⁹ o Juanito Valderrama¹⁰, entre altres. Aquesta llista d' Spotify demostra tota la formació i coneixement que l'artista posseeix al

---

⁴ Veure Annexos: 1. Versions i originals.

⁵ La música pop acostuma a seguir tot una sèrie de paràmetres que permet identificar-la com a tal. Intentar arribar al màxim públic possible, l'aplicació de tecnologies en la producció dels discos, l'ús d'estructures simples d'estrofa i tornada, ...

⁶ Manolo Ortega Juárez (1909-1973) fou un *cantaor* sevillà de l'època daurada del flamenc, també coneguda com l'època de l'òpera flamenca, que va destacar per popularitzar l'acompanyament dels seus cants amb orquestres o pianos.

⁷ Enrique Morente Coteló (1942-2010) fou un *cantaor* de flamenc de Granada que va passar a la història del flamenc com un dels grans renovadors del gènere durant el franquisme espanyol.

⁸ Antonio Molina (1928-1992) fou un cantant de còpies i *cantaor* de flamenc malagueny, autor del célebre *Soy minero*, que va centrar la seva carrera en el cinema-musical del franquisme ple i el tardofranquisme.

⁹ Pastora María Pavón Cruz (1890-1969) fou una *cantaora* gitana de flamenc de l'època daurada del gènere que va passar a la història com una de les veus més importants d'aquesta música.

¹⁰ Juan Manuel Valderrama Blanca (1916-2004) fou un actor i *cantaor* flamenc de Jaén que, igual que Antonio Molina, va participar en el cinema-musical de l'època que promovia l'exaltació de la cultura espanyola de l'època franquista.

voltant del flamenc i que li permet fer seus i versionar diversos estils i cants típics d'aquest gènere musical (Vila, R., 2017 i Peláez, S., 2017)¹¹.

Per produir aquest àlbum, Rosalía va comptar amb la col·laboració del cantautor, músic i compositor Raül Refree (Barcelona, 1976), el duo es va conèixer gràcies al polifacètic Luís Troquel¹². La cantant actuava en l'espectacle *Rumba Surreal* d'aquest i Refree va assistir com a públic, només escoltar la veu de la jove aquest va demanar a Troquel que concertés una cita amb ella. Finalment, Rosalía i Refree es van conèixer i van congeniar molt bé; ràpidament van començar a treballar en l'embrió de *Los Ángeles* i a la vegada van fer diverses actuacions junts on posaven a prova les seves creacions. Mentre la cantant buscava el repertori i feia les veus, el barceloní es va encarregar del tema sonor i els arranjaments (Freire, J. M., novembre de 2018).

Finalment, el segell discogràfic *Universal Music Spain* es sumarà al projecte i s'encarregarà de la distribució i publicitat dels artistes i del seu projecte. Serà a través d'aquesta col·laboració que es llencin diverses versions de *Los Ángeles* d'entre les que destaca un LP (21 d'abril de 2017) i l'EPK publicitari del disc¹³ (Universal, 2017). El duo començarà una gira per tot l'Estat Espanyol i els seus noms apareixeràn en diversos cartells de festivals: el Primavera Sound de Barcelona, l'Atlàntic Fest galleg o el Vida Festival de Vilanova i la Geltrú entre altres. (Núñez, G., 2017).

La rebuda del disc per part de la crítica va ser molt positiva; un gran nombre de diaris van començar a emplenar els seus titulars amb lloances, notícies, entrevistes i ressenyes del treball de Rosalía, mentre que el paper de Refree, el seu col·laborador, anava desplaçant-se poc a poc al rerefons del ressò mediàtic. Paral·lelament, veurem també com el projecte *Los Ángeles* anirà rebent diferents premis i condecoracions com el *Premio Ruido* a millor disc nacional de 2017 que concedeix la premsa musical espanyola (EFE, gener de 2018).

Per més que la seva col·laboració amb C. Tangana pogués fer pensar en una mena de cant 2.0, Rosalía és tradició pura i també pura avantguarda. Cantiñas, verdiales i seguiriyas reinventades des de la nuesa i el minimalisme que aquesta jove cantaora de Sant Esteve de Sesrovires ha rescatat dels baixos fons del flamenc per a portar-se al present a la Niña de los Peines, El Niño de la Huerta i Manolo Caracol. Una veu sense llinatge capaç d'inventar-se la seva pròpia tradició, apropiant-se fins a l'esgarripança del «I See A Darkness» de Bonnie Prince Billy i cantar-li al dol i a la pèrdua amb captivadora vitalitat. Flamenc anyenc que sona en mans de Rosalía i de Raül Fernández, productor i còmplice necessari d'aquest «Los Ángeles» de bellesa colpidora, com acabat de sortir del forn.

(Fernández, F. et al., 2017)

Acompanyant tota aquesta campanya de concerts, entrevistes i notícies, trobem un altre factor clau en la distribució del material creat pel duo: els videoclips. Serà a través d'aquests on la cantant desenvolupi una estètica i gestualitat pròpia. En el cas dels dos vídeos musicals que acompanyen *Los Ángeles*, els de *Catalina* i *De Plata*, trobem l'embrió del que coneixem com el fenomen Rosalía.

---

¹¹ Proposta d'audició: *La Hija de Juan Simón*. Cançó original d'Antonio Molina de l'any 1957 (<https://www.youtube.com/watch?v=FU2-C2Kevas>) i versió del 2017 feta per Rosalía (<https://www.youtube.com/watch?v=WasTzxpDVGg>).

¹² Estudiós de música popular, compositor, productor i creador de continguts musicals com el programa *Cachitos de hierro y plomo* del canal nacional La 2. (Parkas, V., 2016)

¹³ LP (*long play*) són les sigles referides a les versions en vinil de 30'5 centímetre. EPK (*electronic press kit*) va referències al dossier artístic o de premsa de l'artista per promocionar-se de forma virtual.

Una de les actuacions més memorables del duo durant la promoció del disc serà pel projecte *Suena Guernica* (2017, RTVE i Radio 3), per celebrar el vuitanta aniversari de l'obra del pintor Pablo Picasso. Rosalía i Refree interpretaran *Catalina* en acústic davant del cèlebre *Guernica* al Museu Nacional Centre d'Art Reina Sofía (Madrid) i, de nou, serà una demostració total del domini de la cantant (Radio 3 Extra, 2017)¹⁴.

Després de tot el que va suposar el llançament de *Los Ángeles*, Rosalía presentarà el senzill *Aunque es de noche* (3 de novembre de 2017)¹⁵ i el seu videoclip vint dies després. Aquesta peça és una versió del tango homònim d'Enrique Morente que, a la vegada, es basa en un poema de San Juan de la Cruz (*Qué bien sé yo la fuente*, 1578), i suposarà un canvi total en la forma en què l'artista es presenta davant del seu públic. Mentre l'estil musical proper al flamenc segueixi mantenint-se, veurem la importància que la catalana dona a la seva estètica i presència més enllà de l'estrictament musical (Martín, M., 2019).

Al videoclip d'*Aunque es de noche* veiem com l'artista es separa de la sobrietat dels seus vídeos anteriors per presentar-se a ella mateixa vestida seguint les modes del moment, i barrejat amb elements flamencs com el cabell llarg, llis i negre o els moviments energètics i expressius de les mans. A part, ens trobem davant d'un seguit d'elements simbòlics i estereotips que recorden al que popularment s'anomena l'*Espanya cañí*¹⁶, la cultura gitana i el món del flamenc, sobre una tonalitat blava que es manté al llarg de tota l'acció del videoclip. S'aplicaran també diferents dibuixos i motius per aconseguir ressaltar els moments més dinàmics de la cançó. Aquest idea queda molt clara quan la cantant repeteix la tornada intensificant l'expressivitat i de sobte comencen a sorgir-li contorns blancs al voltant que acabaran convertint-se en una gran explosió amb la catalana com a epicentre d'aquesta (Fig. 3)

L'any acabarà amb diverses col·laboracions de la cantant per altres artistes: destaquen la seva aparició a la cançó *Con la peña* (Cálido Lehamo *et al.*, 2017), d'estil urbà, o la seva participació vocal a *Retsu* (Dj Sweet, 2017) (Valdes, M., 2018). L'abril del 2018, tornarem a veure el nom de Rosalía al panorama flamenc amb la seva participació a *Un largo viaje* (Fernando Vacas, 2018), aquest cop la cantant interpretarà aquesta peça per la versió en CD de *A través de la luz -una ópera flamenca-* (Fernando Vacas *et al.*, 2018) (Gómez, J. M., 2018).

Poc després, veurem la participació de Rosalía a *Brillo* i *En Mí*, una cançó i un interludi de l'àlbum *Vibras* (25 de maig de 2018) del colombià J Balvin, la música de la catalana s'allunyarà del flamenc fusió de nou per tornar a un estil més proper al R&B que escoltàvem en les seves col·laboracions amb el cantant madrileny C. Tangana (Alonso, S. E., 2018). És innegable el caràcter mercantilista d'aquesta col·laboració i com l'artista intenta projectar-se en un mercat més internacional.

Al juliol del mateix any, es presentarà a la plataforma Netflix la segona temporada de *Paquita Salas* (J. Ambrosi i J. Calvo, 2016), una sèrie espanyola on la capçalera de cada temporada ha estat cantada per diversos artistes del moment. Agafant el relleu d'Alberto Jiménez (Miss Cafeina), Rosalía serà l'encarregada de donar veu a *iAy, Paquita!* per la sèrie. (Alonso, B., 2018).

---

¹⁴ Enllaç a l'actuació: <https://www.youtube.com/watch?v=6O192OAzMH8>.

¹⁵ Proposta d'escolta i visionat: <https://www.youtube.com/watch?v=6s-MQzPZ6IE>

¹⁶ El terme d'*Espanya Cañí*, fa referència al títol d'un *pasodoble* de la dècada de 1930 que va popularitzar i actualitzar Manolo Escobar l'any 1982. Aquesta expressió engloba tota la cultura oficial espanyola des del Franquisme fins el període de la transició. Podríem incloure el cinema de destape, el folklore de Lola Flores o Rocío Jurado, la popularització de la rumba catalana, el SEAT 600, les festes de poble, l'arribada del turisme estranger, ...

3. DE CANTAORA A ARTISTA INTERNACIONAL

3.1. *El Mal Querer*

Te atrapa sin que te des cuenta.
Te das cuenta cuando sales.
Piensas, ¿cómo he llegado hasta aquí?

Rossy de Palma a *Preso -capítulo 6: Clausura* (Rosalía, *El Mal Querer*, 2018)

En aquest apartat on es presenta el segon àlbum de la cantant catalana, començarem a veure, també, part dels engranatges de tot allò que a acabat anomenant-se el fenomen Rosalía i que ha portat la trajectòria de l'artista al panorama internacional.

El 17 de setembre de 2018 s'anunciarà en una de les mítiques pantalles de Times Square (Nova York) el llançament del segon àlbum de la catalana, *El Mal Querer*, de forma oficial (EFE, setembre de 2018). Serà en aquest moment quan es conegui la data de publicació i la portada del disc feta per Filip Cusic, un reconegut dissenyador gràfic canari autoproclamat com el creador de l'*objectivisme*¹⁷ (Gallardo, V. , 2019) (Fig. 4). Aquestes imatges van inundar les xarxes socials i, ràpidament, el nom de Rosalía va començar a estar totes les conversacions.

3.1.1. El concert de presentació

El 31 d'octubre, dos dies abans del llançament oficial d'*El Mal Querer*, la catalana va presentar a la Plaça Colón de Madrid, amb el patrocini de la beguda energètica Red Bull, el nou àlbum. Si al concert de *Los Ángeles* es basaven en una guitarra i la veu, a partir d'aquest moment ens trobarem amb una Rosalía acompanyada d'un equip molt ben escollit que englobarà diversos factors com la dansa, el vestuari, la publicitat o les relacions públiques¹⁸. En aquesta presentació, on van concentrar més de 10.000 espectadors, ja es va veure un canvi radical en la música de la cantant. Rosalía dona pas a un pop-urbà que neix del flamenc, la cultura romaní i el món industrial espanyol.

Tot això [el concert] ha passat en menys de mitja hora, en la que Rosalía també ha tingut temps de tirar-se al públic com una estrella del rock. O, potser millor, com una verge de la Macarena a la que tothom vol tocar. El concert ha comptat amb totes les peces d'una apertura de gira, però a càmera ràpida i amb elements *millennials*: inclòs un directe a Instagram que ha colat a la seva *setlist* com si fos un *hit* més.

[...] Però al final del concert, a uns metres de l'escenari, una noia de l'edat de Rosalía li comentava al seu company que no recordava haver viscut quelcom així. "La presentació d'un disc al centre de Madrid, amb tanta gent. Potser abans que jo nasqués va passar alguna cosa semblant, no ho sé".

(Zas, M., octubre de 2018)

El concert de presentació d'*El Mal Querer* marcarà un punt d'impàs en el què anomenen fenomen Rosalía i la manera en què el públic de la catalana experimenti la seva música. Com s'explica a la cita anterior, és poc habitual trobar-se amb un concert gratuït en el centre d'una capital on es

¹⁷ Disciplina filosòfica creada per Ayn Rand que busca representar les coses des d'un punt de vista racional a partir de l'anàlisi de la seva realitat. En el cas de Cusic, el mateix artista expressa que és l'art on els objectes i els cossos es fonen en una nova simbiosis creativa.

¹⁸ Veure Annexos 2: L'equip darrere de Rosalía.

descobreixin les cançons d'un àlbum per publicar i on s'uneixi la música, sigui quina sigui, amb les noves formes de comunicació i la cultura de les generacions més joves. És interessant, també, com en la cita es defineix a Rosalía com “una estrella del rock” o com “una verge de la Macarena”.

Aquest canvi estètic i musical tan notable en la presentació de l'àlbum, ja s'havia fet notar amb el llançament avançat de tres singles: *Malamente* (30 de maig de 2018), *Pienso en tu mirá* (24 de juliol) i *Di mi nombre* (30 d'octubre). Gràcies a la promoció d'aquests a través de les xarxes socials i plataformes musicals, com Youtube o Spotify, l'artista catalana va començar a consagrar-se en el panorama musical del moment.

Un altre factor a destacar, quant al llançament d'aquests singles, és la publicació simultània dels seus videoclips, aconseguint així molta més rellevància més enllà del que suposava musicalment. Serà a través d'aquests singles on l'estètica que es presentava a *Aunque es de noche* es refermi i prengui força convertint a Rosalía i el seu imaginari en un referent cultural més enllà de l'estrictament musical i començant el que anomenem el fenomen Rosalía, que més endavant explicarem (Zas, M., juliol de 2018).

3.1.2. Producció i autoria

Una de les claus de l'èxit d'*El Mal Querer* i de la mateixa Rosalía, serà haver-se rodejat d'un gran equip que cobrirà tota mena de labors. És important tindre en compte tot el treball que es realitza darrere de l'artista i com aquesta recorda constantment, en entrevistes i aparicions als mitjans de comunicació, a tots els seus col·laboradors, com ella mateixa diu: “sense ells no hagués estat possible” (Movistar+ i El Terrat, 2018).

El disc va ser autofinançat per l'artista amb els beneficis del seu primer treball. Ella mateixa afirma que va suposar un salt de fe molt gran i que no el va fer sola; “llençar un àlbum d'aquestes característiques sense el suport de tanta gent que creu en el teu projecte és gairebé impossible” (Linés, E., 2018).

Una de les figures claus per a la realització de l'àlbum serà El Guincho¹⁹, aquest apareix en els crèdits com coautor i coproductor del disc i acompanyarà a Rosalía en qualitat de músic a tots els seus concerts. Díaz-Reixa és a *El Mal Querer* el que suposava Raül Refree a *Los Ángeles*. El canvi de company en la producció del segon àlbum de Rosalía va sorprendre els amants més puritans de la cantant que la veien com “la salvació del nou flamenc” i no com la nova reina del pop espanyol. No obstant, Refree defensarà el canvi i la importància del nou disc de la seva excompanya:

M'encanta el seu disc. Representa molt bé el que és ella. *Los Ángeles* era un disc que fou una trobada dels dos, el que ens sorgia tocant junts després d'hores i hores escoltant música al meu estudi. Però *El Mal Querer* és ella. Rosalía forma part d'una generació molt preparada, no només per saber el que vol sinó per saber com aconseguir-ho. Tè molt clar els canals. És tot el contrari a mi... No l'envejo perquè li treu molt temps, però m'alegro de que hagi fet un disc tan bo i que hagi arribat a tanta gent.

(Terrassa, R., març de 2019)

La mateixa artista explicarà que l'autoria d'*El Mal Querer* és tan seva com de “Pablo i Antón”, d'El Guincho i C. Tangana. A part de la producció, Díaz-Reixa també s'encarregarà de la composició de la

---

¹⁹ Pablo Díaz-Reixa (1983), conegut com El Guincho, és un autor, músic, cantant i productor canari conegut per la seva carrera en el món del pop electrònic i l'ús de tecnologies de síntesis de so.

música i el madrileny va col·laborar en les lletres de més d'una de les cançons²⁰. Un dels altres col·laboradors importants de Rosalía serà la productora audiovisual CANADA²¹, coneguts per treballar amb artistes internacionals com Scissors Sisters o George Ezra i grans campanyes publicitàries per Adidas o Nike (EFE, maig de 2018)²².

Un cop hagi finalitzat l'àlbum, la catalana firmarà amb el segell discogràfic Sony Music España. Tant aquesta empresa com CANADA o Red bull han servit a l'artista com a eina de comunicació i d'expansió del seu treball. En conclusió, podem afirmar que *El Mal Querer* neix en un petit estudi on dos amics treballen bojament per materialitzar una idea. Aquest model d'autofinançament i de producció pròpia serà el que permeti a Rosalía fer la seva música, sense concessions arriba a dir, una música per la què ha lluitat incansablement i que ha aconseguit gràcies a tres aspectes claus: la seva formació com a música, el treball incansable i una gran quantitat de persones que es van arriscar per l'artista sense tenir res segur (Altozano, J., 2018).

Han estat moltes hores, moltes, a l'estudi; produint, component, amb Pablo [El Guincho] al costat, els dos braç a braç, allà, treballant molt dur durant un any i mig, gairebé dos. Ha estat llarg de fer, però les coses fetes amb mim jo crec que és quan surten millor.

Rosalía entrevistada per A. Buenafuente (Movistar+ i El Terrat, 2018).

3.1.3. Conceptualització

Un dels factors més sorprenents d'*El Mal Querer* serà la conceptualització que s'amaga al darrere. Des dels llançaments dels primers singles, Rosalía va fer ús d'un títol que podem qualificar com doble: el nom de la cançó i l'assignació d'un capítol propi a cada peça. Aquesta dualitat fa referència a un enorme treball narratiu, que camuflat darrere del pop i la música urbana, converteix l'àlbum en una història d'amor, maltractes, masclisme, violència i mort²³.

Que el segon àlbum de l'artista catalana segueixi uns paràmetres narratius i una conceptualització tan pensada i treballada podria tenir el seu origen en la carrera acadèmica de Rosalía. *El Mal Querer* serà el Treball de Final de Grau que realitzarà la cantant per aconseguir el títol superior de flamenc de l'ESMUC. Per tant, la base narrativa i literària que es presenta en el disc podria recaure en la realització d'un treball amb suport teòric encarat als seus estudis. De nou, ens trobem amb la dualitat que tant representa a l'artista: per un costat veiem la seva part més flamenca i acadèmica i per l'altra ens trobem amb la més "pop" i mercantil. L'única cosa que queda clara és que, gràcies al seu segon àlbum, Rosalía passarà dels estudis a l'estrellat en menys d'un any.

El Mal Querer parteix d'una novel·la en occità anònima del s. XIV anomenada *Flamenca*, aquesta obra incompleta explica la vida d'una jove tancada en una torre per la gelosia del seu marit i com aconsegueix evadir-se del seu captiveri gràcies a les visites d'un amant. Una història d'amor i

---

²⁰ Veure Annexos 3: Els autors d'*El Mal Querer*.

²¹ Empresa audiovisual fundada l'any 2008 per Lope Serrano i Nicolás Méndez, amb seu a Barcelona i Londres són reconeguts pels seus treballs en vídeos musicals i campanyes publicitàries.

²² Veure annexos 2: L'equip darrere de Rosalía

²³ L'origen dels àlbums conceptuals el trobem *Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band* (The Beatles, 1968), on es desenvolupa un concert fictici donat pels alter-egos dels components del grup. Un dels grups que més seguirà aquesta tendència serà Pink Foyd, aquest grup anglès tractaran diverses temàtiques en discos com *Wish You Were Here* (1975), *The Wall* (1979) o *The Division Bell* (1994).

desamor combinat amb relats de luxúria i de valors jovials i hedonistes (Llanos, H., 2019). Pedro G. Romero²⁴ recomanarà aquesta obra a Rosalía que quedarà fascinada pel relat occità i pel fet que aquestes situacions de violència de gènere segueixen vigents tants anys després (Barcelona, U. d. . 2015). El caràcter feminista *avant la lettre* que es presenta a *Flamenca* serà l'embrió de l'argument en què es basarà el segon àlbum de l'artista (Vila, R., novembre de 2018).

Tot i les clares influències entre l'obra occitana i el segon disc de la catalana, Rosalía pren els temes principals de *Flamenca* per adaptar-los a una història nova que organitzarà en onze capítols. A través d'aquests, seguim la història d'una dona que s'acaba cassant amb un home a qui no acaba d'estimar, i com ell ple de gelosia per la bellesa de la seva parella acaba tancant-la. Entre laments, el marit anirà visitant la noia per mantenir relacions sexuals i el matrimoni acabarà engendrant dos fills, aquestes aportaran a la noia la força necessària per escapar del seu maltractador i alliberar-se de la toxicitat del seu amor.

Aquesta conceptualització a l'hora de crear l'àlbum sorprèn encara més si tenim en compte que en l'actualitat s'acostuma a consumir música per singles, a escoltar cançons per separat sense cap mena de nexa. *El Mal Querer* destaca per la unió de les peces que el componen, per crear un discurs clar i unificat, la cantant catalana ja explica que ella concep les seves obres com quelcom unitari: "quelcom que comença i acaba per ella mateixa" afirma. És a través d'aquesta conceptualització que les cançons s'uneixen entre elles per convertir-se en una peça global (Cosmpolotan, E., 2018).

3.1.4. Narrar a través d'un àlbum musical

La conceptualització d'*El Mal Querer* serà un dels factors claus que popularitzin el paper musical de Rosalía en el panorama actual. La narració dramàtica d'una història de maltractament i empoderament a través de cançons, i la seva posterior materialització audiovisual a través dels videoclips que es llançaran, serviran a la catalana per refermar la dualitat, entre culte i popular, de la seva producció artística. En aquest apartat, explicarem, com es desenvolupa l'argument del disc a través de l'anàlisi de les cançons i petits fragments de les seves lletres²⁵.

A *Malamente* -cap. 1: *augurio*-²⁶, peça inicial del disc, se'ns explica tota la narració: una dona admet que totes les premonicions (auguris) sobre el seu matrimoni s'han fet reals: "antes de caerse al suelo, yo sabía que se rompía". Veurem com inclús recorda una gitana que li havia recomanat no sortir de nit però, tot i intentar arreglar-la, la situació és tan inestable que decideix fer la seva i marxar a la vegada que anuncia al seu home: "no voy a perder ni un minuto en volver a pensarte". Serà amb el llançament d'aquesta cançó quan es popularitzi el mític *¡Malamente! ¡trà, trà!*, part de la seva tornada, que es convertirà en una expressió amb la qual el públic ràpidament identificarà l'artista.

Seguidament, ens trobem amb *Que no salga la luna* -cap. 2: *boda*-²⁷ on a manera de flashback se'ns traslladarà a un dels moments més feliços de la parella, quan formalitzin el seu amor. És en

---

²⁴ Pedro G. Romero (Huelva, 1964) és un artista interdisciplinari sevillà, crític d'art i literatura, escriptor i expert en flamenc. Rosalía va formar part de l'elenc de *J.R.T., sobre Julio Romero de Torres, pintor y flamenco*, dirigit per l'andalús i des d'un primer instant va néixer una amistat entre els dos amants del flamenc.

²⁵ A part de l'escolta i la lectura analítica de les peces, per aquest apartat s'han utilitzat aquestes referències: Altozano, J. (2018), Piñero, A. (2019), González, B. (2018) i Vila, R. (s.d.).

²⁶ Proposta d'escolta i visionat: <https://www.youtube.com/watch?v=Rht7rBHUXW8>

²⁷ Proposta d'escolta: <https://www.youtube.com/watch?v=cENIOFk160c>

aquesta peça on descobrirem que el matrimoni són gitanos i se'ns presenta al marit com algú poderós i ben posicionat que es cassarà sí o sí amb una dona per qui sent una devoció gairebé malaltissa: “Quiera o no quiera, lo quiera ella o no quiera, va estar conmigo y hasta que se muera”. En aquesta peça també descobrirem que la història es desenvolupa a Barcelona quan la dona resi a la Verge de la Mercè, patrona de la ciutat comtal.

El protagonisme de *Pienso en tu mirá -cap. 3: celos*²⁸ començarà centrat en la figura del marit, que a través de la veu de Rosalía, ens explica tot el que sent quan perd el poder sobre la seva dona. Veurem com aquest va descrivint la seva gelosia i ens explica com la resta d'homes miren la seva muller a qui acabarà prohibint sortir de casa: “cuando sales por la puerta, pienso que no vuelves nunca y si no te agarro fuerte, siento que será mi culpa”. La tornada de la cançó és interpretada des del punt de vista femení que ens explica com sent la gelosia del seu marit: “pienso en tu mirá, tu mirá clavá es una bala en el pecho”.

*De aquí no sales -cap. 4: disputa*²⁹ és, segurament, la cançó de tot l'àlbum on la violència apareix més explícitament. En aquesta assistim a una de les baralles de la parella on l'home acaba marcant la seva superioritat amb uns versos sentenciaris: “conmigo no te equivoques, con el revés de la mano, yo te lo dejé bien claro”. Poques explicacions calen per entendre que és gràcies a la violència que el marit aconsegueix passar per sobre de la seva dona i dominar-la. La següent peça, *Reniego -cap. 5: lamento*³⁰, funciona en l'argument del disc com un cant a les penes internes de la dona que es veu forçada a dissimular la situació i seguir casada amb el monstre que la maltracta: “yo río por fuera y lloro por dentro”.

Una de les grans sorpreses d'*El Mal Querer* la trobem a *Preso -cap. 6: clausura*³¹: aquesta es basa en un recitatiu improvisat per la polifacètica Rossy de Palma, on s'avança que el matrimoni tindrà dos fills, l'únic resultat positiu de la situació. Explica la protagonista: “bueno, yo por amor, bueno, hasta bajé al infierno. Eso sí, como subí con dos ángeles, no me arrepiento de haber bajado”. En el món del flamenc, el recitatiu és un element d'ús quotidià utilitzat per emfatitzar i aportar informació externa a la cançó. Sovint, són els *palmeros* o els *tocaors*³² els encarregats d'introduir aquest element durant la interpretació per poder combinar-los amb el cant principal.

Per a la realització de *Bagdad -cap. 7 liturgia*-Rosalía i El Guincho van basar-se en la melodia de *Cry me a river* (Timberlake, J., 2002)³³. A través d'aquesta es reafirma que l'acció passa a Barcelona, per la referència directa que fa el títol a la mítica sala d'espectacles de la ciutat³⁴. Aquí, la solitud de la protagonista, que es troba resant, es veurà trencada per l'aparició del marit amb intencions de forçar-la i se'ns recorda com des del principi de la relació ella intuïa que quelcom no aniria bé. Rosalía va comptar amb l'ajuda del Cor infantil de l'Orfeó Català per la tornada d'aquesta peça.

---

²⁸ Proposta d'escolta i visionat: https://www.youtube.com/watch?v=p_4coiRG_BI

²⁹ Proposta d'escolta i visionat: <https://www.youtube.com/watch?v=vy4lZs8fVRQ>

³⁰ Proposta d'escolta: <https://www.youtube.com/watch?v=EEskedtVklw>

³¹ Proposta d'escolta: <https://www.youtube.com/watch?v=-L3YxriHa-Y>

³² La paraula *tocaor* s'utilitza en el món del flamenc per referir-se als músics que, literalment, toquen els instruments per acompanyar la veu de l'interpret.

³³ Proposta d'escolta comparativa: <https://www.youtube.com/watch?v=Q2WOIGyGzUQ> (Rosalía) i <https://www.youtube.com/watch?v=DksSPZTZE0> (Timberlake).

³⁴ La Sala Bagdad és un local d'espectacles eròtics proper a les Rambles barcelonines.

La participació del Cor infantil de l'Orfeó Català en aquesta cançó d'*El Mal Querer* aporta un caràcter gairebé celestial i de puresa que intensifica els efectes emotius de la peça i, alhora, contrasta amb l'argument violent d'aquesta. L'ús de veus blanques també es relaciona a les corals que tradicionalment acompanyen la litúrgia religiosa afegint-se un punt més d'espiritualitat i puresa a aquesta part de la història.

Amb *Di mi nombre* -cap. 8: *éxtasis*³⁵, segueix amb la trama amb l'acte sexual del matrimoni, la dona ha cedit al seu marit i s'entrega a ell totalment. Al llarg de la cançó es presenten diverses referències que ens demostren com la dona accepta fer l'amor amb ell des de la submissió total i, gairebé, per por a les represàlies: "y átame con tu cabello a la esquina de tu cama. Que aunque el cabello se rompa, haré ver que estoy atada". Un èxtasi, com bé indica el títol, que es presenta de forma dual: la satisfacció sexual que sentirà l'home i la rebuda de quelcom que donarà forces a la dona.

Seguidament, trobem *Nana* -cap. 9: *concepción*³⁶, una cançó de bressol que la protagonista canta als fills resultants del seu amor tòxic, aquesta es va crear a partir de la cançó anònima de caràcter popular *A la puerta del cielo* i *Duérmete niño chico* de La Sagallo³⁷.

A través de *Maldición* -cap. 10: *cordura*³⁸, s'explica el final d'aquest drama de gelosia i violència, la dona maltractada s'adona que ha de lluitar i escapar del seu marit: "me han dicho que no hay salida, yo la tengo que encontrar. Aunque me cueste la vida o aunque tenga que matar", aquests versos s'extreuen d'un fandango de Canalejas de Puerto Real³⁹. La cançó segueix amb un cant a aquell amor que tant ens provoca jovialitat com tristesa i, ràpidament, ens trobem amb "un reguero de sangre por el suelo" que ens confirma que la dona ha matat al seu marit.

L'àlbum finalitza amb *A ningún hombre* -cap. 11: *poder*⁴⁰, que funciona com una reivindicació de poder, feminisme i llibertat. En aquesta peça la dona canta al seu difunt marit aclarint-li que ella és lliure i només Déu la jutjarà. A més li recorda que fins al moment en què la va tancar ella l'estimava. Acaba la peça amb una tornada meravellosa on reafirma que és gràcies a tot el que ha patit que s'ha alliberat d'ell: "voy a tatuarme en la piel tu incial porque es la mía, pá acordarme para siempre de lo que me hiciste un día".

Són innegables la gran quantitat de referències que s'ofereixen al llarg del disc que ens recorden al món romaní, el poble més present en el flamenc. Al llarg de l'àlbum, trobem diverses paraules en caló com *sacais* (ulls), *ducas* (penes) o *undivé* (déu), també una referència directa a Gabriel Macandé⁴¹ a *De aquí no sales*. A través de diverses lletres de les cançons es creen també imatges que connecten amb l'estètica dels ors i joies típica dels personatges més cèlebres d'aquesta

---

³⁵ Proposta d'escolta i visionat: <https://www.youtube.com/watch?v=mUBMPaj0L3o>

³⁶ Proposta d'escolta: <https://www.youtube.com/watch?v=ZQ2e2tBQ9js>

³⁷ La Sagallo, de nom real Encarnación Marín (1919-2015), fou una *cantaora* gaditana.

³⁸ Proposta d'escolta: <https://www.youtube.com/watch?v=B8kDxi2eeMs>

³⁹ Canalejas de Puerto Real, o Juan Pérez Sánchez (1905-1966), fou un *cantaor* de Jaén creador del fandango *Me han dicho que no hay salida*, en aquest s'explica la història d'un home que visita la seva amant i li demana desesperadament que surti per la finestra per veure-la.

⁴⁰ Proposta d'escolta: <https://www.youtube.com/watch?v=phrkADxA2uI>

⁴¹ Gabriel Díaz Fernández va ser un venedor ambulat de caramels i *cantaor* de Cadis. Se'l coneix com a *macandé* (boig) perquè va ser ingressat en un psiquiàtric d'on van sorgir els cants més foscos del flamenc.

cultura, un exemple clar seria el “coroná de brillantes hechas con perlas y oro” de *Que no salga la luna* -cap. 2.

De forma general, al llarg d'*El Mal Querer* trobem l'ús de diferents recursos musicals que, de nou, reforcen la connexió entre l'àlbum i la cultura flamenca. Un dels més destacats i repetits són els *ad-libs*⁴², com el mític *trá-trá*, que recorden a un dels elements més típics del món flamenc: els *jaleos*. Aquests són petites expressions vocals esporàdiques que aporten expressió als cants, *arsa* o *olé* són bons exemples.

Destaca també l'ús del calaix com a instrument distintiu diverses vegades com és el cas de *Pienso en tu mirá* -cap. 3: *celos*- o *Di mi nombre* -cap. 8: *éxtasis*-, o l'ús constant de les palmes per marcar els compassos de la base melòdica en gairebé totes les peces.

L'estructura interna d'*El Mal Querer* per tant, fa que la seva escolta s'aproximi a seguir una sèrie per televisió o, millor dit, a llegir una novel·la. Aquesta successió de capítols tan ben ordenats i plantejats ens permet a nosaltres, com espectadors, seguir la història dels personatges mentre intentem desxifrar les seves personalitats i entendre el que succeeix. Com llegir una novel·la, hem dit abans, i és que la narrativa no visual de l'argument que segueix l'àlbum s'aproxima molt més a la lectura literària que al visionat audiovisual. A través d'*El Mal Querer* coneixem l'acció i l'actitud dels personatges, però només amb la nostra imaginació podem visualitzar-los i sentir-los com reals.

3.1.5. De l'estudi als escenaris

El Mal Querer Tour, nom de la gira oficial del segon àlbum de Rosalía, es va iniciar abans del llançament del disc, fent que la majoria de les peces que el conformen ja fossin conegudes pel públic a través de vídeos i enregistraments dels concerts (Cosmopolitan, E., 2018). És curiós, força inèdit si més no, veure com una artista basa els seus espectacles en cançons que no s'han publicat i, sorprenentment, aconseguixi que el públic assisteixi i a poc a poc es comenci a aprendre aquestes peces abans del llançament de l'àlbum (Basanta, C., 2018).

Aquest fet, deixa constatat com Rosalía, amb el llançament dels singles abans d'*El Mal Querer*, va aconseguir apropar-se al públic, sobretot al més jove, i captar la seva atenció. El nou estil més proper al pop-urbà que va presentar la cantant era el que requeria la nova generació que, al cap i a la fi, serà la que ajudi a la cantant a arribar a l'estrellat. Un altre factor a destacar és com la catalana aconseguirà, a la vegada, promocionar també certes cançons del seu primer àlbum durant aquesta gira, recuperant i donant molta força a aquest nou flamenc que havia presentat jutament amb Refree a *Los Ángeles*.

La segona part de la gira es portarà a terme un cop *El Mal Querer* s'hagi llançat. Aquesta començarà el 29 de març de 2019, amb Rosalía actuant al festival Lollapalooza⁴³ Argentina (Buenos Aires) i seguirà per tot el continent americà: Santiago de Chile, Los Ángeles, el mític festival Coachella⁴⁴, un doblat a Nova York patrocinada de nou per Red Bull, ... L'estiu d'aquell mateix any tornarà a Espanya per participar al Bilbao BBK Live o al Primavera Sound Festival barceloní, entre

---

⁴² Recurs musical que fa referència a petits fragments improvisats fora de partitura però que encaixen dins d'aquesta. En l'actualitat, és un recurs molt utilitzat en la producció i postproducció digital.

⁴³ Lollapalooza fa referència al festival de música alternativa i *indie* homònim que se celebrava a la dècada de 1990 arreu dels EE.UU. i que a partir dels 2000 va expandir-se a diferents capitals mundials.

⁴⁴ El festival Coachella, que rep el nom de la ciutat californiana on se celebra des de 1999, és un dels referents en el món dels macro-espectacles. A part de rebre participants de tots els gèneres musicals d'arreu del món, aquest destaca per la tradició d'acudir vestit seguint la moda hippy dels anys 1970.

altres, i per actuar a diverses ciutats europees, París o Londres són exemples. Seguidament, tornarà a Nord-amèrica (Chicago, Miami, Houston, tres nits a Austin, ...) i, per finalitzar la gira, farà dues actuacions a Barcelona (7 i 8 de desembre) i una a Madrid (10 de desembre) (Sebastián, V., 2019 i Rodríguez, A., 2019) (Fig. 5).

Des del concert de presentació d'*El Mal Querer* veurem un gran equip que acompanyarà a l'artista en la seva gira, o l'ajudaran a preparar-se per ella. A part de tot l'equip de tècnics i personal de suport, destaquen els dissenys del modista Palomo Spain, la coreògrafa nord-americana Charm La Donna, l'inseparable El Guincho, el grup de ball de l'artista que han acabat coneixent-se com "Las 8 rosas", els *palmers* de Huelva coneguts com els Mellis i el duo format per Ane Carrasco i Tobalo als cors (Saavedra, D., 2018) (Fig. 6)⁴⁵.

3.1.6. Recepció i crítiques

El Mal Querer portarà a la catalana a la fama internacional i començarem a escoltar el nom de Rosalía a grans empreses dedicades a la difusió musicals, MTV o Billboard en són bons exemples. Serà, també, el moment en què es premii a l'artista des de diferents acadèmies i gal·les reconegudes, d'entre molts destaquen: un *Grammy* a millor disc rock, urbà o alternatiu més un total de set *Grammys Latinos* (millor cançó alternativa i millor cançó fusió/interpretació urbana per *Malamente* o àlbum de l'any per *El Mal Querer*, entre altres), el premi Ondas al fenomen musical de l'any 2019, el premi Ruido a millor àlbum del 2019, ... (Prats, M., 2019 i El Periódico, 2020).

La crítica també es posicionarà a favor de la cantant i veurem com *El Mal Querer* es convertirà en "una obra mestra" (Navarro, F., 2018), "el pop d'una nova era" (Bianciotto, J., 2018), "l'àlbum és notablement més experimental del que la majoria dels artistes pop britànics o estatunidencs actuals admetrien" (Petridis, A., 2018), ... També serà el moment en què diferents *youtubers* de difusió musical s'encarreguin de parlar de l'obra de Rosalía i El Guincho, aquest seria un dels millors exemples:

Això [*El Mal Querer*] és la Rosalía pura, una noia que fa més d'una dècada que és estudiant de música i, que com ella diu, apuntava fixament a l'objectiu de ser cantant. No tenia, ni volia tenir, un plan B, no concebia un altre futur per ella mateixa i que, de sobte, ha emergit després de més de deu anys de gestació [...] . *I és la llet!* Que després, ella es capaç de rodejar-se de gent brillant com El Guincho, CANADA, Filip Custic, Charm Ladonna, etc. i això és molt important. Però tot això, és Rosalía: no és que ella sàpiga unes miques de producció, és que és productora, és *cantaora*, és músic, ... i és infinita.

(Altozano, J., 9 de novembre de 2018).

---

⁴⁵ Veure annexos 2: L'equip darrere de Rosalía

3.2. L'estratègia mercantil

És, certament, el millor ésser humà sobre el Planeta Terra.
La dona amb més talent, bella i increïble que he conegut.

Billie Eilish sobre Rosalía (Los 40, 2019).

Rosalía ja va deixar clar que va arribar al panorama musical per quedar-se, i és que fins a l'actualitat ha anat presentant diferents senzills i col·laboracions amb altres artistes, nacionals i internacionals, que l'han mantingut en les posicions més altes del panorama musical actual. D'altra banda, veurem també com el nom de la catalana anirà separant-se de l'estrictament musical per fer petites aparicions al món del cinema i de la moda. Tanmateix, l'artista es convertirà en un focus d'atenció dels mitjans de comunicació més sensacionalistes i, a poc a poc, es convertirà en tota una celebritat.

En aquest apartat, a part de presentar les cançons que Rosalía ha llençat després d'*El Mal Querer*, intentarem demostrar com aquestes perseguien una intenció mercantilista: la publicació de la majoria d'aquestes peces va molt lligada a l'atracció de nous públics i busquen expandir l'abast de la música de la catalana. Per aconseguir portar a terme aquesta estratègia veurem com l'artista segueix dues tècniques que es van repetint: una és la variació d'estils i, inclús, de gèneres musicals segons el públic a qui vagin dirigides i l'altra consisteix a col·laborar amb artistes locals de renom o entitats reconegudes per ampliar el fenomen Rosalía.

Barefoot in the park (James Blake, 18 de gener de 2019) serà la primera aparició musical que farà Rosalía després del seu segon disc. Aquesta col·laboració amb el cantant britànic Blake, ens transporta a un ambient més tranquil i relaxant que els hits anteriors de l'artista. El mateix cantant afirma que buscava fer una cançó d'amor gairebé perfecte i que Rosalía encaixava a la perfecció en el perfil d'artista que buscava per ajudar-lo (Rojas, L., 2019). En aquesta cançó anglesa, Rosalía cantarà tant en castellà com en anglès fet que demostra que la seva obertura al món anglosaxó la farà en el seu idioma, sense haver de canviar altres aspectes del que ha fet fins al moment (Vila, R., s.d.).

Un dels veritables èxits del darrer any serà *Con altura* (Rosalía, 28 de març de 2019) on la nostra cantant torna a col·laborar amb J Balvin i veurem per primer cop El Guincho com artista i no com a productor musical⁴⁶ (Fig. 7 i 8)⁴⁷. En aquesta cançó tornen a aparèixer diverses referències amagades que la connecten amb el món flamenc: "llevo a Camarón en la guantera (de la Isla)"⁴⁸. *Con altura* serà anomenada l'onzena millor cançó del 2019 pel diari britànic *The Guardian* (Beaumont-Thomas, B. i Snapes, L., 2019).

Aquest èxit va envair les pistes de ball i les emissores de ràdio d'Espanya, els EE.UU. i l'Amèrica Llatina en molt poc temps convertint-se en trampolí al territori estranger per a Rosalía. La peça que és molt propera al reggaeton i el pop-llatinoamericà, aquests són dels estils musicals més populars en l'actualitat i permeten donar una patina identitària, encara que sigui mercantilista, als artistes que més els representen. *Con altura* serà llençada justament un dia abans de començar la gira per

⁴⁶ El Guincho, o Pablo Díaz-Reixa, va començar la seva trajectòria artística com a músic i cantant. A *Con altura* serà el primer cop que aparegui al costat de Rosalía com un autor més i no com productor o lletrista.

⁴⁷ Proposta d'escolta: <https://www.youtube.com/watch?v=p7bfOZek9t4>

⁴⁸ José Monje Cruz (1950-1992), conegut artísticament com Camarón de la Isla, fou un *cantaor* i guitarrista flamenc de Cadis considerat actualment com una de les figures més rellevants del gènere.

Sud-amèrica de l'artista i serà interpretada per primer cop al Festival Lollapalooza de Buenos Aires. És innegable que aquesta col·laboració entre la catalana i un dels artistes més destacats de la música llatina amaga unes intencions mercantilistes molt fortes que ajudaran a Rosalía a promocionar-se.

A nivell televisiu, un dels fenòmens mundials dels darrers anys serà la sèrie *Game of Thrones*, basada en els llibres homònims de George R.R. Martin. Per la banda sonora de la darrera temporada d'aquesta producció es va demanar a diversos artistes que creessin cançons inspirades en els temes principals de la narració, Rosalía serà una d'elles i farà, juntament amb A.CHAL, una peça propera al flamenc-urbà anomenada *Me traicionaste* (Rosalía, 26 abril de 2019) on tracta la deslleialtat, un dels temes principals de la sèrie (Coca, L., 2019).

A part de fer-se coincidir el llançament d'aquesta cançó amb la gira nord-americana de la cantant, la creació d'una peça musical per la sèrie més vista dels últims anys demostra, sense cap dubte, el reconeixement que aquesta rep d'arreu del món. Aquest factor és, de nou, una estratègia que afavorirà a Rosalía ampliant el seu currículum musical gràcies a l'efecte megàfon que suposa l'aparició de *Me Traicionastes* a *Game of Thrones*.

La cantant llançarà *Aute Cuture* (Rosalía, 30 de maig de 2019) justament un any després que *Malamente* veiés la llum, celebrant el primer aniversari de la cançó que va catapultar-la a la fama. Aquesta peça, d'estil més proper a *El Mal Querer*, ja havia sonat en diversos concerts de l'artista fent que la majoria del seu públic la conegués (Úbeda, L., 2019). La publicació d'aquesta es farà coincidir amb l'actuació de Rosalía al Primavera Sound Festival de Barcelona i l'inici de la seva gira per Europa.

El títol d'aquesta cançó prove del francès *Haute Couture* (alta costura). Rosalía, però, en lloc d'utilitzar la terminologia hispana o quedar-se directament amb les paraules francòfones, espanyolitza el terme. El fet de provocar, conscientment, aquesta errata en el nom de la peça ens apropa a una artista que busca una imatge popular i de caràcter urbà. Aquesta assimilació, però, denota un rerefons proper al classisme quan decideix relacionar el públic general, i de forma especial al més jove, amb l'analfabetisme.

A mitjans d'estiu, publicarà l'EP⁴⁹ *F*cking Money Man* (Rosalía, 3 de juliol de 2019) on s'inclou *Millonària*, una rumba catalana i en català que generarà certa polèmica, entre els estudiosos de la llengua catalana, per l'ús de paraules castellanitzants com *cumpleanys* o botella⁵⁰ en lloc d'aniversari o ampolla, i *Dio\$ no\$ libre del dinero*, peça propera a la trajectòria anterior de l'artista (Camps, M., 2019)⁵¹. De nou, ens trobem davant del llançament d'un èxit en les pistes de ball plenes de turistes i locals per la temporada vacacional, tot i que també es publicarà poc abans de l'actuació de la catalana al Madcool Festival (10 de juliol de 2019, Madrid) i al BBK Live (12 d de juliol de 2019, Bilbao).

Durant l'estiu, coneixerem també *Yo x ti, tú x mí* (Rosalía, 15 d'agost de 2019), amb el porto-riqueny Ozuna, una tornada a sonoritats més llatines i properes al reggaeton que ràpidament arribarà a les posicions més altes de les llistes musicals (Bardají, J., 27 d'agost 2019).

---

⁴⁹ EP (*extended play*) fa referència al format musical d'una peça que és molt llarga per ser considerada single i molt curta per un àlbum.

⁵⁰ Mentre que *cumpleanys* és un castellanisme, l'Institut d'Estudis Catalans considera botella com un sinònim totalment correcte de la paraula ampolla (Institut d'Estudis Catalans, 2007).

⁵¹ Proposta d'escolta: <https://www.youtube.com/watch?v=eQCpjOBJ5UU>

Els títols d'aquestes darreres cançons, de nou, denoten un interès per arribar a les noves generacions: tant la substitució de la lletra S pel símbol del dòlar (\$) com l'ús de la "x" enlloc de la paraula "por", segueixen el llenguatge SMS⁵² tan popular entre els més joves. Aquesta cançó, que serà el punt fort de l'actuació del duo als Grammy Llatins (10 de novembre de 2019, Las Vegas), veurà la llum a temps per ser cantada durant la segona part de la gira nord-americana de l'artista, especialment a Miami⁵³.

Si abans era Rosalía qui col·laborava amb James Blake, ara serà el cantant britànic qui aporti el seu granet de sorra a *A palé* (Rosalía, 7 de novembre de 2019)⁵⁴. En aquesta peça la base melòdica es configura amb la fragmentació i modificació electrònica de la veu de la cantant i petites aportacions d'instruments de percussió. Aconseguint, així, una canço amb un fort caràcter experimental on no falten diverses referències al món romaní, els polígons industrials propers al seu poble natal i la cultura espanyola més tradicional (Tresbcom, 2019). La publicació d'aquesta estarà encarada al tancament d'*El Mal Querer Tour*, amb un doblat a Barcelona (7 i 8 de desembre 2019) i un últim concert a Madrid (10 de desembre de 2019) (fig. 9).

Amb l'entrada del nou any veurà la llum *Juro que* (Rosalía, 23 de gener de 2020), un nou tema llençat sense promoció prèvia que s'apropa molt més al flamenc de *Los Ángeles* que a la fusió urbana dels darrers senzills. Aquest narra la història d'una dona que visita al seu amant a la presó i s'ha relacionat diverses vegades amb l'argument d'*El Mal Querer* que abans explicàvem (Palao, A., 2020). Durant el confinament del COVID'19, la catalana presentarà *Dolerme* (Rosalía, 24 de març de 2020), amb una nota on afirma que "per ella fer música és salut mental" en aquests moments d'incertesa i vulnerabilitat contra una pandèmia que desconeixem i ens afecta a tots (Buesa, J., 2020).

A part d'aquests llançaments i singles, veurem com la cantant també apareix en els crèdits de cançons d'altres artistes com a lletrista o corista, aquest és el cas de *Suncity* (Khalid, 19 d'octubre de 2019), del remix de *Highest in the room* (Travis Scott, 27 de desembre de 2019) o de *Llama* (Ana Torroja, 15 de febrer 2019) escrita per Rosalía i El Guincho per l'antiga component de Mecano. La catalana presentarà una nova faceta seva quan participi en el videoclip d'*Adore You* (Harry Styles, 6 de desembre de 2019) narrant la introducció d'aquest en anglès (Vila, R., s.d.). Aquestes últimes aparicions de l'artista demostren la seva consolidació en el panorama musical internacional.

Veurem, també, com Rosalía farà el salt a la pantalla gran de la millor manera possible, com a noia Almodóvar a *Dolor y gloria* (2019). En l'últim film del director manxec, la catalana farà un petit cameo on la sentirem cantar amb Penélope Cruz el mític *¡Ay pena, penita, pena!* (Antonio Quintero et al., 1951)⁵⁵ mentre renten roba a un riu. La cantant també entrarà al món de la moda amb Pull&Bear, del grup Inditex, dissenyant una col·lecció d'estil urbà i esportiu inspirada en l'artista (García, E., 2019).

---

⁵² Popularment es coneix com a llenguatge SMS l'alteració de la llengua escrita que es produeix a través dels serveis de missatgeria instantània. Aquesta destaca per l'abreujament de les paraules, l'ús d'emoticones, l'omissió de vocals, ...

⁵³ Miami serveix d'exemple per ser una de les ciutats nord-americanes amb més població d'origen hispanoamericà i, per tant, amb un públic més acostumat a l'estil musical de *Yo x ti, tú x mí*.

⁵⁴ Proposta d'escolta: <https://www.youtube.com/watch?v=5zwpwbdGNik>

⁵⁵ Tot i ser Lola Flores la que va popularitzar aquesta cançó l'any 1953 amb la pel·lícula *¡Ay, pena, penita, pena!* (M. Morayta, 1953), va ser creada dos anys abans per l'espectacle *La nueva copla*, Manolo Caracol va ser l'encarregat d'interpretar-la (La mitad invisible, 2014).

L'any 2019 ens deixarà molts moments de Rosalía versionant més cançons de la cultura espanyola. El primer cas serà a la gala dels Goya de 2019, quan l'escoltem interpretant magistralment *Me quedo contigo* (Los Chunguitos⁵⁶, 1980) amb el Cor Jove de l'Orfeó Català i el seu inseparable El Guincho (RTVE, 2019)⁵⁷ (Fig. 10). Un altre exemple ens porta als concerts de la seva gira on repetidament va versionar el clàssic de Las Grecas⁵⁸ *Te estoy amando locamente* (1974) (Sánchez, J., 2019)⁵⁹. Amb aquestes actuacions, de nou, ens trobem davant d'una Rosalía que pren les seves influències d'artistes propers al flamenc per transformar les seves cançons portant-les al seu estil. En el cas de *Me quedo contigo* veiem una actuació més propera a l'estil seré i, gairebé, místic de *Los Ángeles*, mentre decidirà portar el gran èxit de Las Grecas al pop-urbà que tant domina la catalana.

Si l'estat d'alarma provocat pel COVID-19 ho permet, hi ha un munt de col·laboracions amb altres artistes pensades per ser estrenades durant el 2020. Tant Rosalía com Billie Eilish, l'artista revelació de 2019, han confirmat estar treballant en una cançó conjunta que veurà la llum pròximament (Vicente, J., 2020). La catalana també participarà en el segon disc d'ARCA, cantant i productora transgènere veneçolana (Bardají, J., 2020). Corren certs rumors que afirmen que Beyoncé, la diva per excel·lència del segle XXI, també col·laborarà amb Rosalía per treure el "mega-himne" de l'estiu, tot i que cap de les dues ha confirmat aquesta informació (Bardají, J., 30 d'agost de 2019).

---

⁵⁶ Los Chunguitos és el nom d'un grup de rumba i flamenc d'origen gitano actiu des dels anys setanta. Tot i haver-se iniciat com un trio de germans, actualment està format només per dos (Juan i José Salazar).

⁵⁷ Enllaç a l'actuació: <https://www.youtube.com/watch?v=32d1bq-kG5c>

⁵⁸ Las Grecas fou un grup de flamenc-rock dels anys setanta format per les germanes Carmela i Tina Muñoz Barrul d'origen gità.

⁵⁹ Enllaç a l'actuació: <https://www.youtube.com/watch?v=hWo7LOT348I>

3.3. Crítiques, polèmiques i acusacions

Por esas polémicas debería sentirse orgullosa: son debates que hacen a la industria cultural española adulta por fin.

Sobre les crítiques a Rosalía (Alonso, G., 2019)

Al llarg de la seva trajectòria, Rosalía ha rebut tota mena de crítiques i comentaris al voltant de la seva carrera com a música. En el treball s'han desenvolupat diverses idees partint de la vessant més positiva d'aquests judicis. Tanmateix, no han estat pocs els que han decidit posicionar els seus arguments en contra de la catalana i el seu treball. En aquest apartat explicarem les polèmiques més sonades entorn la catalana i desxifrarem la realitat darrera d'aquestes.

3.3.1. Flamenc, flamenc-fusió o apropiacionisme

El món del flamenc, molt marcat per un fort caràcter purista i crític, generalment va lloar Rosalía al seu primer àlbum, *Los Ángeles*, per haver adaptat i, inclús, renovat grans èxits del gènere respectant les bases del flamenc i la posterior fusió contemporània. Les parts més acadèmiques i estudioses del gènere es posicionaran a favor del treball de la catalana i el defensaran com una reivindicació del flamenc en la música actual (Musica Radar Clan, 2018).

Amb l'arribada d'*El Mal Querer*, però, ràpidament es va acusar a Rosalía d'apropiar-se del flamenc, en concret de la cultura andalusa i els seus trets més característics, per treure'n profit:

Tot i haver interpretat la major part del seu repertori amb *dejes* i accent típics de la parla andalusa, Rosaía és barcelonina. No ha nascut ni ha viscut a Andalusia i tampoc utilitza les particularitats fonètiques de l'andalús al seu dia a dia, com es pot apreciar a les entrevistes. És una disfressa artística.

(Mohorte, 2018)

Aquestes acusacions van reanimar una polèmica més antiga relacionada amb els orígens del flamenc i les societats que el reivindiquen com a propi. Contràriament al que aquests defensen, ni la cultura gitana ni el poble andalús han sigut els creadors d'aquest gènere musical. Certament, han estat les comunitats amb més representació en aquest món i les que més aportacions han realitzat en ell, però aquest fet no els permet acusar d'apropiació cultural a ningú.

Els orígens del flamenc es remunten al segle XVIII al sud d'Espanya, no només a Andalusia sinó a tot el sud de la Península (Andalusia, Extremadura, Castella La Mancha i Múrcia). Des dels anys cinquanta s'han portat a terme diverses investigacions i cap d'elles han permès arribar a la conclusió irrefutable de què el flamenc té els seus orígens exclusivament en la cultura andalusa o l'ètnia gitana (Musica Radar Clan, 2018).

Serà gràcies a aquestes polèmiques quan personalitats del món del flamenc es posicionin a favor del treball de Rosalía. Aquests veuran *Los Ángeles* i *El Mal Querer* com l'evolució del flamenc-fusió i com una llançadora del gènere musical cap a altres territoris. Soleá Morente, filla d'Enrique Morente i del que havíem parlat a *Los Ángeles*, sentenciarà: "dono les gràcies perquè una noia catalana, o russa o polonesa, arribi al flamenc. Que vingui qui vulgui venir" (Serrano, N., 2018).

Que la filla d'Enrique Morente, un dels artistes més famosos del flamenc, defensi el treball de la catalana i agraeixi el seu interès pel gènere, posen en qüestió les crítiques realitzades sobre

apropiació en els treballs de la catalana. El que si que és cert, com hem vist, és que la vessant més purista i tradicional es negarà a acceptar el flamenc-fusió d'*El Mal Querer* i s'aprofitaran de la fama de Rosalía per fer-se notar de nou i recuperar antigues polèmiques.

3.3.2. Antigitanisme

L'ètnia gitana també ha efectuat declaracions contra Rosalía i el seu treball. A part de les acusacions relacionades amb el món del flamenc i els seus orígens, els de parla romaní han criticat durament la cantant per fer ús de l'estètica, l'imaginari i el llenguatge gitano repetidament, sense cap mena d'interès cultural i escollint els trets que més afavorien els seus beneficis.

Noelía Cortés⁶⁰ serà un dels rostres més visibles de la crítica contra Rosalía. Els seus arguments, que defensen l'apropiació de símbols gitans, es basen en l'explotació intencionada que Rosalía fa de diversos estereotips de l'ètnia romaní. Així mateix, criticarà durament a la catalana per no mostrar la cultura darrera d'aquests símbols tot i utilitzar-la, deliberadament, amb interessos mercantils:

Expressions del sud impostades per una "paia catalana" -com "illo"-, palmes, ors, escoles taurines, centres florals i inclús un natzarè recolzat en un *skate* amb punxes -com qui fa una promesa en Setmana Santa-. Les crítiques es basen en el fet que l'artista utilitza elements estètics d'un poble oprimat des d'una posició de privilegi, sense haver interioritzat aquests, sense respectar la seva arrel. L'activista gitana Noelia Cortés creu que Rosalía "utilitza els gitans com quelcom *cool* que incorporar a la seva disfressa, però no l'importem socialment parlant" [...] "Des del seu privilegi racial i econòmic pot vestir-se de barri baix i de marginalitat sense sofrir el que sofreix la gent que sí viu aquestes coses".

(Maldonado, L. G., maig de 2018)

Rafael Buhigas, especialista en estudis gitans, defensa que el treball de Rosalía no és apropiació sinó expropiació: en el primer el subjecte cultural es manté (*gitanisme*) mentre que en el segon (*antigitanisme*). El que aconsegueix la catalana és invisibilitzar l'ètnia de la qual s'aprofita i, més enllà de reivindicar-la, oprimeix la seva veu. El que hauria de fer la cantant, segons Cortés i Buhigas, és utilitzar el seu abast com artista internacional per visibilitzar i recolzar el món romaní, funcionar com altaveu per l'ètnia.

Buhigas conclou comparant la catalana amb altres "païos" agitanats com Paco de Lucía o Lorca. Defensa, que mentre els primers "van viure entre gitans, van dedicar la seva vida a l'ètnia i van ser aollits com gitans de llet", la de Sesrovires no ha treballat mai amb gitans ni mostra el mateix respecte per l'ètnia que tenien els altres dos (Maldonado, L. G., maig de 2018). Aquesta comparació entre Rosalía i dos dels artistes més cèlebres del flamenc, afavoreixen molt a la catalana ja que posicionar-la al costat d'aquestes dues figures ja assumeix la premissa de certa grandesa dins el món *jondo*.

De nou, trobarem altres publicacions que rebatran aquestes crítiques. En alguns casos, s'explica com el món del flamenc s'ha estalviat criticar casos semblants perquè produïen beneficis econòmics amb els drets d'autor, com passarà amb el flamenc-chillout (Musica Radar Clan, 2018).

---

⁶⁰ Activista, bloguera i *influencer* gitana d'Almería cocreadora de *Peineta Revuelta*, una plataforma digital que busca reivindicar el flamenc i andalusisme en la cultura espanyola actual.

Alguns defensaran el caràcter plural del flamenc i com qualsevol persona, sigui d'on sigui, pot fer-lo seu i, molt més, si ha dedicat la seva vida a formar-se acadèmicament (Guillén, R., 2017).

Altres apartaran a Rosalía del centre del conflicte per defensar que el veritable problema es basa en la desprotecció d'un gènere en perill d'extinció: el flamenc es segueix considerant música folklòrica i a poc a poc s'està invisibilitzant més. És, per tant, obligació de les administracions culturals, dels mitjans de comunicació i de la indústria musical espanyola assegurar la pervivència i desenvolupament del flamenc (Lenore, V., 2018).

Aquest recull d'acusacions, que defensen l'explotació interessada de símbols gitanos per part de Rosalía, demostren la importància i la fama que la cantant ha aconseguit els darrers anys. Com hem pogut observar, les posicions són varies i, generalment, acaben defensant els treballs de la catalana. És cert, però, que tot i trobar persones d'ètnia gitana en el seu equip (Los Mellis o Pollito)⁶¹, la cantant no aprofita la seva situació privilegiada per ajudar a la visibilització d'artistes o personalitats pertanyents a aquest món.

3.3.3. Mercantilisme

Com ha quedat exposat a l'apartat anterior, Rosalía comprèn el mercat musical com quelcom global al que s'ha d'adaptar per anar "conquerint" territoris. Aquesta tècnica no és quelcom nou, però ha aconseguit portar a la catalana al centre de les crítiques sovint. Curiosament, tots aquests discursos han estat marcats, sovint, per una forta decepció vers l'artista. Sembla que la crítica esperava que l'artista conquerís el món només reivindicant el flamenc.

Serà Alfred García⁶², un altre músic sortit de l'ESMUC, un dels rostres més reconeguts en criticar obertament aquesta faceta de l'artista:

Entrevistador: Tens pensat seguir aquest estil argumental per a què es reconegui que és treball teu?

Com per exemple passa amb el disc de Rosalía que segueix una estètica molt marcada...

A.: [...] Quant a Rosalía ... Jo crec que això [el treball conceptual i estètic] s'ha perdut, és quelcom que va tindre però ja no ho té. Ha passat de fer vídeos amb directors reconeguts a produccions amb J Balvin, o a treballar amb els productors de Justin Timberlake, de fet farà una cançó amb aquest. La meua opinió és que Rosalía s'ha deixat portar més enllà del que ella podia imaginar, s'està deixant portar pel que pot fer ara. Però jo no ho faria, jo no faria una cançó amb J Balvin i venim d'estudiar a la mateixa escola, amb els mateixos professors...

(Simón, M., 2019)

Quan Rosalía resulti la gran guanyadora dels *Grammys Latinos* de 2018, s'acusarà a l'artista, de nou, d'apropiacionisme cultural i mercantilisme. Part de la crítica parlarà del caràcter invasiu de la catalana com una invisibilització de la música sud-americana i un tancament de portes a diferents artistes llatins que s'estaven obrint camí en el panorama musical. Quan van preguntar a Rosalía si creia just rebre un premi per fer música llatina sent europea, va respondre: "Si la música llatina és música feta en espanyol, llavors la meua música és part de la llatina. Però sé que això no em converteix en una artista llatina. [...] Per tant, no ho sé, en aquest sentit prefereixo que altres decideixin si estic inclosa en aquest grup" (Herrera, I., 2019).

⁶¹ Veure annexos 2: L'equip darrere Rosalía.

⁶² Alfred García (1997) és un cantant, compositor i interpret del Prat de Llobregat conegut per la seva participació a *Operación Triunfo 2017* i per representar a Espanya, juntament amb Amaia Romero, al Festival d'Eurovisión de 2018 amb *Tu Canción*.

Aquesta mateixa crítica va tornar a perseguir a l'artista amb la publicació de *Milionària*. Semblava que una rumba catalana podia salvar a Rosalía de les acusacions d'apropiacionisme, i així va ser, però ràpidament va sorgir una altra polèmica. Es va criticar durament l'ús de *cumpleanys* i botella en la cançó, com ja hem vist, i es va veure el llançament d'aquest èxit com un intent per millorar la imatge de la cantant flamenca a Catalunya (Alonso, G., 2019).

Com hem pogut comprovar anteriorment, no hi ha cap mena de dubte quan s'afirma que darrera de la internacionalització de la cantant s'amaguen estratègies i interessos de caràcter mercantil. El que sorprèn, però, es trobar-se amb una artista tant dual com Rosalía, que com veurem més endavant, per una banda sorgeix del món acadèmic i s'ha format durament per aconseguir fer el que desitja però per l'altra, adopta aquestes posicions més comercials i veu la seva música com un producte a explotar.

3.3.4. Antifeminisme

El Mal Querer va ser vist per molts com un himne al feminisme, l'empoderament i una crítica rotunda a la violència masclista. Tal va ser aquesta associació amb l'àlbum de la catalana, que el govern català publicarà una campanya contra l'assetjament masclista utilitzant el mític *malamente!* de l'artista (La Vanguardia, juliol de 2019⁶³). Amb el llançament de *Con altura*, però, aquest binomi Rosalía-feminisme començarà a trencar-se: és totalment innegable que el videoclip de la cançó està replet de dinàmiques que cosifiquen el cos femení i que mostren les figures masculines en actitud dominant i agressiva.

Com ja hem vist en l'apartat 3.2., aquesta cançó va ser una de les primeres peces de l'artista pensades com una eina per obrir-se pas en altres mercats internacionals, en el cas concret de *Con altura* hem de parlar de la indústria llatinoamericana. A part d'aproximar-se a les sonoritats pròpies del reggaeton, es va voler assegurar l'èxit d'aquesta cançó amb la cosificació de la cantant i la resta de dones que apareixien al videoclip de la cançó. Tot i que aquesta estratègia tan masclista va ser molt eficaç, es va criticar molt durament el seu ús per part de Rosalía ja que, fins el moment, havia estat un referent feminista pels seus fans.

Aquestes acusacions d'antifeminista agafaran més força, però, amb la publicació d'un vídeo en les xarxes socials on la catalana celebra el seu primer Grammy en un club de Los Ángeles amb un grup de persones llençant bitllets a una ballarina eròtica. Tot i no participar activament en l'acció, la crítica va condemnar la actitud tranquil·la i festiva de la cantant front aquesta situació (Serrano, N., 2020).

Que *El Mal Querer* amaga diversos missatges feministes i d'empoderament és innegable. Ara bé, si tenim presents totes les acusacions anteriors, pot arribar a semblar que els discursos que apareixen en l'àlbum es basin, també, en uns interessos mercantilistes i que només s'abordi aquesta reivindicació per assegurar-se l'acceptació del públic. És per aquests motius que el caràcter feminista de Rosalía és posa en qüestió sovint i, tot i que l'artista no s'ha pronunciat al respecte, sembla no preocupar-se per arreglar aquestes contradiccions, fent que aquest ús mercantilista de la lluita segueixi present en els seus treballs.

---

⁶³ Enllaç directe a la campanya: https://www.youtube.com/watch?v=hb_UEOPEVf0

3.3.5. F**k VOX

Fins al moment, podem afirmar que tant Rosalía com el seu equip ha sabut allunyar-se de la polèmica i sempre que s'ha preguntat a l'artista per les crítiques que rebia ha respost mantenint-se fora del joc i des del respecte. Malgrat això, la cantant va decidir publicar a una de les seves xarxes socials un missatge en contra de VOX⁶⁴ i l'auge que aquests havien aconseguit en les eleccions generals el novembre de 2019. El partit polític va respondre a la cantant, també per xarxes socials: "només els milionaris poden permetre's el luxe de no tenir pàtria" (fig. 11) (Porras, D., 2019).

Els usuaris de les xarxes socials van entrar en joc i la piulada de Rosalía es va tornar viral. Per una banda, es van lloar l'acció de la cantant i destaca la interacció via xarxa social de polítics com Carles Puigdemont (PDeCAT) o Adriana Lastra (PSOE). Mentre el català va retuitejar la piulada de la catalana, la socialista va publicar el pacte de govern entre el seu partit i Unides Podemos acompanyat amb un sarcàstic *¡trà! ¡trà!* dirigit a la direcció de VOX.

D'altra banda, es va criticar durament la cantant pel seu caràcter "antipatriòtic i progressista" i van acusar-la d'utilitzar el missatge per guanyar popularitat. Ara bé, criticar a un partit com VOX és jugar sobre segur, cap artista global, jove i, generalment, apreciat pel públic acabaria associant-se amb aquest partit polític. Potser no era necessària la crítica directa però els riscos que va decidir córrer l'artista eren mínims (Alonso, G., 2019). Ara bé, tot i que Rosalía va assegurar-se la jugada, la seva piulada i, per tant, la seva persona van ser utilitzades amb clars interessos polítics per altres usuaris.

---

⁶⁴ Partit polític espanyol fundat l'any 2013 i liderat per S. Abascal i J. Ortega Smith, aquest és considerat d'extrema dreta i destaca pel seu fort caràcter conservador. Malgrat haver-se identificat obertament com antifeministes, homofòbics o islamofòbics, entre altres coses, és el tercer grup amb més representació al Congrés dels Diputats Espanyol (2020).

4. SOBRE EL CARÀCTER DUAL DE ROSALÍA

Al llarg d'aquest treball hem vist la trajectòria artística de Rosalía, des dels seus inicis com a estudiant de flamenc fins a la seva arribada a l'estrellat. Des del principi, també, hem anat desenvolupant una teoria que defensa el caràcter dual de l'artista catalana, amb una part més acadèmica⁶⁵ que l'apropa al flamenc i una molt més encarada cap el màrqueting i el món estètic que la relaciona amb la música pop i urbana.

En aquest últim apartat, explicarem les dues vessants d'aquest caràcter dual: d'una banda, parlarem del flamenc, les seves característiques i la seva fusió i, de l'altra, tractarem les estratègies de màrqueting i l'estilisme de l'artista. Finalment, veurem reflectida aquesta duplicitat en l'imaginari propi de la cantant, on es barregen elements de les dues parts per crear el que anomenem la marca Rosalía.

4.1. El flamenc, les seves sonoritats i el flamenc fusió

Aquí [inici de *Malamente* -cap. 1: *augurio*], ja s'han fusionat el flamenc i el *trap*. Aquí, en el segon zero ja comença amb ADN mixt.

(Altozano, J., 9 de novembre de 2018).

Hem vist com des dels estrats més puristes del flamenc s'ha acusat Rosalía d'apropiar-se del gènere. Deixant de banda el conflicte sobre els orígens d'aquesta música i el debat de si una catalana pot o no fer-se seu el gènere, aquestes crítiques demostren que darrere del caràcter pop/urbà de les creacions de la cantant hi ha una forta base que acaba desenvolupant una nova manera d'entendre el flamenc i la seva fusió posterior.

4.1.1. Los Ángeles

En l'apartat 2.2. ja s'ha explicat com el primer disc de l'artista, *Los Ángeles* (2017), es basa en versions de diferents cants flamencs anteriors a la dècada de 1960. Abans de la dècada dels seixanta el flamenc havia pesat per una etapa molt tradicionalista amb personatges com el compositor Manuel de Falla o el poeta Antonio Machado que intentaven mantenir el purisme gità en el món del flamenc a partir dels estudis de les seves gents i la seva evolució.

Els següents anys, coneguts com l'etapa d'or, vindrà marcat per un fort caràcter renovador amb músics com Paco de Lucía o Camarón de la Isla que trencaran amb aquest desig de mantenir al gènere apartat de la resta de realitats musicals i socials. Serà el moment en què es comenci a produir treballs on es fusiona el flamenc amb el jazz o el rock⁶⁶. Un dels millors exemples seria *La leyenda del tiempo* de Camarón de la Isla (1979)⁶⁷, en aquest àlbum s'incorporarà l'ús del baix

---

⁶⁵ L'ús de la paraula acadèmia, i els seus derivats, es refereix a la part més formal i culte de la trajectòria de Rosalía. No només ens referim a la seva formació, també hem d'incloure totes aquelles característiques de la cantant que demostren un interès en la música més enllà del mercantilisme comercial.

⁶⁶ Aquesta fusió havia començat amb petits diàlegs entre el flamenc, el bolero, la cobla i les músiques llatinoamericanes com el tango. Aquest fet, però, no va provocar grans canvis en el gènere perquè l'aproximació venia marcada per les similituds entre els estils (instruments, tipus de veu, societats, ...).

⁶⁷ Proposta d'escolta amb *La Tarara* (Camarón de la Isla, 1979) dins de *La leyenda del tiempo* (àlbum): https://www.youtube.com/watch?v=R-jL7m0fUq0&list=OLAK5uy_n6IU6r_3cVcnd9EfumA7sBKoZWnX1xjnQ

electrònic o el teclat convertint-se en un dels primers àlbums presentats com flamenc-rock (Berlanga, M. A., 2012, p. 17-18).

El primer treball de l'artista catalana, en canvi, és una reinterpretació dels autors i estils més clàssics del gènere musical. No podríem dir que *Los Ángeles* és un disc de flamenc fusió per com es mantenen el caràcter pur i tradicional dels cants que versiona, però sí que podem afirmar que l'àlbum és la plasmació de tota la formació que la cantant havia rebut fins aquell moment. Tot i no seguir els ideals puristes, el primer disc de Rosalía encaixa a la perfecció amb aquesta etapa més acadèmica de la història del flamenc on l'acadèmia i els estudis defineixen el gènere. En una entrevista promocional per RTVE, Rosalía explica:

[Nosaltres, Rosalía i Refree] Ens basen en melodies i lletres de cants, però les convertim en una altra cosa. El que sàpiga quelcom de flamenc els podrà identificar, perquè bevem d'aquí, però ho fem nostre.

[...] Jo canto inspirada en l'estètica dels *cantaors* pre-camaronistas, de l'edat d'or del flamenc: Valderrama, Vallejo, Gloria, La niña de los peines, ... Tot això m'ho va ensenyar el meu mestre [Chiqui de la Línia] i tinc un vincle amb aquests cants.

(Villanueva, C., 2017)

Amb *Los Ángeles*, la catalana demostra el seu domini sobre la tècnica de cant flamenca. Veurem l'arrossegament i/o lligam entre unes notes i altres, una dicció de caràcter fosc i meditatiu, l'ús de la parla gitana i andalusa, les variacions tonals en les síl·labes de les cançons com a eina decorativa o la capacitat recitativa per sobre del cant per aportar expressió. També aconsegueix la textura (unió veus i instruments) més clàssica del flamenc: part melòdica pel *cantaor* i l'harmònica pel *tocaor* (Berlanga, M. A., 2012, p. 9).

4.1.2. El Mal Querer i els treballs posteriors

Al llarg de tot el punt 3 d'aquest treball hem mostrat com Rosalía evolucionava fins a convertir-se en l'estrella que és actualment. La seva trajectòria, com hem apuntat anteriorment, començava seguint el flamenc més clàssic i a poc a poc evolucionarà amb la fusió d'aquest amb altres gèneres del moment, especialment el pop i la música urbana. Com també s'ha explicat, aquesta sinergia entre estils provocarà el rebuig de la majoria d'estudiosos puristes del flamenc que afirmaran que el què fa la catalana no és flamenc.

La producció d'*El Mal Querer*, explicada per l'artista a través de les seves xarxes socials, ens permet ubicar, també, el segon treball d'aquesta en el món del flamenc. Aquest cop, però, les influències de la cantant evolucionaran cap a l'etapa de Camarón de la Isla i la fusió del gènere. El segon treball de la catalana parteix de la fusió del flamenc amb les músiques populars actuals (pop, urbà, ...), els sons sintètica, l'electrònica, una nova visió del flamenc i un trencament total de tot el purisme i tradició que Rosalía havia après amb Vizcaya.

Mentre *Los Ángeles* s'ha d'entendre com un treball arrelat al sentiment i la intimitat atmosfèrica que provoca el cant de l'artista i la guitarra de Refree, hem de considerar *El Mal Querer* com un àlbum més proper als ritmes i les sonoritats més flamenques que s'utilitzen per les bases melòdiques de les peces. És per això últim, que el disc està plagat d'efectes electrònics, tecnologies

de distorsió vocal⁶⁸, *ad-libs*⁶⁹, *loops*⁷⁰ o *samples*⁷¹. En l'obra, sovint es substitueixen els instruments acústics per aquestes tecnologies amb la intenció de reforçar la veu i aportar agressivitat i força als seus cants (Vila, R., 2018).

El Mal Querer compleix tot una sèrie de característiques molt comunes en la fusió del flamenc amb altres estils musicals actuals, aquestes ens permeten definir el segon treball de catalana com a fusió o "nou flamenc". Barrera, al seu text sobre l'adaptació del flamenc a altres estils, les anomena:

- Ús de la cadència flamenca (acords de La menor, sol Major, fa Major i mi Major).
- Ús de l'escala frígia majoritzada (organització dels acords flamencs)⁷².
- Incorporació lletres i ritmes clàssics en noves creacions.
- Incorporació d'acords de *palos* típics flamencs per ajudar al públic a identificar l'estil⁷³.
- Petites variacions de mig to en les versions (aporta una sonoritat i matisos més actuals).
- Tendència a glossolàlia (ús de *jaleos*, onomatopeies o petites expressions en el cant)⁷⁴.
- Ús del llenguatge andalús i temes relacionats amb aquesta cultura.
- Ús dels instruments típics del flamenc per sobre d'altres (palmes, calaix, ...).
- Incorporació de corals i instruments populars, com les flautes, per donar caràcter folklòric.
- Referències a cultures exòtiques (típic del *gipsyrock*: Las Grecas, Los Chunguitos, ...)⁷⁵.

(Barrera, F., 2015)

Malgrat això, en *El Mal Querer* i els *singles* que Rosalía publicarà posteriorment, trobem altres elements que ajuden a la catalana a reforçar l'aire flamenc de les seves peces. Un dels més importants té relació amb la prioritització de les parts vocals on, segons la mateixa artista, recau l'expressivitat dels seus treballs. Per reforçar aquestes parts, sovint, s'apropa a la recitació i modifica les parts instrumentals per no distreure l'espectador (Altozano, J., 2018)⁷⁶. Aquestes accions ajuden a reforçar el *cant jondo* i el caràcter flamenc dels seus treballs entre les floritures més electròniques i de caràcter urbà.

Altozano (2018) apunta també a diversos elements rítmics que connecten la sonoritat d'*El Mal Querer* amb el món del flamenc. En diverses cançons de l'àlbum, s'utilitza un dels compassos més comú en els *palos* flamencs: una estructura de 12/8 i configurada amb dos tresets i tres corxeres

---

⁶⁸ Aquestes tecnologies es van popularitzar a partir dels anys noranta per millorar l'afinació i corregir errors musicals, però acabarà convertint-se en una eina per produir efectes i distorsió sonora. Destaquen *l'auto-tone*, el *vocoder* o *l'harmonaizer* entre altres softwares informàtics.

⁶⁹ Recurs musical que fa referència a petits fragments improvisats fora de partitura però que encaixen dins d'aquesta. En l'actualitat, és un recurs molt utilitzat en la producció i postproducció digital.

⁷⁰ *Loop*, o bucle, fa referència a l'ús continuat de seqüències musicals enllaçades a propòsit per donar efectes de repetició i continuïtat.

⁷¹ Els *samples* són petits enregistrament sonors de tota mena que, posteriorment, faran la funció d'instruments en les peces.

⁷² Exemple de La menor en escala frígia majoritzada: <https://www.youtube.com/watch?v=ZUpOw2MFwR8>

⁷³ Exemple d'una guitarra flamenca per *bulerías*: <https://www.youtube.com/watch?v=NtyjQzy7c8A>

⁷⁴ Exemple de *jaleos*: <https://www.youtube.com/watch?v=eAcjgh2ofQ8>

⁷⁵ Exemple de l'exotisme flamenc amb *Dame Veneno* (Los Chunguitos, 1976): <https://www.youtube.com/watch?v=vrK17taonVY>

⁷⁶ Altozano parla concretament d'*El Mal Querer*, però aquestes característiques es repeteixen en la resta de treballs de l'artista.

(123 123 12 12 12). A la tornada de *Pienso en tu mirá* -cap. 3: *celos*- s'alternarà aquest compàs amb un de 10/8 (123 123 12 12), fent que la repetició del vers quedi tallada (fig. 12). Aquesta acció aporta a la sonoritat flamenca un fort caràcter urbà, ja que trenca les expectatives de la frase musical al treure-li dos corxeres al que seria l'estructura original 12/8 i deixar-la només en 10/8.

Queda clar, per tant, que la trajectòria de Rosalía segueix les passes del mateix flamenc: d'aquell més clàssic i purista cap a la fusió. Hem vist com la catalana aconsegueix combinar diversos gèneres en les seves cançons, però seguint sempre un esperit *jondo* i amb el flamenc considerat més purista. No obstant, el debat al voltant de la cantant segueix present entre els puristes, que defensen que no fa flamenc, i els renovadors, que entenen la trajectòria de la de Sesrovires com un pas més en la història del gènere per les seves aportacions a al flamenc contemporani i la seva fusió.

Tot i fer diverses aportacions en el que anomenen flamec-fusió, s'ha de conèixer el caràcter mercantilista de Rosalía i el perill que aquest suposa. El caràcter comercial de les seves produccions pot ser vist com una eina, com quelcom que l'ajuda a crear-se renom i satisfer les necessitats del mercat. D'igual manera, podem entendre aquesta popularització, no tan tradicional o pura del flamenc, com una forma de desvalorar el gènere en incloure'l dins els estils més populars i comercials (Barerra, F., 2015).

4.2. El caràcter urbà i les tècniques comercials

Se trata, claro está del divo, que aparece dotado de propiedades carismáticas, y cuyo comportamiento en la vida, al pasar a ser modelo de acción para las masas, puede modificar profundamente el sentido de los valores y las decisiones éticas de la muchedumbre.

Apocalíptics integrats (Eco, U., 1964, pp. 370-371).

El Mal Querer, com havíem apuntat anteriorment, va ser pensat per Rosalía i el seu equip com una obra total contemporània. Salvant les distàncies amb Richard Wagner -que són moltes-, la catalana tindrà en compte tots els processos de la seva trajectòria artística: la producció musical, els estilismes, l'escenografia, els videoclips, ... arribant a crear un univers molt particular amb el que podem identificar molt ràpidament la seva marca.

Ara bé, la creació de productes musicals sota el mateix segell, la mateixa marca, denota de forma innegable un enorme caràcter mercantilista. També és cert, però, que el sistema econòmic actual tendeix a convertir qualsevol tipus de producte en marca, segurament perquè permet generar de forma més eficaç els beneficis econòmics i controlar millor els mercats. Ara bé, la veritable estratègia darrere de la creació d'un producte tant fort recau en la capacitat de convertir els teus clients, en el cas de Rosalía oients, en fans incondicionals que recomanin i comprin tot els teus productes.

Per poder entendre el procés de creació del que anomenem el fenomen Rosalía i la seva explotació com a marca, analitzarem l'estilisme típic amb el que es sol presentar la cantant i les estratègies de màrqueting que utilitza. Aquests dos factors, sumats a la fusió flamenc, són els elements que més apropen a l'artista a la música urbana i els ferotges circuits comercials.

4.2.1. L'estilisme

Al llarg del treball hem anat apuntant diverses vegades la importància que dóna Rosalía a la seva imatge i hem explicat, també, qui hi ha darrere dels seus estilismes. Ara bé, la seva projecció estètica també amaga valors culturals i socials que ens permeten parlar, de nou, d'aquella part més urbana i propera al món del pop connectada amb el món del flamenc. Qualsevol artista que entri en la feroç indústria musical dels circuits actuals, sap que el seu estilisme es convertirà en una part clau de la seva trajectòria, de vegades inclús en quelcom més important que la seva música. I és que en aquesta societat en la què vivim, sovint, importa més el que aparentem que el que som o fem com a persones.

La forta pressió dels sistemes mercantils de la indústria musical predominant és en part la causa majoritària d'aquesta conversió de l'artista en producte, o marca, a vendre. Els cantants que decideixen seguir aquests tipus d'estratègies, però, necessiten reinventar-se constantment per poder consolidar el seu paper en el panorama musical, per tant veure'm com una de les peces claus de qualsevol artista actual serà l'eficàcia i continuïtat de la publicitat generada des dels seu equip de màrqueting⁷⁷.

Un dels recursos més utilitzats per la promoció d'aquests tipus de cantants, on hem d'incloure indubtablement a Rosalía, és basa en la seducció visual (fig. 5). L'artista necessita produir al seu

---

⁷⁷ Veure annexos 2: L'equip darrere de Rosalía (2.1. Organització i gestió).

públic tot una sèrie de desitjos relacionats amb la seva imatge, des de l'anhel sexual fins a la falsa necessitat d'emmirallar la conducta i presència de l'artista.

La cara del artista, su imagen, su personaje dentro y fuera de los escenarios y videoclips importa mucho, ya que al público le interesa consumir esos cuerpos y sus historias, y en ese tramo reside el éxito del negocio de la industria musical.

Videoclips y cuerpos (Oliveira, T., 2009, p. 63)

Aquest emmirallament, però, és d'anada i tornada. L'artista ha d'assemblar-se als seus fans per captar la seva atenció i que aquests vulguin transformar-se en quelcom similar a ella. La producció de necessitats en els fans es basa, majoritàriament, en l'apropament estilístic i la seva explotació (Sedeño, A. M., 2007, p. 495). Rosalía, per exemple, identifica les tendències actuals que més joves segueixen i, a poc a poc, les converteix en seves. A la vegada, però, aconsegueix fer pensar als seus seguidors que han d'imitar el seu estil perquè sembla nou i transgressor. Per tant, podríem dir que modifica els elements estètics que anteriorment ja havia pres dels seus fans.

La presència de Rosalía, tant en els videoclips com en les seves aparicions públiques, segueix una de les tendències mundials més populars del moment, l'anomenada estètica *ratchet*⁷⁸. Una moda de caràcter urbà que s'origina als suburbis afroamericans dels EE.UU. actuals i, a poc a poc, ha anat expandint-se arreu del món. Aquesta ampliació ha anat canviant segons les modes nacionals establertes. A Espanya, queda molt lligada al món dels polígons industrials i els camions; tot allò que a principis dels 2000 era titllat de *choni*⁷⁹ ha perdut el seu caràcter pejoratiu i classista per acabar convertint-se en una tendència molt lloada per la indústria de la moda nacional (Ferrero, C. i Megía, C., 2019).

En el seu origen, la màxima de l'estètica *ratchet* recau en la provocació, els excessos, l'or i el *bling bling*⁸⁰, amb la seva popularització, però, aquesta essència tan agressiva ha anat destil·lant-se. En el cas espanyol, i amb Rosalía com a referència, destaquen les sabatilles esportives amb plataforma, tops i pantalons esportius, arracades enormes amb forma de cercols, ungles postisses extravagants o pentinats de cues o monyos (Bernard, A., 2013).

Aquesta moda també ha heretat de l'estètica *choni* l'aparició de símbols i elements propis de dissenyadors i marques de luxe. Aquests modistes reciclen, o reinterpreten, peces d'alta costura per confeccionar-ne de noves. Un dels models que Rosalía va lluir durant la seva actuació al Festival Coachella, sembla que sigui un *outfit* creat per l'univers de Louis Vuitton però, realment, és un conjunt de dues peces esportives fetes per Etai Drodi a partir d'una tovallola de la marca anterior (fig. 13) (Ferrero, C. i Megía, C., 2019).

En la seva versió espanyola, l'estètica *ratchet* connecta amb les societats gitanes de classe baixa i amb les classes obreres de caràcter industrial. Podríem recuperar els debats sobre apropiació cultural i antigitanisme que hem tractat anteriorment, però les acusacions serien refutades

---

⁷⁸ El terme anglosaxó *ratchet* va començar a utilitzar-se als anys 90 com un adjectiu aplicat als balls típics del *hip-hop* estatunidenc i va acabar designant la seva estètica. Actualment és relacionada amb el món del *trap* i s'utilitza particularment per designar l'estètica femenina.

⁷⁹ *Choni*: "Mujer joven que pretende ser elegante e ir a la moda, aunque resulta vulgar". (Real Acadèmia Espanyola, 2014).

⁸⁰ *Bling bling* és una onomatopeia anglosaxona que busca representar el soroll i centelleig produïts pel xoc de braçalets i collars.

ràpidament. Rosalía defensa que aquest és també el seu món, el dels polígons industrials i els transportistes, ja que Sant Esteve Sesrovires, el seu poble natal, no deixa de ser un suburbi més de l'extraradi barceloní (Piñero, A., 2019).

4.2.2. Màrqueting

Un dels principals factors de l'èxit de Rosalía és el seu caràcter atípic: la forma en què es presenta no segueix els patrons habituals de la indústria i això l'ha ajudat a destacar des dels seus inicis⁸¹. Amb la seva arribada a l'estrellat, ha aconseguit fer-se icònica i inconfusible: utilitzant tota una sèrie de gestos, imatges i paraules o expressions típiques de la cultura espanyola, fa que el públic nacional l'identifiqui com a pròpia fent molt més simple la comunicació del que anomenem la marca Rosalía. Els moviments típics del ball flamenc, el cèlebre *¡trà! ¡trà!* o les escenes de polígons industrials en són exemples.

Un dels altres mèrits de la catalana, és com aconsegueix semblar un personatge proper i accessible: el seu nom ens sembla familiar i sempre es mostra de forma agradable, com si fos una ciutadana normal i corrent més en les seves aparicions públiques. D'igual manera, a través de l'estilisme aconsegueix apropar-se a les generacions joves, que la veuen com un model a seguir, i a les de mitjana edat per les similituds estètiques entre la moda que segueix la cantant i les que predominaven en la dècada 2000 a Espanya.

A la vegada, però, es presentava al públic espanyol com una diva internacional sense ser-ho encara. Amb aquesta estratègia, es va aconseguir assentar ràpidament el nom de Rosalía en la indústria musical espanyola abans de llençar-la a nous mercats. Un dels millors exemples el trobem amb l'anunci d'estrena d'*El Mal Querer* a Times Square (Nova York): el públic va veure, falsament, la cantant com algú amb una enorme trajectòria internacional, convertint-la, per tant, en una icona nacional i ajudant-la, a la vegada, a expandir el seu abast internacional.

Sense cap mena de dubte aquesta ha estat una de les estratègies publicitàries seguides per l'artista que més resultats ha donat. El juny del 2018 només un 12% de la població espanyola coneixia l'artista, sis mesos després, al desembre del mateix any, aquesta xifra va multiplicar-se fins al 66% (Andrés, L., 2019). També prova l'eficàcia d'aquesta tècnica que Rosalía fos considerada una de les trenta personalitats europees de menys de trenta anys més influents per la revista estatunidenca *Forbes* (Robehmed, N. *et al.*, 2019).

Aquesta estratègia es basa en la premissa de que qualsevol producte aprovat per la cultura nord-americana ha de tindre cabuda en qualsevol altre mercat. Aquesta és una idea molt relacionada amb la presa de poder dels sistemes capitalistes dels darrers anys i els processos de globalització social i cultural que aquests han suposat. Deguts a aquestes processos, l'agressivitat de les indústries dels països del primer món han sentit la necessitat d'imitar els EE.UU., la nació "mare" d'aquests ideals. Aquest factor, que s'amplifica bastant més en el cas de la indústria cultural, fa que qualsevol producte exitós de les indústries nord-americanes sigui, generalment, molt ben rebut en la resta de mercats internacionals.

La venda dels productes musicals de la catalana segueix l'anomenat model *freemium* (*free + premium*). Aquest sistema permet a tota mena d'espectadors, amb més o menys poder adquisitiu, gaudir de la música de Rosalía. La jugada, però, s'amaga en el valor afegit dels productes que ofereix: sempre podem escoltar de forma gratuïta les seves peces a través de les plataformes

---

⁸¹ La informació sobre les estratègies de màrqueting utilitzades per Rosalía s'extreu de (Díez, N., 2018).

digitals, però quan adquirim els àlbums en format físic podem obtenir també el disc signat per l'artista, el format en vinil de caràcter *vintage*, edicions especials, ... que fan del producte quelcom més atractiu.

Veiem, també, una publicitat encoberta molt agressiva feta a través dels mitjans de comunicació, especialment de la premsa digital i les xarxes socials. Així s'acabarà aconseguint que el nom de Rosalía aparegui en les converses gairebé de forma natural, sense que ens adonem (fig. 14). A part, trobem una aliança forjada a les xarxes socials: els anomenats *influencers*⁸² parlen de la catalana i aquesta s'encarrega de fer-nos saber el què han dit compartint els seus missatges, demostrant que les celebritats de les plataformes digitals l'escolten i, per tant, tots hauríem de fer-ho.

Finalment, i com ja hem vist en l'apartat 3.2., l'equip de màrqueting de l'artista farà ús també d'estratègies de mercat més habituals i directes. Primerament, trobem el caràcter mercantil de les seves col·laboracions amb altres cantants i aparicions per expandir el seu abast internacionalment. I, finalment, aconsegueix refermar tot aquest treball publicitari amb el llançament d'una col·lecció amb la marca Pull&Bear. Amb aquesta estratègia reafirma el seu control en el mercat i aconsegueix que els seu públic es converteixin en una extensió de la seva imatge i, per tant, en elements publicitaris.

---

⁸² La paraula *influencer* fa referència a tot una sèrie de personalitats amb renom a les xarxes socials que tenen la capacitat d'atraure (influenciar) els seus espectadors cap a nous productes, convertint-los en compradors potencials.

4.3. L'imaginari del fenomen Rosalía

La artista [Rosalía] consigue, en cada una de sus apariciones, insertar a todos los espectadores en un amplio debate de significados y concepciones.

(Código Nuevo, 2019)

Al llarg d'aquest últim apartat sobre el caràcter dual de Rosalía, hem anat desenvolupant les característiques principals que ens permeten incloure a l'artista en el món del flamenc des de les perspectives acadèmiques i en el món de la música pop i urbana des dels sistemes de màrqueting i la manera en la qual es configura la presència de l'artista en les seves aparicions. Aquests aspectes, però, també estan presents en tot l'imaginari que l'artista ha creat a partir dels videoclips d'*El Mal Querer* i els seus treballs posteriors. Aquests elements prendran tanta força que acabaran convertint-se també en l'escenografia de les gires de la cantant.

En aquest apartat veurem els diferents motius iconogràfics que han acabat configurant la marca Rosalía i el seu món conceptual. Per poder explicar aquestes referències, les agruparem en diferents temes segons els significats i relacions que tenen amb la trajectòria de l'artista i la seva evolució.

4.3.1. Les portades d'*El Mal Querer*

Un dels elements més importants de tot l'imaginari que es desenvoluparà durant la trajectòria de Rosalía, són totes les imatges que el canari Filip Custic⁸³ farà pel seu segon àlbum. La portada d'*El Mal Querer* (fig. 4), que va veure la llum amb l'anunci del llançament del disc a Times Square, serà la primera d'una sèrie de dotze fotomuntatges amb la cantant com a figura protagonista. Per cada cançó (onze en total), trobem una escena pròpia basada en les lletres i la conceptualització de l'àlbum, convertint-se aquest treball de Custic en una de les bases visuals del fenomen Rosalía (fig. 16 - 26).

Malgrat que cadascuna d'aquestes escenes donaria per a un anàlisi exhaustiu, les característiques d'aquest treball ens fan optar per mostrar les característiques comunes del conjunt. Primerament, són innegables les referències al món del surrealisme i com alguns dels seus pintors més famosos han servit d'inspiració al canari, en el cas de *Que no salga la luna -cap. 2: boda-* (fig. 17) veiem una reinterpretació de *Les dues Frides* (Kahlo, 1939) o a *Bagdad -cap. 7 liturgia-* (fig. 22) podem identificar les formigues i atmosferes de molts paisatges onírics de Dalí.

El flamenc serà el segon element d'inspiració per les escenes de Custic. En el cas de *Pienso en tu mirá -cap. 3: celos-* (fig. 18), podem observar com la postura de la cantant segueix els passos de la típica dansa *jonda*. En la imatge creada per *Di mi nombre -cap. 8: éxtasis-* (fig. 23), tornem a veure aquesta referència en la corporalitat de Rosalía però també, s'hi afegeixen les extremitats d'un cor de *palmeros* al seu voltant.

En tercer lloc, trobem diversos elements que recorden a la violència de l'argument del disc. En el treball per *De aquí no sales -cap. 4: disputa-* (fig. 19) aquesta es fa palès per l'agressivitat d'aquesta mena de rajos que sorgeixen dels ulls de la cantant i la mà negra que la vol arrossegar cap a la foscor. En el cas de *Reniego -cap. 5: lamento-* (fig. 20), ens trobem davant dels efectes que causa

---

⁸³ Veure annexos 2: L'equip darrere de Rosalía.

aquesta violència, una escena plena de referent aparentment banals però molt relacionats amb el trauma de la protagonista (mans resant, un mirall trencat, cartes d'amor cremades, ...).

Per últim, es destaquen també les relacions amb l'astrologia i el món dels horòscops. Aquest és el cas d'*A ningún hombre* -cap. 11: poder- (fig. 26) i la seva al·lusió a Sagitari. D'igual manera que a *Maldición* -cap. 10: cordura- (fig. 25) veurem representat el signe de Balança, que també es relaciona amb la justícia que busca la protagonista en aquesta peça. Amb *Preso* -cap. 6: clausura- (fig. 21), apareix l'ús del cicle lunar per parlar de l'avenç del temps mentre la noia està tancada per la gelosia del marit.

El món esotèric segueix present en la imatge de *Malamente* -cap. 1: augurio- (fig. 16). D'aquest treball destaca el caràcter hipnòtic dels ulls de la cantant i les ondes circulars que l'envolten. En el cas de *Nana* -cap. 9: concepción- (fig. 24), a través de l'estètica típica de la psicodèlica se'ns representa l'aura en expansió del cos embarassat de Rosalía i de nou ens trobem davant d'una escena que plasma l'evolució narrativa dels personatges d'*El Mal Querer*.

4.3.2. Els espais industrials

Un dels elements que més es repeteix en l'imaginari desenvolupat en els videoclip de Rosalía, són els polígons de naus industrials i les zones d'activitat logística que envolten el seu poble natal (fig. 27). Com ja hem comentat en més d'una ocasió, Sant Esteve Sesrovires i els seus voltants són un punt de referència molt fort per la catalana. Destaca especialment la relació entre els veïns de Sesrovires i la fàbrica automobilística SEAT de Martorell, ubicada a escassos quilòmetres de la població natal de la catalana. Sobre la influència del sector industrial en la trajectòria de Rosalía, Valdes (2019) explica:

La indústria que, indirectament, va construir la carrera de Rosalía fou l'automobilística. L'any 1989, SEAT, l'empresa d'automòbils més important d'Espanya, va inaugurar unes instal·lacions als afores del poble natal de Rosalía [...]. L'arribada de SEAT va convertir en una somnolenta col·lecció de sostres de teules vermelles i carrers amb arbres en un centre industrial. Les corporacions van plantar fàbriques i bodegues en els suaus turons que rodejaven el seu poble i això va atraure treballadors d'arreu d'Espanya. En 30 anys, la població del lloc es va quadruplicar a 7800 habitants. Molts d'aquests treballadors venien d'Andalusia, una regió del sud d'Espanya, i molts dels amics de Rosalía eren fills d'aquests treballadors.

La relació entre les fàbriques de caràcter industrial i l'imaginari de Rosalía encara anirà un pas més enllà. En el videoclip d'*A Palé*, un dels darrers treballs de l'artista i on es representa fortament aquests entorns fabrils i industrials, es plasmarà també el tipus de treball que caracteritza aquestes empreses. La presència de l'artista i de la resta de personatges que apareixen amb ella queden reduïdes a la seva funció en la producció en cadena i els sistemes massius d'emmagatzemament.

Aquestes escenes d'*A palé*, poden ser interpretades com una crítica a la ferocitat del sistema capitalista que dirigeixen les indústries fabrils i redueixen els seus treballadors a números i valors econòmics. No contents amb aquestes representacions, en el videoclip es reforça aquesta idea deshumanitzant els treballadors amb un uniforme que cobreix gairebé tots els cossos i els mimetitza amb els entorns. Rosalía, però, es presenta de forma agressiva mentre es rebel·la vers aquests patrons de conducta (fig 28).

Aquesta última lectura, on es parla d'una crítica a la producció capitalista, és bastant sorprenent si tenim en compte el caràcter mercantilista i comercial de la cantant. Per un costat, podríem parlar

de com juga amb els fans a partir de la seva estètica i de com decideix col·laborar amb la indústria de la moda amb una col·lecció pròpia. Per l'altre, si recordem com s'ha obert pas en la indústria musical actual, podem observar l'aplicació del mateix sistema hegemònic a la seva producció artística, i, en aquest cas, no veiem cap mena de crítica.

Jon E. Illescas, doctor Cum Laude en Sociologia i Comunicació per la Universitat de Sevilla, ha dedicat la seva investigació a les relacions entre economia, geopolítica, comunicació, art i cultura. Una de les seves tesi més polèmiques gira al voltant del poder que exerceix el capitalisme i les classes dominants en el món de les indústries culturals. Una de les claus d'aquest discurs es basa en la censura de continguts contra-hegemònics en produccions audiovisuals d'abast massiu, defensa que els artistes, com a grans beneficiaris del sistema econòmic dominant, eviten criticar les dinàmiques que els enriqueixen.

Afirma aquesta teoria argumentant al voltant del que ell anomena "l'estrella social": una hibridació entre els productors de continguts hegemònics dins la indústria dominant i els de continguts crítics que es mouen en circuits independents. Explica que "aquests cantarien a l'amor adolescent per forjar-se una base de fans sòlida, però també produirien èxits en contra dels bancs, les polítiques de dretes, la privatització de la sanitat i l'educació, ..." (Lòpez, S., 2015, p. 157).

Si ens ajustem a les característiques que defensa Illescas, podríem arribar a trobar certes relacions entre Rosalía i les "estrelles socials". Les crítiques al sistema capitalista es podrien sumar al caràcter feminista i d'empoderament de les lletres i l'argument conceptual d'*El Mal Querer* i de l'estètica *ratchet*, que ja hem comentat anteriorment. Aquesta faceta més rebel de la catalana, però, queda bastant esborrada si recuperem les crítiques d'apropiacionisme cultural i mercantilisme.

De nou, ens trobem davant de la dualitat que defineix el fenomen Rosalía. En aquest cas, podríem parlar de la part més acadèmica com aquella capacitada per criticar diversos aspectes socioeconòmics, mentre la part més comercial segueix amagant les estratègies de màrqueting sota una estètica renovada que s'apropa a les generacions més joves.

4.3.3. El món del motor

Aquests espais industrials suposaran, també, l'arribada d'altres empreses relacionades amb les fàbriques i sistemes de producció. Un dels més representats en l'imaginari de Rosalía serà el sector dels transports terrestres. En conseqüència, una de les referències més repetides en els seus treballs audiovisuals, serà el món del camió. L'artista se sent tan propera a aquest món, tan propi de les *road-movies* hollywoodianes, que inclús arribarà a aparèixer dins d'una de les cabines d'aquests vehicles al videoclip de *Malamente -cap. 1: augurio-* (fig 29).

Aquesta proximitat amb el sector dels transports anirà acompanyada de diferents situacions on també s'inclou la figura del camioner. A *Pienso en tu mirá -cap. 3: celos-*, apareixen les figures anònimes de diversos treballadors d'aquest sector. Aquests representen, seguint l'argument d'*El Mal Querer*, als possibles amants de la protagonista, és per això que apareixen davant dels seus vehicles amb el cor ferit, una al·lusió directa a la lletra de la cançó: "tu mirà clavà és una bala en el pecho" (fig. 30).

En altres treballs, però, les aproximacions al món del motor seran molt més directes i perseguiran motius estètics lligats a la ràbia i la violència entre la parella protagonista de l'àlbum. A *Malamente -cap. 1: augurio-*, veurem una de les disputes del matrimoni en un espai i temps indeterminat que ens transporta als presagis de la jove. Aquí, veiem a Rosalía sobre una

motocicleta avançant cap un jove torero que esquivava les seves embranzides (fig. 31). A *De aquí no sales -cap. 4: disputa-*, apareixerà un motor flotant en una bassa d'oli al costat de l'artista seguint funcions ornamentals i argumentals (fig. 32).

4.3.4. L'estètica flamenca

Ja hem vist com el món del cant *jondo* és una de les principals referències de tota la trajectòria artística de la cantant catalana. A part d'utilitzar aquest gènere com a font musical dels seus àlbums i llançaments, en el seu imaginari trobem tota una sèrie d'elements que ens transporten directament als espectacles de *tablao*.

Als crèdits inicials de *Pienso en tu mirá -cap. 3: celos-*, trobarem una de les referències més directes. La càmera es situa dins d'un camió i davant del vidre davanter d'aquest penja una figura inconfusible: una ballarina flamenca que balla amb una mà mentre sosté una guitarra amb l'altra (fig. 33). Aquest objecte, que de nou enllaça l'imaginari de Rosalía amb la cultura popular espanyola, recorda les nines gitanes de Marín reproduïdes en un gran nombre de pintures del duo Costus⁸⁴ (Consuegra, J., 2016, p. 34).

Aquestes nines gitanes ballant flamenc, creades per Ernesto Marín (Chiclana de la frontera, Cadis, 1954), van ser un èxit de vendes en la dècada de 1970 entre els turistes estrangers que visitaven Espanya. Actualment s'han convertit en el centre de diversos debats: per una banda, es consideren la materialització dels ideals d'hispanitat promoguts pel dictador Francisco Franco que perduren en l'actualitat. Per l'altra, es defensa el seu valor històric i artístic i s'han convertit en peces de col·leccionisme (Suárez, M., 2018).

Les gestualitats dels *bailaors* flamencs serà un altre dels elements recurrents en l'imaginari de la marca Rosalía. Un dels millors exemples recau en els balls solitaris de la cantant en el videoclip d'*A Palé*, on trobem una de les posicions més comunes de la dansa flamenca amb el moviment marcat de les extremitats de l'executant (fig. 27). A *De aquí no sales -cap. 4: disputa-* trobem aquest element de nou, en aquest cas, però, ens trobem davant d'una Rosalía que es presenta de forma segura i poderosa. Aquest tipus de presència connecta directament amb el caràcter vigorós i espiritual del flamenc i l'estètica de les seves figures femenines més representatives (fig. 32).

La catalana també incorporarà als seus balls i videoclips un dels elements més característics del món *jondo*, les palmes. Serà una de les referències que més veurem en tot l'imaginari del fenomen Rosalía, tot i que l'artista afegeix una part molt pròpia i personal quan pica de mans. Si el gest habitual consisteix en xocar els palmells, la nostra artista gira la seva mà dreta i aplaudeix amb el dors d'aquesta com podem veure en una de les escenes de *Malamente -cap. 1: augurio-* (fig. 29).

La dansa *jonda* ha estat interpretada com una afirmació de la personalitat de cada ballarí, a través d'uns moviments que es caracteritzen per la individualitat de l'executant però, a la vegada, aconseguix connectar aquest amb la resta d'integrants de l'espectacle (*cantaor, tocaor, palmers, ...*). Tot i que històricament els balls s'han regit per codis de masculinitat i feminitat, a diferència d'altres danses populars i exòtiques del vessant mediterrani, en el flamenc la figura de la dona no està sotmesa a la seva sensualitat o la dependència del seu acompanyant masculí (Berlanga, M. A., 2012, p. 11).

---

⁸⁴ Costus (Enrique Naya i Juan José Carrero Galofré) fou una parella d'artistes plàstics dels anys vuitanta que han passat a la història de l'art espanyol com un gran referent del pop-art de la *Movida* madrilenya i el període de transició espanyola.

Al llarg del treball, hem parlat de diferents personalitats de la història i l'evolució de la música flamenca. Una de les figures més importants, però, serà Camarón de la Isla, qui s'acabarà convertint en una de les cares més famoses de l'univers *jondo* gràcies a la renovació que farà del gènere amb l'àlbum *La leyenda del tiempo* (1979) (Berlenga, M. A., 2012, p. 17-18). Rosalía, que ja hem vist inclou el nom del *cantaor* en la lletra de *Con Altura* (apartat 3.2.), va decidir homenatjar també la figura de Camarón al videoclip de *Malamente -cap. 1: augurio-*. Si ens fixem en la samarreta del noi que toreja a la cantant, veurem que en la roba apareix un muntatge fotogràfic amb diferents imatges del cantant gadità (fig. 31).

4.3.5. Motius religiosos

La tradició catòlica s'ha relacionat, històricament, amb la societat espanyola. Des del període de la Inquisició i les conquestes del segle XV fins a l'actualitat, l'Església segueix present en molts àmbits de la cultura i la producció artística nacional. Una passejada per la majoria de museus de l'Estat permet comprovar-ho. Actualment, però, els poders administratius espanyols han anat trencant lleugerament les seves relacions amb les institucions eclesiàstiques, encara que malgrat això la tradició històrica segueix present en diferents entorns de la societat que ens envolta.

Aquest motius religiosos queden deslocalitzats dels seus espais originals en l'imaginari de Rosalía, però suposen un conjunt iconològic tan poderós i fàcilment identificable per la majoria de la població espanyola, que ajuden a reforçar els arguments conceptuals de les cançons de la catalana.

A *Malamente -cap. 1: augurio-*, apareix el rostre plorós de la Verge tatuat en les costelles d'un dels personatges masculins de la narració, mentre Rosalía neteja les llàgrimes de la Mare de Déu amb un drap (fig. 34). Aquesta escena ens connecta, de nou, amb la lletra de la cançó i el seu significat: com ja sabem, la dona presagia la toxicitat i violència que viurà en el seu matrimoni i el plor de la Verge simbolitza el dolor i la pena d'aquestes premonicions.

Al llarg d'aquest mateix videoclip, apareix diverses vegades un confrare vestit de lila sobre un monopatí, aquest serà l'encarregat de tancar el minifilm que portarà a Rosalía a la fama (fig. 35 i 36). A simple vista podríem qualificar aquest personatge com un element decoratiu que connecta l'estètica religiosa hispana amb el món urbà de la música de la catalana. Ara bé, si tenim present l'argument que s'amaga darrere del segon àlbum de la cantant, el confrare, que vesteix amb el color propi de la penitència segons la litúrgia cristiana, pot arribar a ser llegit com referència a la Passió de Crist, que a la vegada, ens transporta al calvari que viurà la protagonista de la narració.

A *Di mi nombre -cap. 8: éxtasis-*, podem veure penjant, a la paret del fons, un retrat de Sant Domingo de Guzmán (fig. 37). Aquest Sant, fundador de l'orde dels dominics, porta a les mans un ram de flors blanques que funcionen com un atribut a la puresa i la virginitat de la vida eclesiàstica. Al llarg d'aquest videoclip, però, veurem com la cantant executa una sèrie de gestos i moviments que recorden a l'acte sexual i contrasten amb la castedat del Sant. Aquests ambients tan diferents i alhora tan junts, ajuden a entendre el títol secundari de la cançó (*éxtasis*) des de dues perspectives radicalment oposades: l'orgasme de la plenitud sexual i el de la transverberació de la fe religiosa (Palomares, O. i Vives, M., 2019, p. 10).

El final de *Bagdad -cap. 7: liturgia-* suposarà una contradicció molt poètica entre la narració visual i el fil argumental d'*El Mal Querer*. Ja hem vist en l'apartat 3.1.4., com aquesta peça ens narra un dels moments més violents de la història: el moment en què el marit interromp les oracions de la seva parella per acabar violant-la mentre aquesta plora desconsoladament. Al videoclip, on

s'eliminen els passatges més violents, se'ns presenta una noia tancada en el bany d'un club nocturn que comença a plorar i s'acaba ofegant en les seves pròpies llàgrimes.

En l'última escena del vídeo, però, se'ns presenta a la noia, encara submergida, en un ambient molt més místic i amb l'aspecte d'una santa (fig. 38). Aquesta imatge es relaciona directament amb les iconologies de la resurrecció, el baptisme o les transverberacions cristianes i, en la narració visual de la cançó, es presenta com un procés de purificació anímica i corporal després dels abusos que rep la dona.

4.3.6. La tauromàquia

En l'Estat Espanyol, històricament, el món del toreig ha estat un motiu recurrent en la producció artística espanyola d'època moderna i contemporània. Tant Francisco de Goya (1746-1828) com Pablo Picasso (1881-1973), dos dels pintors nacionals més reconeguts, representaran la tauromàquia repetidament al llarg de les seves trajectòries artístiques, amb escenes que plasmen les tradicions i costums culturals d'una part de la societat espanyola de cada moment.

Durant la dictadura del General Franco (1939-1975), els espectacles de toros es convertiran en un reclam turístic i passaran a convertir-se, juntament amb la figureta de la flamenca, en un dels símbols nacionals. Afortunadament, des de fa més d'un quart de segle, la societat espanyola ha començat a negar la tauromàquia com un element patrimonial de caràcter nacional, promovent tota mena d'accions i campanyes en contra d'aquest i altres espectacles tan lligats al maltractament animal (Gómez, E., 2017, 154).

Malgrat això, la tauromàquia serà un dels elements més recurrents en l'imaginari de la marca Rosalía. Un dels exemples més representatius els trobem en dos dels passos de balls que han acabat identificant a la cantant i el seu cos de ballarines. El primer d'aquest intenta representar les banyes dels braus i sovint el segueix un moviment que imita les embranzides de l'animal (fig. 39). L'altre, tot i ser molt semblant, busca reproduir un dels moments més violents del toreig, quan es claven les banderilles a l'animal (fig. 40).

En l'apartat dedicat a les referències al món del motor, ja hem vist com a *Malamanete -cap. 1: augurio-* la cantant s'enfrontava a un torero sobre una motocicleta (fig. 29). Les referències al món de la tauromàquia, però, ja apareixen des de l'inici d'aquest videoclip: una de les primeres escenes de la narració, ens transporta a una escola de toreig on veiem aprenents de diverses edats practicant amb el *capote*. D'entre tots els nois, destaca la figura d'un jove descalç per la seva actitud agressiva i desafiant (fig. 41).

A *Pienso en tu mirá -cap. 3: celos-*, on el marit acaba tancant la seva dona per gelosia, apareixerà una altra referència al món taurí. Aquest cop, veiem a l'artista d'esquenes asseguda sobre un llit amb una camisa plena de sang mentre un brau es dirigeix cap a ella. Aquesta escena desprèn uns aires de traïció i violència per la forma en que es presenten els subjectes: per una banda, ens trobem amb un personatge d'esquenes que pren un caràcter innocent al desconèixer tot el que passa darrere seu i, per l'altra, veiem la ferocitat del brau que avança violentament cap a la seva víctima (fig. 42).

Aquesta escena del brau i la noia d'esquenes serà el primer moment on es presenti directament la figura del maltractador. En altres escenes, apareixen diversos personatges que, pel seu caràcter agressiu i desafiant, recorden a la descripció que es dona en *El Mal Querer* del marit de la

protagonista. En els moments més propers a la violència de gènere, però, s'evita humanitzar la figura del maltractador i se'l sol representar mitjançant el cap del brau.

Des dels passos de ball fins al cap de toro que avança a traïció cap a la figura de Rosalía, ens trobem davant d'una sèrie de motius visuals que permeten relacionar els treballs audiovisuals amb la cultura espanyola tradicional. Per la importància que el franquisme va donar a aquests símbols, encara a l'actualitat el públic internacional associa directament aquestes referències a la marca Espanya i ubica, per tant, a Rosalía en una indústria i mercat musical concret.

Si sumem aquesta última associació a l'estil vocal de l'artista, els ritmes de les seves cançons i els passos de ball propers al flamenc, ens trobem davant d'un producte molt elaborat i fàcil de vendre en els mercats internacionals. Aquests elements ajuden a donar la visió d'una cantant respectada i estimada per la seva indústria nacional, en poques paraules: si pot utilitzar els símbols hispànics, és perquè s'ha guanyat aquest honor.

En el cas del públic espanyol, aquestes referències al món de la tauromàquia apel·len altres lectures i significats culturals profundament arrelats en la nostra societat. Els braus, el torero, el *capote*, les banderilles, ... són símbols d'un passat, no molt llunyà i fosc, del qual encara arrosseguem valors i costums d'una tradició molt marcada pel franquisme. Aquestes simbologies, però, també queden arrelades a altres factors socioculturals:

Els valors de tradició es troben així mateix associats a un discurs, hegemònic fins a temps recents, que privilegiava unes relacions de poder substanciades en pràctiques i representacions pròpies del domini masculí, que resulten inacceptables en una societat moderna que construeix la seva convivència sobre els drets d'igualtat de gènere, a partir d'una permanent negociació de valors, de rols i d'identitats. Els valors de tradició associats al patrimoni immaterial, en conseqüència, podrien resultar febles i contradictoris, amb certa freqüència, davant els requeriments d'una societat postindustrial, plenament inserida en la Modernitat tardana.

(Gómez, E., 2017, 166)

Tenint en compte aquest últim factor i la narrativa que s'amaga darrere del segon àlbum de Rosalía, podem arribar a interpretar totes les referències del món taurí com una representació del marit de la protagonista. L'escena del toreig i la moto (fig. 29) mostraria les disputes prèvies a la violació, el torero desafiant (fig. 41) vindria a ser una simulació del marit maltractador i, finalment, les ferides al cor fetes a traïció (fig. 42) reproduirien les agressions que la noia rep per part de la seva parella. Tot i que inicialment sembla que els motius taurins segueixen ideals estètics i no amaguen significats al darrere, hem pogut comprovar com en l'imaginari de Rosalía es modifiquen les lectures hegemòniques per representar quelcom radicalment diferent.

En conclusió, la mutació dels significats dels símbols taurins demostren l'enorme treball conceptual que hi ha al darrere de la marca Rosalía i, especialment, d'*El Mal Querer*. De nou, podríem tornar a parlar del caràcter dual de l'artista i els seus treballs: la part més acadèmica, o culta, inclouria els significats amagats darrera de totes aquestes referències taurines, mentre el vessant més popular i comercial utilitzaria aquestes com elements estètics i reclams publicitaris que l'ajuden a expandir el seu abast musical.

4.3.7. Les dones de Goya

Ja hem vist com l'imaginari de Rosalía es nodreix d'elements molt lligats a la tradició i el passat espanyol. Aquestes representacions apareixen de forma recurrent en el món visual de la cantant i ens han permès desenvolupar diverses lectures dels significats i missatges amagats en els videoclip de la de Sesrovires. Aquests motius, però, no seran els únics referents de la cultura espanyola que apareixen en els treballs audiovisuals de l'artista catalana.

La tretzena Duquesa d'Alba de Tormes (1762-1802), model i amant del pintor Francisco de Goya, serà un dels pocs personatges històrics als quals s'apel·la directament en l'imaginari de Rosalía. Cayetana, un dels noms de la noble, ha passat a la història com una de les dones més cultes i poderoses del s. XVIII. La Duquesa, que aixecava passions pel seu caràcter carismàtic i poderós, va mantenir diverses relacions amoroses amb els cortesans de Carles III (Queralt, M. P., 2020).

Francisco de Goya serà un dels amants més cèlebres de la noble. Prova de la seva relació són els diversos retrats que el pintor aragonès farà de Cayetana. Un dels més coneguts serà el que farà l'any 1795 (fig. 43). Les robes que llueix la Duquesa en aquesta pintura ha servit de referència per diferents models que ha portat Rosalía. Al videoclip d'*A palé*, veurem reproduït al detall aquest vestit blanc que cau fins als peus i el llaç vermell (fig. 27) i tornarem a veure la influència d'aquest model en el concert de final de gira celebrat a Madrid al desembre de 2019 (fig. 9).

Els referents a les pintures de Francisco de Goya, però, aniran més enllà amb *Di mi nombre -cap. 8: éxtasis-*. Si tenim present *La Maja vestida* (1800) (fig. 44), ens adonarem que, de nou, el vestuari que llueix Rosalía al videoclip d'aquesta cançó és un calc al model de la figura representada pel pintor aragonès⁸⁵. Aquest cop, però, la referència també s'explota amb la postura que pren la cantant sobre el llit en diferents moments del minifilm (fig. 37).

De nou, ens trobem davant de l'ús de referents històrics i artístics espanyols molt potents i, com en el cas dels símbols taurins, podem entendre'ls tant com una jugada estètica lligada al màrqueting o com una bateria de significats amagats. Aquestes dones del món de Goya poden ser vistes com a figures de l'empoderament femení i, salvant les distàncies temporals i terminològiques, inclús feministes. És per aquest motiu, potser, que Rosalía escull aquests dos referents quan ha de prendre el rol de dona poderosa i revolucionària (*A palé*), d'igual manera que adopta la sensualitat i carisma de la *maja* quan sedueix al seu marit per intentar evitar els seus abusos (*Di mi nombre -cap. 8: éxtasis-*).

---

⁸⁵ No se sap amb exactitud qui era la model que va posar per aquesta pintura, alguns defensen que era la Duquesa d'Alba per les similituds físiques i la relació que aquesta mantenia amb el pintor. Altres, però, afirmen que la figura femenina era Pepita Tudó, l'esposa del primer propietari de l'obra.

CONCLUSIONS

Lectora, lector,

En aquestes línies finals, i després d'intentar distanciar-me un temps del meu interès personal per reflexionar, voldria poder expressar tot el què ha significat la realització d'aquest treball.

Primerament, agraeixo que el final del treball em permeti recuperar certa calma i temps personal i és que la realització d'aquest text durant l'estat d'alarma de la COVID-19 ha estat tot una odissea i una prova de resistència anímica. Mai hauria dit que tindria tot el temps del món per dedicar-me plenament als meus estudis vingués carregat de tanta frustració i angoixa. Dit això, però, he d'admetre també que mantenir-me ocupat analitzant el fenomen Rosalía ha estat de gran ajuda per la meua salut mental.

Seguidament, vull destacar el coneixement musical que he adquirit al llarg d'aquest procés. Més d'una vegada m'he vist escoltant alguna cançó mentre contava els compassos i palmejava. Mentre abans gaudia del flamenc i el seu caràcter folklòric, ara puc dir que començo a entendre la música que escoltaven les meves àvies. Endinsar-me en aquesta aventura ha suposat un repte enorme i moltes hores d'escolta activa, és per aquest motiu que també voldria reivindicar la importància del paper de la música en l'àmbit social i acadèmic i el maltracte institucional, que com una branca més de les humanitats que és, rep com a matèria d'estudi.

Seguint amb la trajectòria de Rosalía, s'ha demostrat l'objectiu principal que orientava aquest treball: la seva dualitat. En aquest sentit, he d'admetre que conèixer les seves estratègies de màrqueting i el fort caràcter mercantilista que amaguen la majoria de les seves cançons ha despertat cert punt de recel vers la seva música. I és que, almenys per a un servidor, aquests darrers factors tenen més importància en la seva carrera artística que el valor que dóna a les seves creacions el seu bagatge acadèmic i conceptual. En el cas de la cantant catalana, sembla que la fama i internacionalització de la seva trajectòria ha estat més important que ser fidel a l'art.

D'altra banda, però, endinsar-me en l'estudi dels seus discos ha estat una feina molt grata i interessant. Escoltar i comparar les versions de *Los Ángeles* (2017) amb les cançons originals, com ja he esmentat anteriorment, m'ha portat enormes moments de melancolia i sentimentalisme. Però també és gràcies a aquest àlbum que he descobert que Rosalía sí que és flamenca, almenys quan vol ser-ho, i és per això que podem donar per vàlida una de les tesis d'aquest treball: no cal ser andalusa ni gitana per dedicar-se al cant *jondo*, encara que sí és imprescindible, segurament, dominar la tècnica i conèixer tots els pals del gènere però, en cap cas, el secret del *duende* s'amaga en els orígens del *cantaor* o *cantaora*.

L'anàlisi d'*El Mal Querer* (2018) m'ha portat més d'una sorpresa, la primera de totes va ser conèixer tot el treball conceptual que s'amaga darrere de l'àlbum i com la cantant catalana aconsegueix convertir el seu segon disc en una narració dramàtica amb certs aires de feminisme. Després, descobrir tot l'equip que s'amaga darrere de l'artista em va ajudar molt a entendre com havia aconseguit una obra gairebé total, en la qual no queda res per resoldre o fora de control. Ha estat també gràcies a l'estudi d'aquest àlbum que s'ha pogut afirmar que Rosalía no només canta flamenc, sinó que sap com fusionar el gènere amb altres estils de moda.

Aquesta fusió ha ajudat, en part, a apropar un dels gèneres ancestrals de la cultura espanyola a les noves generacions des d'una perspectiva més acadèmica. És cert, però, que Rosalía no ha fet res de nou, només cal veure com en el panorama musical espanyol actual trobem autors com El Barrio

o India Martínez que segueixen portant el flamenc a les ràdios i llistes d'èxits nacionals. El què sí que destaca de la producció de la nostra cantant és com fusiona el gènere amb ritmes propis de l'electrònica i la música urbana sense permetre que aquests últims afoguin l'essència i els aires folklòrics i populars del flamenc.

De la mateixa manera que hem vist com Rosalía ha saltat a l'estrellat internacional des de la fusió del gènere musical més representatiu de la societat espanyola, a través de l'estudi del seu imaginari hem pogut mostrar com aquesta dualitat es traduïa en imatges. Ha estat, també, gràcies a la barreja d'elements i referències visuals típiques del flamenc, la religió cristiana o els toros, amb el món del motor o els espais industrials que els videoclips de la catalana acaben envoltats, de nou, tant d'aires flamenc com urbans.

Si obviem totes les crítiques fetes a la cantant i, de forma especial, intentem oblidar-nos del fort caràcter mercantilista que caracteritza la seva trajectòria, hem d'admetre que feia molt de temps que la indústria musical espanyola no ofería cap representant amb un èxit internacional d'aquest abast. De tant en tant podíem veure noms com Alejandro Sanz o David Bisbal al costat d'artistes estrangers famosos, però, segurament, des de l'època de les flamenques i els galans espanyols no hi ha hagut cap representant amb tant ressò i acceptació com Rosalía⁸⁶.

Encara queda molt camí al davant de la trajectòria de la catalana tot i que, veient el què ha aconseguit amb només tres anys, ja algun periodista s'ha atrevit a comparar-la amb la mateixa Lola Flores o, inclús, amb Camarón de la Isla. Si algú demanés la meua opinió, diria que Rosalía té els coneixements i les capacitats per poder fer tot el que vulgui i, inclús, una mica més. Temps al temps, perquè de la mateixa manera que podríem estar parlant d'una nova figura essencial per la futura història de la música espanyola, també podríem estar fent-ho d'una artista mercantil i comercial que ha assolit les seves màximes i el seu caràcter dual s'acabaria dissolent.

---

⁸⁶ Parlem de les flamenques i els galans espanyols per a referir-nos a artistes com Lola Flores, Rocío Jurado, Rocía Durcal, Julio Iglesias, Nino Bravo o Camilo Sesto, entre altres.

REFERÈNCIES

- Alonso, B. (Juliol de 2018). La banda sonora de la segunda temporada de 'Paquita Salas', ya en Spotify. *Elle*. Recuperat el 20 de febrer de 2020 de <https://www.elle.com/es/living/ocio-cultura/a22496374/banda-sonora-paquita-salas-spotify/>
- Alonso, G. (Novembre de 2019). El agitado camino de Rosalía: una historia de triunfos globales y controversias nacionales. *El País*. Recuperat el 20 d'abril de 2020 de https://elpais.com/elpais/2019/11/13/icon/1573647969_189374.html
- Alonso, S. E. (Maig de 2018). Rosalía "brilla" con y sin "highlighter" en 'Brillo', su tema principal con J Balvin. *Jenesaispop*. Recuperat el 20 de febrer de 2020 de <https://jenesaispop.com/2018/05/25/331166/rosalia-brilla-sin-highlighter-brillo-tema-principal-j-balvin/>
- Altozano, J. [Jaime Altozano]. (2018, novembre 9). *Rosalía: lo que nadie está diciendo sobre el mal querer* [vídeo a Youtube]. Recuperat el 25 de febrer de 2020 de <https://www.youtube.com/watch?v=NgHXTgaVTO>
- Altarriba, M. (Novembre de 2018). Así es Daikyri, la sombra de Rosalía. *El Periódico*. Recuperat el 30 d'abril de 2020 de <https://www.elperiodico.com/es/cuaderno/20181124/asi-es-daikyri-sombra-rosalia-7160544>
- Álvarez, A. [C. Tangana] (s.d.). *A Genius*. Recuperat el 5 de desembre de 2019 de <https://genius.com/artists/C-tangana>
- Andrés, L. (Juliol de 2019). ¿Por qué el fenómeno Rosalía deja huella? *La Vanguardia*. Recuperat el 20 de maig de 2020 de <https://www.lavanguardia.com/economia/innovacion/20190703/463279340697/por-que-fenomeno-rosalia-deja-huella.html>
- Arguijo, S. (Gener de 2015). Entrevista a Antonio & Manuel Montes Saavedra «Los Mellis». *DeFlamenco*. Recuperat el 30 d'abril de 2020 de <https://www.deflamenco.com/revista/entrevistas/entrevista-a-antonio-manuel-montes-saavedra-los-mellis-1.html>
- Del Amo, S. (Novembre de 2019). Las 8 Rosas: así son las bailarinas que han ayudado a Rosalía a ser una estrella global. *Smoda [El País]*. Recuperat el 30 d'abril de 2020 de <https://smoda.elpais.com/moda/las-8-rosas-asi-son-las-bailarinas-que-han-ayudado-a-rosalia-a-ser-una-estrella-gobal/>
- Barcelona, U. d. (Abril de 2015). Anton M.º Espadaler traduce por primera vez al catalán 'Flamenca', una joya de la literatura medieval occitana [Al portal de notícies de l'institució]. Recuperat l'1 d'abril de 2020 de https://www.ub.edu/web/ub/es/menu_eines/noticies/2015/03/072.html
- Bardají, J. (27 d'agost de 2019). Rosalía y Ozuna no pueden con 'China': 'Yo x Ti, Tú x Mí' debuta en el top 2 de la lista de singles española. *Jenesaispop*. Recuperat el 8 d'abril de 2020 de <https://jenesaispop.com/2019/08/27/370250/rosalia-y-ozuna-no-pueden-con-china-yo-x-ti-tu-x-mi-debuta-en-el-2-de-singles-en-espana/>
- Bardají, J. (30 d'agost de 2019). ¿Traman algo juntas Rosalía y Beyoncé? World Music Awards lo publica y luego lo borra. *Jenesaispop*. Recuperat el 8 d'abril de 2020 de <https://jenesaispop.com/2019/08/30/370523/rosalia-y-beyonce-grabaran-un-tema-juntas-para-los-world-music-awards/>
- Bardají, J. (Març de 2020). Arca confirma la presencia en su nuevo disco de Rosalía y Björk. *Jenesaispop*. Recuperat el 8 d'abril de 2020 de <https://jenesaispop.com/2020/03/09/385868/arca-confirma-la-presencia-en-su-nuevo-disco-de-rosalia-y-bjork/>
- Barerra, F. (2015). Tres modelos de adaptación del flamenco a las músicas populares urbanas en Andalucía. *Música Oral del Sur* (12), 83-102. ISSN: 1138-8579.
- Basanta, C. (Juliol de 2018). Rosalía embruja Madrid con su flamenco urbano [crónica del Festival Cultura Inquieta]. *Europa fm*. Recuperat l'1 d'abril de 2020 de https://www.europafm.com/noticias/musica/rosalia-embruja-madrid-flamenco-urbano_201807065b3fd4930cf25aed1aac1975.html
- Battista, G. i Segura, C. (Desembre de 2019). Rosalía. El mapa de los orígenes. *El País*. Recuperat el 10 de desembre de 2019 de https://elpais.com/cultura/2019/12/02/actualidad/1575285675_961459.html

- Beaumont-Thomas, B. i Snapes, L. (Desembre de 2019). The 20 best songs of 2019. *The Guardian*. Recuperat el 8 d'abril de 2020 de <https://www.theguardian.com/music/2019/dec/02/the-20-best-songs-of-2019-tracks>
- Berlangua, M. A. (2012). La universalización del flamenco: de músicas mediterránea a música trasnacional. *Cuadernos de Etnomusicología* (2), 80-100. ISSN: 2014-4660.
- Bernard, A. (Novembre de 2013). Locas por la estética "ratchet". *Vanidad*. Recuperat el 5 de maig de 2020 de <https://vanidad.es/moda/60161/locas-por-la-estetica-ratchet.html>
- Bianciotto, J. (Febrer de 2018). Raúl Fernández 'Refree': "Cantar bien no significa nada". *El Periódico*. Recuperat el 30 d'abril de 2020 de <https://www.elperiodico.com/es/ocio-y-cultura/20180228/entrevista-raul-fernandez-refree-rosalia-palau-guitar-bcn-6657972>
- Institut d'Estudis Catalans (2007). Botella. En *Diccionari de la llengua catalana* (2ª ed.). Recuperat de <https://dicc.iec.cat/Results?DecEntradaText=botella&AllInfoMorf=False&OperEntrada=0&OperDef=0&OperEx=0&OperSubEntrada=0&OperAreaTematica=0&InfoMorfType=0&OperCatGram=False&AccentSen=False&CurrentPage=0&refineSearch=0&Actualitzacions=False>
- Buesa, J. (Març de 2020). Nueva canción de Rosalía en plena crisis por el coronavirus: "Dolerme". *El Nacional*. Recuperat el 8 d'abril de 2020 de https://www.elnacional.cat/enblau/es/television/rosalia-dolerme-tema-coronavirus_484347_102.html
- Camps, M. (Juliol de 2019). El 'cumpleanys' de Rosalía. *La Vanguardia*. Recuperat el 8 d'abril de 2020 de <https://www.lavanguardia.com/cultura/20190707/463330295884/rosalia-cumpleanys-catalan.html>
- Cervera, M. (Febrer de 2019). Chicuelo: "A los 6 años me llevaban a los escenarios de forma un poco circense". *El Periódico*. Recuperat el 5 de desembre de 2019 de <https://www.elperiodico.com/es/ocio-y-cultura/20190226/entrevista-chicuelo-talento-nuevo-disco-una-y-carne-7325894>
- Cervera, M. (Novembre de 2019). Charm La'Donna, el arma secreta de Rosalía en el escenario y los vídeos. *El Periódico*. Recuperat el 30 d'abril de 2020 de <https://www.elperiodico.com/es/ocio-y-cultura/20191115/rosalia-charm-ladonna-baile-coreografias-7735154>
- Coca, L. (Abril de 2019). Así suena "Me traicionaste", la canción de Rosalía para Juego de tronos. *Los 40*. Recuperat el 8 d'abril de 2020 de https://los40.com/los40/2019/04/26/musica/1556286759_224804.html
- Código Nuevo (redacció) (gener de 2019). Esto es lo que oculta 'De aquí no sales' el nuevo videoclip de Rosalía. *Código nuevo*. Recuperat el 10 d'abril de 2020 de <https://www.codigonuevo.com/entretenimiento/oculta-sales-videoclip-rosalia>
- Consuegra, J. (2016). *El camp cañí: Folclore popular, kitsch y género en el arte contemporáneo español* (Treball de fi de Grau). Universitat d'Alavant, València.
- Cosmopolitan España (2018, setembre 20). *Brays Efe entrevista a Rosalía* [vídeo a Youtube]. Recuperat el 25 de febrer de 2020 de <https://www.youtube.com/watch?v=PR3Dycezf8g>
- Arguijo, S. (Gener de 2015). Entrevista a Antonio & Manuel Montes Saavedra «Los Mellis». *DeFlamenco*. Recuperat el 30 d'abril de 2020 de <https://www.deflamenco.com/revista/entrevistas/entrevista-a-antonio-manuel-montes-saavedra-los-mellis-1.html>
- Díez, N. [Neus Díez]. (2020, gener 20). *LA ROSALÍA: Un marketing CON ALTURA. (Análisis: Lo que nadie te dice)* [vídeo a Youtube]. Recuperat el 5 de maig de 2020 de <https://www.youtube.com/watch?v=tzbrKBv-khE>
- Domènech, A. (Setembre de 2019). Tras las huellas del fenómeno Rosalía: así la protege su pueblo del éxito. *La Vanguardia*. Recuperat el 30 d'abril de 2020 de <https://www.lavanguardia.com/cultura/20190901/4778859068/rosalia-inicios-san-esteve-sesrovires-origenes-analisis.html>
- Eco, U. (1964). Los sonidos y las imágenes. En *Apocalípticos integrados* (7ª ed., p. 313-378). Barcelona: Lumen.

- El Periódico [redacció] (Gener de 2020). Rosalía gana el Grammy al mejor disco latino de rock, urbano o alternativo con 'El mal querer'. *El Periódico*. Recuperat l'1 d'abril de 2020 de <https://www.elperiodico.com/es/ocio-y-cultura/20200127/rosalia-grammy-mejor-disco-latino-el-mal-querer-7823408>
- ESMUC (2018). *Rosalía, l'èxit dels ensenyaments superiors en música* [text en línia]. Recuperat el 5 de desembre de 2019 de [http://www.ESMUC.cat/Viu-l-ESMUC/Actualitat/Noticies/Rosalia-l-exit-dels-ensenyaments-superiors-en-musica/\(month\)/6/\(year\)/2019](http://www.ESMUC.cat/Viu-l-ESMUC/Actualitat/Noticies/Rosalia-l-exit-dels-ensenyaments-superiors-en-musica/(month)/6/(year)/2019)
- EFE (Gener de 2018). "Los Ángeles" de Rosalía, Premio Ruido de la prensa al mejor disco de 2017. *Cultura i entreteniment. Edició Espanya*. Recuperat el 15 de febrer de 2020 de <https://www.efe.com/efe/espana/cultura/los-angeles-de-rosalia-premio-ruido-la-prensa-al-mejor-disco-2017/10005-3495687>
- EFE (Maig de 2018). Rosalía sorprende con el estilo de "Malamente", anticipo de su segundo disco. *Cultura i entreteniment. Edició Espanya*. Recuperat l'1 d'abril de 2020 de <https://www.efe.com/efe/espana/cultura/rosalia-sorprende-con-el-estilo-de-malamente-anticipo-su-segundo-disco/10005-3632450>
- EFE (Setembre de 2018). Rosalía juega fuerte y anuncia su nuevo disco en las pantallas de Times Square. *ABC cultura*. Recuperat l'1 d'abril de 2020 de https://www.abc.es/cultura/abci-rosalia-juega-fuerte-y-anuncia-nuevo-disco-pantallas-times-square-201809140840_noticia.html
- Fajardo, J. (Abril de 2019). El Guincho: el genio en la sombra. *El Mundo*. Recuperat el 30 d'abril de 2020 de <https://www.elmundo.es/metropoli/musica/2019/04/08/5cab192a21efa08b368b464b.html>
- Fernández, F. *et al.* (Desembre de 2017). Los diez mejores discos nacionales de 2017, según ABC. *ABC cultura*. Recuperat el 15 de febrer de 2020 de https://www.abc.es/cultura/musica/abci-diez-mejores-discos-nacionales-2017-segun-abc-201712300206_noticia.html
- Ferrero, C. i Megía, C. (2019, abril 24). Un Podcast de Moda #2: 'Ratchet' o por qué Rosalía no viste como una choni [Àudio podcast]. Recuperat el 5 de maig de 2020 de <https://smoda.elpais.com/moda/actualidad/podcast-moda-rosalia-estilo-ratchet/>
- Freire, J. M. (Juliol de 2018). CANADA, los genios barceloneses que hacen los vídeos de Rosalía (y muchos más). *El Periódico*. Recuperat el 30 d'abril de 2020 de <https://www.elperiodico.com/es/ocio-y-cultura/20180724/canada-productora-videoclips-rosalia-aniversario-6959157>
- Freire, J. M. (Novembre de 2018). Rosalía, antes de la gran explosión: así se hizo artista. *El periódico*. Recuperat el 15 de febrer de 2020 de <https://www.elperiodico.com/es/ocio-y-cultura/20181116/rosalia-origenes-refree-el-guincho-el-chiqui-7149387>
- Gallardo, V. (Juny de 2019). El artista de moda se llama Filip Custic. *El Mundo*. Recuperat l'1 d'abril de 2020 de <https://www.elmundo.es/eme/diseno/2019/06/27/5d0cb799fdddf15048b46a3.html>
- García, E. (Maig de 2019). Rosalía lanza la segunda parte de su colección con Pull&Bear. *Instyle*. Recuperat el 8 d'abril de 2020 de https://www.instyle.es/news/rosalia-lanza-segunda-parte-su-coleccion-pull-y-bear_43692/1
- García, R. (Febrer de 2015). Miguel Poveda: Rosalía no es el anticristo, el tiempo dirá si es una moda. *EFE: edición España*. Recuperat el 5 de desembre de 2019 de <https://www.efe.com/efe/espana/cultura/miguel-poveda-rosalia-no-es-el-anticristo-tiempo-dira-si-una-moda/10005-3898529>
- Gómez, E. (2017). Los problemas del patrimonio inmaterial: uso y abuso de los animales en España. *AIBR. Revista de Antropología Iberoamericana* (12), 147 - 168. ISSN: 1695-9752. Recuperat de <https://www.aibr.org/antropologia/netesp/numeros/1202/120204.pdf>
- Gómez, J. M. (Juny de 2018). La Opera Flamenca 'A través de la luz' se estrena en Madrid. *El Mundo*. Recuperat el 20 de febrer de 2020 de <https://www.elmundo.es/cultura/2018/06/29/5b351b49468aeb73028b4625.html>
- González, B. (Novembre de 2018). Canción por canción: Rosalía explicó el significado de "El Mal Querer" detalladamente. *Heabbi*. Recuperat el 4 d'abril de 2020 de <https://heabbi.com/rosalia-explica-el-mal-querer>

- Guillén, R. (Desembre de 2017). ¿Es justa la acusación de “antigitanismo” hacia Rosalía? *Jenesaispop*. Recuperat el 30 d'abril de 2020 de <https://jenesaispop.com/2017/12/28/316709/justas-las-acusaciones-antigitanismo-apropiacionismo-hacia-rosalia/>
- Hernández, N. (Desembre de 2019). Así es la familia de Rosalía: de su abuela ‘artista’ a su hermana estilista. *Vanity fair*. Recuperat el 30 d'abril de 2020 de <https://www.revistavanityfair.es/sociedad/celebrities/articulos/rosalia-familia-madre-padre-hermana-pilar/42213>
- Herrera, I. (Maig de 2019). La verdadera magia de Rosalía. *The Fader*. Recuperat el 20 d'abril de 2020 de <https://www.thefader.com/2019/05/29/rosalia-el-mal-querer-espanol-entrevista>
- Huelva Hoy [redacció] (Gener de 2020). El despiste de Rosalía con Los Mellis de Huelva. *Huelva Hoy*. Recuperat el 30 d'abril de 2020 de <https://www.huelvahoy.com/el-despiste-de-rosalia-con-los-mellis-de-huelva/>
- Illescas, J. (2015). *La dictadura del videoclip*. Barcelona: El viejo topo. ISBN: 978-8416288-55-7.
- La Fura dels Baus, històric (s.d.). *A Journey Beyond Time*. Recuperat el 5 de desembre de <https://www.lafura.com/obras/journey-beyond-time/>
- La Mitad Invisible (Desembre de 2014). "Ay pena, penita, pena": la canción de Quintero, León y Quiroga que popularizó Lola Flores. *RTVE*. Recuperat el 8 d'abril de 2020 de <https://www.rtve.es/television/20141217/pena-penita-pena-cancion-del-trio-quintero-leon-quiroga-popularizo-lola-flores/1070660.shtml>
- La Vanguardia [redacció] (Desembre de 2019). ¿Quién es Polito, el telonero de Rosalía? *La Vanguardia*. Recuperat el 30 d'abril de 2020 de <https://www.lavanguardia.com/musica/20191207/472069073476/rosalia-telonero-polito-bailaor-barcelona.html>
- La Vanguardia [redacció] (2019, juliol 24). *Una canción de Rosalía para luchar contra la violencia machista entre menores*. [vídeo a Youtube]. Recuperat el 20 d'abril de 2020 de <https://www.youtube.com/watch?v=SMntUFNc6oE>
- Lenore, V. (Agost de 2018). Tenemos un problema de apropiación cultural, pero no es culpa de Rosalía. *El Confidencial*. Recuperat el 20 d'abril de 2020 de https://www.elconfidencial.com/cultura/2018-08-05/rosalia-apropiacion-cultural-flamenco-fusion_1600138/
- Línés, E. (Octubre de 2018). Rosalía: “Ni yo ni mi música hemos cambiado”. *La Vanguardia*. Recuperat l'1 d'abril de 2020 de <https://www.lavanguardia.com/cultura/20181030/452641629454/rosalia-el-mal-querer-flamenco.html>
- Llanos, H. (Novembre de 2018). El universo visual de Filip Custic, autor de las imágenes del disco de Rosalía. *A Verne* [plataforma digital de *El País*]. Recuperat el 30 d'abril de 2020 de https://verne.elpais.com/verne/2018/10/31/articulo/1541004530_244530.html
- Llanos, H. (Setembre de 2019). La novela medieval que inspiró 'El mal querer' de Rosalía renace en las librerías. *A Verne* [plataforma digital de *El País*]. Recuperat l'1 d'abril de 2020 de https://verne.elpais.com/verne/2019/09/04/articulo/1567594882_786552.html
- López, J. J. (Desembre de 2019). Chiqui de La Línea, el gaditano que modeló la voz de Rosalía. *La Voz de Cádiz [ABC]*. Recuperat el 30 d'abril de 2020 de https://www.lavozdigital.es/ocio/lvdi-chiqui-linea-gaditano-modelo-rosalia-201912110726_noticia.html?ref=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F
- López, S. (2015). Entrevista a Jon E. Illescas sobre industria cultural y videoclips. *Papeles de relaciones ecosociales y cambio global* (130, 155-166). Recuperat el 5 de maig de 2020 de https://www.fuhem.es/papeles_articulo/entrevista-a-jon-e-illescas-sobre-industriacultural-y-videoclips/
- Los 40 (2019, novembre 17). *¡Revive los mejores momentos de la gala! | LOS40 MUSIC AWARDS 2019* [vídeo a Youtube]. Recuperat el 10 d'abril de 2020 de <https://www.youtube.com/watch?v=Gj3kWeR4b8o&t=2s>
- Maldonado, L. G. (Maig de 2018). Los gitanos atacan a Rosalía: "Usa nuestros símbolos como pestañas postizas". *El Español*. Recuperat el 20 d'abril de 2020 de https://www.lespanol.com/cultura/musica/20180531/gitanos-atacan-rosalia-usa-simbolos-pestanas-postizas/311468865_0.html

- Maldonado, L. G. (Novembre de 2018). 25 cosas que no sabías de Rosalía, la artista más amada y odiada del momento. *El Español*. Recuperat el 5 de desembre de 2019 de https://www.elespanol.com/cultura/musica/20181112/cosas-no-sabias-rosalia-artista-odiada-momento/352465310_0.html
- Martín, M. (Juliol de 2019). El poema de San Juan de la Cruz que Rosalía ha convertido en canción. *Cope*. Recuperat el 20 de febrer de 2020 de https://www.cope.es/religion/historias/noticias/poema-san-juan-cruz-que-rosalia-convertido-cancion-20190704_288472
- Mohorte (Maig de 2018). Rosalía y la apropiación: por qué se acusa a "Malamente" de robar a la cultura gitana y andaluza. *Magnet*. Recuperat el 20 d'abril de 2020 de <https://magnet.xataka.com/preguntas-no-tan-frecuentes/rosali-apropiacion-que-se-acusa-malamente-robar-cultura-gitana-andaluza>
- Molina, N. (Abril de 2020) Rosalía: ¿Con quién pasa el confinamiento?, descubrimos a Rebeca León, su mánager. *Happy FM [OkDiario]*. Recuperat el 30 d'abril de 2020 de <https://okdiario.com/happyfm/rosalia-quien-pasa-confinamiento-rebeca-leon-manager-5418500>
- Molins, C. (Desembre de 2019). Chiqui de la Línea, el gran mestre de Rosalía: "M'omple d'orgull". A *Via Lliure [Rac1]* [notícia a partir d'una entrevista a un programa radiofònic]. Recuperat el 10 de desembre de 2019 de <https://www.rac1.cat/cultura/20191208/472114296466/rosalia-professors-chiqui-linea-cristina-canet-tani-jordi-riera.html>
- Movistar+ i El Terrat (Productors), Buenafuente, A. (Presentador). (Novembre de 2018). *LateMotiv456 - Rosalía* [late night show]. Tres Cantos, Movistar+. Recuperat el 25 de febrer de 2020 de <https://www.youtube.com/watch?v=NI9OYWSrAaI>
- Music Radar Clan (2018, agost 26). *ROSALIA. Por qué la apropiación cultural es un timo*. [vídeo a Youtube]. Recuperat el 20 d'abril de 2020 de <https://www.youtube.com/watch?v=PubYV9sbFQw>
- Núñez, G. (Març de 2017). Rosalía / Cantaora. Es la nueva sensación: las respuestas están en su disco «Los Ángeles» y en una intensa gira. *La Razón*. Recuperat el 15 de febrer de 2020 de <https://www.larazon.es/cultura/musica/rosalia-cantaora-cada-uno-tiene-que-explicar-este-arte-desde-si-mismo-IN14800998/>
- Oliveira, T. (Octubre de 2009). *Videoclip y cuerpo: el entre-lugar de los corpus mutantes* (Treball d'investigació). Universitat Autònoma de Barcelona, Catalunya.
- Palao, A. (Gener de 2020). Las teorías sobre 'Juro qué' de Rosalía que confirmarían que es un nuevo capítulo de 'El Mal Querer'. *Los 40*. Recuperat el 8 d'abril de 2020 de https://los40.com/los40/2020/01/28/musica/1580231065_289387.html
- Palomares, O. i Vives, M. (Setembre de 2019). Construyendo a "la Rosalía": iconografía para una nueva diosa. *Eviterna, Revista de Humanidades, Arte y Cultura independiente* (6, p. 1-12). ISSN: 2530-6014. Recuperat de <http://www.revistas.uma.es/index.php/eviterna/article/view/8051>
- Parkas, V. (Juny de 2016). "El reggaetón es el nuevo pasodoble". *El País*. Recuperat el 15 de febrer de 2020 de https://elpais.com/elpais/2016/06/06/tentaciones/1465206201_265888.html
- Peláez, S. (Febrer de 2017). Rosalía es la cantaora que nuestra generación necesitaba. *i-D Vice* (secció musical). Recuperat el 15 de febrer de 2020 de <https://i-d.vice.com/es/article/j5pmxx/rosalia-los-angeles-entrevista>
- Petridris, A. (Novembre de 2018). Rosalía: El Mal Querer review – flamenco-pop star is a formidable new talent. *The Guardian*. Recuperat l'1 d'abril de 2020 de <https://www.theguardian.com/music/2018/nov/01/rosalia-el-mal-querer-review-flamenco-pop-star-is-a-formidable-new-talent>
- Piñero, A. (Juliol de 2019). La guía definitiva para entender los referentes de Rosalía. *i-D VICE*. Recuperat el 4 d'abril de 2020 de <https://i-d.vice.com/es/article/9kx47y/rosalia-letras-significado>
- Porras, D. (Novembre de 2019). Sopapo descomunal de Rosalía: las dos palabras que retratan a buena parte de España. *El nacional*. Recuperat el 20 d'abril de 2020 de https://www.elnacional.cat/enblau/es/famosos/tuit-rosalia-fuck-vox-ultras_440706_102.html

- Prats, M. (Gener de 2019). Siete claves de 'El Mal Querer' de Rosalía, elegido como Mejor disco del año. *Huffpost*. Recuperat l'1 d'abril de 2020 de https://www.huffingtonpost.es/2019/01/30/siete-claves-de-el-mal-querer-de-rosalia-elegido-como-mejor-disco-del-ano_a_23657146/
- Promusicae (febrer de 2020). *Top 100 álbumes 2019*. Recuperat el 20 de maig de 2020 de <https://www.promusicae.es/documents/viewfile/197-listas-anuales-albumes-2019>
- Queralt, M. P. (Gener de 2020). La duquesa de Alba y su colección de amantes y enemigos. *La Vanguardia*. Recuperat el 10 de maig de 2020 de <https://www.lavanguardia.com/historiayvida/edad-moderna/20200114/472862867162/cayetana-duquesa-alba-ilustracion-goya.html>
- Radio 3 Extra (2017, abril 19). *Suena Guernica - Rosalía & Refree, 'Catalina'*. [vídeo a Youtube]. Recuperat el 20 de febrer de 2020 de <https://www.youtube.com/watch?v=6O192OAzMH8>
- Ramírez, N. (Novembre de 2018). ¿Quién mató a la 'choni' española?. *Smoda [El País]*. Recuperat el 5 de maig de 2020 de <https://smoda.elpais.com/moda/quien-mato-a-la-choni-espanola/>
- Robehmed, N., Berg, M. i Sternlicht, A. (Març de 2019). 30 under 30 Europe 2019. *Forbes*. Recuperat el 20 de maig de 2020 de <https://www.forbes.com/under30/list/2019/europe/entertainment/#41f989d21062>
- Rodríguez, A. (Març de 2019). Rosalía inicia su gira mundial en el Lollapalooza Argentina 2019. *El País*. Recuperat l'1 d'abril de 2020 de https://elpais.com/cultura/2019/03/29/miss_festivales/1553874393_062256.html
- Rojas, L. (Gener de 2019). Rosalía y James Blake, juntos en 'Barefoot In The Park'. *Radiónica*. Recuperat el 8 d'abril de 2020 de <https://www.radionica.rocks/musica-en-el-mundo/rosalia-y-james-blake-juntos-en-barefoot-in-park>
- RTVE (2019, febrer 2). *Rosalía canta 'Me quedo contigo' | Goya 2019*. [vídeo a Youtube]. Recuperat el 8 d'abril de 2020 de <https://www.youtube.com/watch?v=32d1bq-kG5c>
- Saavedra, D. (Novembre de 2018). *Recordamos los mejores momentos del concierto de presentación de 'El Mal Querer' en Madrid*. A *Red Bull música*. Recuperat l'1 d'abril de 2020 de <https://www.redbull.com/es-es/music-directo-rosalia-plaza-colon-madrid>
- Sánchez, J. (Abril de 2019). Rosalía conquista Coachella vestida de látex rojo y con una versión de La Grecas. *Vanityfair*. Recuperat el 8 d'abril de 2020 de <https://www.revistavanityfair.es/cultura/entretenimiento/articulos/rosalia-en-coachella-como-las-grecas/37580>
- Sebastián, V. (Març de 2019). Rosalía se lleva 'El Mal Querer' de tour por los Estados Unidos, pero ¿y España pa cuándo?. *WatMag*. Recuperat l'1 d'abril de 2020 de <https://www.thewatmag.com/asi-fue/rosalia-se-lleva-mal-querer-tour-estados-unidos>
- Sedeño, A. M. (2007). El videoclip como mercanarrativa. *Revista Signa* (16), 493-504. Ed: UNED.
- Serrano, N. (Agost de 2018). Soleá Morente: «Doy gracias por que una chica catalana venga al flamenco, ¡que venga quien quiera venir!». *ABC*. Recuperat el 20 d'abril de 2020 de https://www.abc.es/cultura/musica/abci-solea-morente-gracias-chica-catalana-venga-flamenco-venga-quien-quiera-venir-201808030156_noticia.html
- Serrano, N. (Agost de 2019). El Guincho, el músico que está detrás del éxito de Rosalía. *ABC*. Recuperat el 30 d'abril de 2020 de https://www.abc.es/cultura/musica/abci-guincho-musico-esta-detras-exito-rosalia-201908281143_noticia.html
- Serrano, N. (Gener de 2020). Acusan a Rosalía de «antifeminista» por un vídeo junto a Dua Lipa tirando billetes a una «stripper». *ABC*. Recuperat el 20 d'abril de 2020 de https://www.abc.es/cultura/musica/abci-acusan-rosalia-antifeminista-video-junto-lipa-tirando-billetes-stripper-202001291953_noticia.html
- Simón, M. (Juny de 2019). Alfred García: "Rosalía se ha dejado llevar por sus posibilidades, yo no haría una canción con J Balvin". *CastellónPlaza*. Recuperat el 20 d'abril de 2020 de <https://castellonplaza.com/alfred-garcia-rosalia-se-ha-dejado-llevar-por-sus-posibilidades-yo-no-haria-una-cancion-con-j-balvin>

- Suàrez, M. (Juliol de 2018). Los motivos por los que deberíamos recuperar a la muñeca flamenca del televisor. *ICON [El País]*. Recuperat el 5 de maig de 2020 de https://elpais.com/elpais/2018/05/25/icon/1527235415_641923.html
- Taller de Músics (2015, maig 4). *Rosalía Vila 'Eugenio Salvador Dalí'* [vídeo a Youtube]. Recuperat el 10 de desembre de 2019 de <https://www.youtube.com/watch?v=-UuRv7IV9II>
- Telecinco (Novembre de 2018). *A Rosalía le fue 'malamente' en 'Tú sí que vales': Así fue su participación con 15 años*. Recuperat el 10 de desembre de 2019 de https://www.telecinco.es/unplugged/rosalia-tu-si-que-vales-malamente-mal-querer-joven-tsqv-christian-galvez-noemi-galera-angel-llacer_0_2655975127.html
- Terrassa, R. (Març de 2019). Refree: "Siempre quiero hacer el mejor disco del mundo". *El Mundo*. Recuperat el 17 d'abril de 2020 de <https://www.elmundo.es/cultura/musica/2019/03/22/5c93cd3e21efa055708b4643.html>
- Torresi, G. (Febrer de 2017). Rosalía, la joven cantaora catalana que ha revolucionado el flamenco. *La Vanguardia*. Recuperat el 15 de febrer de 2020 de <https://www.lavanguardia.com/cultura/20170208/414147464699/rosalia-raul-refree-los-angeles-universal.html>
- Tresbcom (Novembre 2019). Así es A Palé, la nueva canción de Rosalía. *El Mundo*. Recuperat el 8 d'abril de 2020 de <https://www.elmundo.es/f5/escucha/2019/11/08/5dc58d1e21efa03a388b46c2.html>
- Úbeda, L (Maig de 2019). Rosalía - Aute cuture [2019]. *Los 40*. Recuperat el 8 d'abril de 2020 de https://los40.com/los40/2019/05/29/videoclips/1559143416_630627.html
- Universal (Abril de 2017). *ROSALIA: Ya esta disponible la edición en vinilo y EPK de Los Ángeles* [recull de premsa en línia]. Recuperat el 15 de febrer de 2020 de http://www.universalmusic.es/site/artnews/_lang/es_ES/id/1410/name/rosalia
- Valdes, M. (Octubre de 2019). Rosalía's Incredible Journey From Flamenco to Megastardom. *The New York Times Magazine*. Recuperat el 20 de febrer de 2020 de <https://www.nytimes.com/interactive/2019/10/08/magazine/rosalia-flamenco.html>
- Vicente, J. (Gener de 2020). ¿Qué pasó con la colaboración de Rosalía y Billie Eilish? *Los 40*. Recuperat el 8 d'abril de 2020 de https://los40.com/los40/2020/01/27/musica/1580132461_472342.html
- Vila, R. (Desembre 2017). *L.A. Cantes*. [llista de reproducció]. A Spotify. Recuperat el 15 de febrer de 2020 de <https://open.spotify.com/playlist/4N1MAinXAepXW8an9vrywf?si=h0PeDjPIQfCaFqskUFyfnw>
- Vila, R. (s.d.). *A Genius*. Discografia de Rosalía. Recuperat el 15 de febrer de 2020 de <https://genius.com/artists/Rosalia>
- Vila, R. [@rosalia.vt]. (Novembre de 2018). Sobre EMQ 1 i Sobre EMQ 2 [històries destacades a Instagram]. Recuperat de <https://www.instagram.com/rosalia.vt/>
- Villanueva, C. (2017). Rosalía convierte el cante en canción en 'Los Ángeles', su disco debut. *RTVE* [portal en línia de notícies culturals]. Recuperat el 3 de maig de 2020 de <https://www.rtve.es/noticias/20170210/rosalia-renueva-cante-flamenco-angeles-su-disco-debut/1489063.shtml>
- Villanueva, M. (Agost de 2019). El secreto de Rosalía es Daikyri, hermana mayor y estilista. Así es Pili Vila. *El Nacional*. Recuperat el 30 d'abril de 2020 de https://www.elnacional.cat/enblau/es/television/rosalia-daikyri-estilista-hermana-pili-vila_408910_102.html
- Villardón, M. (Octubre de 2018). Detrás del 'Fenómeno Rosalía' está la misma mujer que convirtió en fenómeno a J Balvin. *Vanity Fair*. Recuperat el 30 d'abril de 2020 de <https://www.revistavanityfair.es/cultura/entretenimiento/articulos/rebeca-leon-la-mujer-que-esta-detras-del-meteorico-fenomeno-rosalia/34409>
- Villardón, M. (Novembre de 2018). Charm La'Donna, la coreógrafa americana de Rosalía que se fue de gira con Madonna a los 17 años. *Vanity Fair*. Recuperat el 30 d'abril de 2020 de <https://www.revistavanityfair.es/cultura/entretenimiento/articulos/charm-ladonna/34508>

-Zas, M. (Juliol de 2018). Viaje a CANADA, el cerebro de los vídeos de Rosalía: "Según los críticos, ella solo podría hacer sardanas". *Eldiario.es*. Recuperat l'1 d'abril de 2020 de https://www.eldiario.es/cultura/musica/Viaje-CANADA-Rosalia-criticos-sardanas_0_797220507.html

-Zas, M. (Octubre de 2018). Rosalía paraliza Madrid con un concierto que la consagra como la diva del pop 'millennial'. *Eldiario.es*. Recuperat l'1 d'abril de 2020 de https://www.eldiario.es/cultura/musica/Rosalia-Red-Bull-Madrid-concierto_0_830818030.html

ANNEXOS

1. Versions i originals.

Al disc de *Los Ángeles* (2017) trobem un total de dotze cançons basades en diferents cants flamencs d'altres autor, poemes i altres, en tots els casos les lletres són de domini públic i les veus i arregles corren a càrrec de Rosalía i Refree⁸⁷. En aquest annex trobareu el llistat de cançons de l'àlbum i les peces en les que s'inspiren:

1. *Si tú supieras compañero.*

- Toma este puñal dorao*, Rosario la Mejorana.
- Del mundo leguas y leguas*, La niña de los Peines.
- Que pases por mi pena*, Aurelio Sellés.
- La Chiquita Piconera*, Rafael De León.

2. *De plata.*

- Cuando yo me muera*, Manolo Caracol.
- El querer que yo te tengo*, Manolo Frenegal.

3. *Nos quedamos solitos.*

- Malagueña a Chico Melchor*, Juan Talega.

4. *Catalina.*

- La Catalina: Quítate de mi presencia*, Manuel Vallejo.
- El testamento Gitano*, Miguel de Molina.

5. *Día 14 de abril.*

- El Carretero (Llévame por Caridad)*, La Niña de los Peines.
- No se borra de mi mente* de Antonio Canillas.
- Malagueñas*, Antonio Machado.

6. *Que se muere, que se muere.*

- Del árbol que creció en un espejo*, Blas de Otero.

7. *Por mi puerta no lo pasen*

- No lo pasen por mi puerta*, Enrique Morente.

8. *Te venero.*

- Una flor que yo corté*, El Niño de la Huerta.
- Cuba linda, te venero*, Pepe Marchena.
- Guajira Guantanamera*, Abelardo Barroso.

9. *Por castigarme tan fuerte.*

- Por castigarme tan fuerte*, Manolo Caracol.

10. *La hija de Juan Simón.*

- La hija de Juan Simón*, Antonio Molina.

11. *El redentor.*

- Semana Santa en Sevilla*, Manuel Torre.

12 / Bonus Track. *I see a Darkness.*

- I see a Darkness*, Bonnie Prince Billy.

---

⁸⁷ Tota l'informació s'ha extret dels crèdits de *Los Ángeles* (2017) a Vila, R. (s.d.).

2. L'equip darrere de Rosalía

Al llarg del treball hem anat presentant diversos noms que es relacionen directament amb la trajectòria artística de Rosalía i la seva arribada a l'estrellat. Hem esmentat aquests noms en el moment vital que van acompanyar a la cantant i hem explicat quines han estat les seves aportacions i labors al costat de la catalana. En aquest petit epígraf es troba la informació sobre les diferents persones que conformen l'equip de la cantant.

Cadascun d'aquests noms han estat una peça clau en el desenvolupament de la dualitat, tan flamenca com pop-urbana, de la trajectòria de l'artista. Tanmateix, són una prova del fort interès que la cantant ha posat en els seus treballs i actuacions, intentant rodejar-se sempre d'un gran equip que ha cregut en la visió de catalana. Al cap i a la fi, sense tots aquests noms Rosalía no hagués sigut qui és ara.

2.1. Organització i gestió

2.1.1. Pilar Tobella

Pilar Tobella, mare de Rosalía, ha estat l'encarregada de tutelar la carrera artística de la seva filla des que aquesta era una nena: amb cinc anys va apuntar-la a classes de dansa i jazz i més endavant a una escola de música perquè anés descobrint el seu potencial. Amb quinze anys va animar-la a aprendre a tocar la guitarra a l'Entidad Cultural Flamenca de Sant Esteve, va ser a través d'aquesta entitat com l'artista va fer els seus primers concerts (Hernández, N., 2019).

2.1.2. Rebeca León

Rebeca León (Miami, 1975) és un dels grans noms que s'amaga en l'equip darrere de Rosalía, aquesta és la mànager de l'artista. La parella es va conèixer gràcies al cantant colombià Juanes, mentre la catalana i El Guincho treballaven en *El Mal Querer*. Gràcies als contactes i l'empresa de la nord-americana el duo va aconseguir acabar de llençar l'àlbum. Serà també León la que aconseguixi l'actual relació entre Rosalía i la productora CANADA (Molina, N. 2020).

León, de pares cubans, és llicenciada en Història de l'Art per la Universitat Estatal de Florida i va començar al món de la música i la gestió d'artistes a Anschutz Entertainment Group Live el 2003. Poc després va passar a liderar la secció de música llatina dirigint les trajectòries d'artistes i grups internacionals com Calle 13, Ricky Martín o Maná. El 2017 decidirà obrir la seva pròpia empresa: Lionfish Entertainment, amb aquesta seguirà gestionant la trajectòria d'artistes internacionals. L'empresa, però, prefereix centrar-se en nous descobriments i, com ells mateixos expliquen, busquen "artistes bilingües i *biculturals* que puguin convertir-se fàcilment en fenòmens globals" (Villardón, M., octubre de 2018).

2.2. Producció i música

2.2.1. Chiqui de la Línea

José Miguel Vizcaya (Cadis, 1951) combina la seva carrera de compositor i *cantaor* flamenc amb la docència. Va començar ensenyant cant flamenc al Taller de Músics de Barcelona, l'any 2002

passarà a ser el professor principal de cant *jondo*⁸⁸ de l'ESMUC, amb un programa que només accepta un alumne per any. La seva relació amb Rosalía va començar en les classes del Taller i, finalment, l'any 2014 va ser l'escollida per formar-se amb ell. La cantant sempre ha considerat a Vizcaya el seu mestre i procura recordar tota l'ajuda que ha rebut d'aquest en diferents ocasions (López, J. J., 2019).

Tot i haver començat la seva trajectòria en el flamenc com a *cantaor* de *tablaos* als anys setanta a Barcelona sota el pseudònim de Chiqui de la Línea, el veritable mèrit de Vizcaya ha estat aconseguir adaptar l'educació del flamenc al sistema universitari en els seus ensenyaments a l'ESMUC. Gràcies al treball amb Vizcaya, la cantant va aconseguir ampliar el seu rang de veu i a projectar aquesta mantenint la seva flexibilitat i claredat. Serà també qui ensenyi a Rosalía la tècnica per cantar múltiples notes en una sola síl·laba i a afinar la seva oïda fins a poder reconèixer les variacions i peculiaritats de cada *palo*⁸⁹ (Valdes, M., 2019).

2.2.2. Raül Refree

Raül Fernández (Barcelona, 1976) és un dels cantants, músics i productors espanyols amb més renom al panorama musical actual. Conegut, des de 2002, amb el cognom artístic de Refree, ha publicat deu discos en solitari, ha participat en una desena de bandes sonores i ha col·laborat i/o produït amb un gran nombre d'artistes nacionals. En aquest cas, l'hem conegut per la seva participació a *Los Ángeles*, tot i haver-se fet famós per col·laborar amb cantants de renom com Mala Rodríguez⁹⁰, Albert Pla⁹¹ o el Niño de Elche⁹², entre altres (Terrassa, R., 2019).

Tot haver estat en l'avantguarda musical dels darrers quinze anys, Refree ha acabat escollint el camí de la privacitat que dóna un estudi i la producció per sobre de la fama i els escenaris. Mirant enrere, ell mateix admet que ha passat per diferents gèneres i ha portat una trajectòria canviant perquè sempre ha buscat sorprendre's a ell mateix i al seu públic. Sobre el seu treball amb Rosalía, explica, que en un principi l'autoria era dels dos però que va acabar cedint-la a l'artista perquè el projecte era més proper a la catalana. D'altra banda, sí que es van presentar com un duo en els directes per la complicitat artística que tots dos tenien sobre els escenaris (Bianciotto, J., 2018).

2.2.3. El Guincho

Pablo Díaz-Reixa (Las Palmas de Gran Canaria, 1983) ha dedicat la seva carrera a l'experimentació en el món de la música electrònica amb les tecnologies de síntesis sonor. Tot i haver estudiat Comunicació Audiovisual, es llençarà de ple al panorama musical amb *Folías* (2005), una aproximació a la psicodèlia folk-pop que parteix de la dansa tradicional canària. El seu reconeixement, però, arribarà amb *Alleganza* (2007) i la seva aproximació als ritmes tropicals i

---

⁸⁸ El cant *jondo* fa referència a l'estil vocal propi del flamenc. Aquest destaca per la gitanització del cant popular andalús sentimentalment profund. El terme va ser popularitzat pel compositor i musicòleg Manuel de Falla (1876-1946).

⁸⁹ El terme *palo* fa referència a cadascun dels estils de cant que es desenvolupin dins del món del flamenc.

⁹⁰ María Rodríguez Garrido (Jerez de la Frontera, 1979) és una cantant d'origen gità coneguda pel seu estil propi nascut de la fusió entre el rap i el flamenc.

⁹¹ Albert Pla i Álvarez (Sabadell, 1966) és un cantautor i músic de rock català i espanyol conegut pel seu estil controvertit, polèmic i provocador combinat amb actuacions molt teatrals.

⁹² Francisco Contreras Molina (Elx, 1985) és un poeta, artista i *cantaor* flamenc conegut pel seu activisme social i diverses col·laboracions amb altres artistes.

electrònics. Posteriorment, publicarà *Pop negro* (2010) amb el que es va anticipar a tot el pop que es produiria a la dècada de 2010 (Fajardo, J., 2019).

Arriscarà la seva carrera amb la publicació *d'Hiperasia* (2016), un àlbum amb un esperit ambiciós i anti comercial que el coronarà com un dels grans autors de la producció musical sintètica espanyola. Aquest serà l'últim dels seus treballs en solitari i començarà a encarar la seva trajectòria com a la producció. Poc després coneixerà a Rosalía i començaran a treballar en *El Mal Querer* (2018). (Serrano, N., 2019).

El seu potencial radica en l'excel·lent sentit rítmic del seu cap: és capaç de crear collages amb ritmes tan dispersos (percussions africanes, congues, palmes, sons del cos, techno, silencis) que ningú seria capaç de crear amb ells una seqüència lògica.

(Fajardo, J., 2019)

2.2.4. Los Mellis

Antonio i Manuel Montes Saavedra (Huelva, 1983) són bessons, palmers i cantants de flamenc. Aquests van començar la seva trajectòria com a solistes i van arribar a aconseguir emplenar el Palau Imperial de Viena amb ritmes flamencs i rumbes l'any 2015 (Arguijo, S., 2019). Van conèixer a Rosalía quan aquesta encara no era famosa i van acompanyar les seves actuacions diverses vegades, costum que han mantingut fins l'actualitat. Apareixen als crèdits de més d'una cançó d'*El Mal Querer* com a coristes i palmers, destacant l'expressivitat dels seus *jaelos* (Huelva hoy, 2020).

2.3. Imatge i estètica

2.3.1. Filip Cusic

Filip Cusic Braut (Santa Cruz de Tenerife, 1993), d'origen croat, és un artista visual, fotògraf i director creatiu. Tot i no haver-se dedicat plenament a les arts fins als dinou anys, quan es va traslladar a Madrid, la seva producció ha estat extensa i molt analitzada els darrers anys. Se l'ha considerat l'origen de l'*objectivisme*, un moviment artístic molt característic de les seves creacions i amb el que s'ha obert camí al panorama actual. A part de la seva participació en les il·lustracions d'*El Mal Querer* (fig.4), l'hem vist col·laborant amb la cantant Aitana Ocaña⁹³, envoltat de censura per les seves imatges de María Forqué⁹⁴ i com a fotògraf de diverses campanyes publicitàries per Palomo Spain⁹⁵ (Llanos, H., 2018).

En paraules del mateix Cusic, podríem definir l'*objectivisme* com "la forma en què els objectes i els cossos es fonen en una nova simbiosis creativa". Explica que, per ell, el seu treball va estrictament lligat a la temporalitat, quelcom que neix de "la conversació entre les idees clàssiques del passat i les més futuristes". Un altre aspecte clau de l'obra del canari és com intenta plasmar les energies de l'empoderament femení i l'egocentrisme actual tan relacionat amb l'individualisme de les xarxes socials (Gallardo, V., 2019).

---

⁹³ Aitana Ocaña (1999) és una cantant barcelonina que va saltar a la fama gràcies a la seva participació al concurs Operación Triunfo l'any 2017.

⁹⁴ María Forqué (1990) és una actriu i model madrilenya censurada repetidament a les xarxes socials per saltar-se les polítiques de contingut gràfic d'aquestes (mugrons, nuus, ...).

⁹⁵ Palomo Spain és el nom de l'empresa d'Alejandro Gómez Palomo (1992), un dissenyador i modista cordovès actiu des de 2016.

2.3.2. CANADA

CANADA és el nom de la productora que ha realitzat la majoria de videoclips de Rosalía, la seva relació va començar amb el llançament d'*Aunque es de noche* (2017) i, a poc a poc, s'han convertit en una de les peces claus de la trajectòria de la catalana. L'any 2008, els directors Lope Serrano, Nicolás Méndez i Luis Cerveró es van unir a la productora Alba Barneda per crear una modesta empresa creativa amb seu a Barcelona. Dos anys després, i gràcies a l'èxit del videoclip de *Bombay* (El Guincho, 2010), van obrir una seu a Londres i van sumar Óscar Romagosa al seu equip (Freire, J. M., juliol de 2018).

Com ja vam apuntar a l'apartat 3.1.2., CANADA ja havia produït diverses campanyes publicitàries per grans empreses i videoclips per artistes internacionals, però serà gràcies als seus treballs per Rosalía quan comencin a rebre veritable reconeixement. Sobre la seva col·laboració amb la cantant i les acusacions, Nicolás Méndez explica:

La cançó [*Pienso en tu mirá -cap. 3: celos-*] és una obra sobre la gelosia. I prou. Crec que està especialment ben escrita i per això suscita controvèrsia. El poder de la lírica és una meravella. La lletra és clara i senzilla, en el millor sentit d'aquestes paraules, i expressa clarament un sentiment molt fàcilment identificable. [...] Les imatges que il·lustren la cançó només intenten fer el mateix exercici d'una manera suggerent. M'encanta que la gent perdi el seny buscant sentits a les coses perquè en realitat nosaltres fem el mateix.

(Zas, M., juliol de 2018)

2.3.3. Daikyri

Pilar Vila Tobella és la germana gran de Rosalía i l'encarregada de l'estilisme i la imatge d'aquesta, Daikyri és el pseudònim que utilitza a les xarxes socials i acabat convertint-se en el nom artístic de Pilar. De la vida de "La Pili", forma en què es refereix a ella la cantant, sabem que és mare i que es dedica a la carrera de l'artista juntament amb la seva progenitora (Villanueva, M., 2019). Rosalía té molt clar els rols de la seva mare i germana i sovint parla de la relacions entre elles:

La meva mare i la meva germana són com a pilars per a mi. Són aquí sempre, com un far, són dones molt fortes, que m'inspiren i que sempre m'acompanyen en totes les aventures que els proposo i tinc molta sort de poder comptar amb elles.

(Altarriba, M., 2018)

Pilar explica que dedicar-se a la seva germana, i treballar per ella, no deixa de ser una continuació de tot el que feien quan eren nenes i jugaven entre revistes de moda, pel·lícules i llibres. La gran dels Vila Tobella és la veritable encarregada de tots els estilismes de la seva germana i, per tant, aquella que decideix què, com i quan s'ha de posar la cantant (Altarriba, M., 2018). També és l'encarregada de les relacions amb els dissenyadors i modistes de capçalera de l'artista, d'entre els que destaquen Palomo Spain, María Escoté, Yolancris o Louis Vuitton (Domènech, A., 2019).

Si deixem de banda els músics que acompanyen i col·laboren amb l'artista, Daikyri és la persona que més cops hem vist acompanyant a Rosalía. Ha estat present tant en moltes gal·les de premis, d'acompanyant i d'estilista, com en diverses entrevistes i aparicions públiques de la cantant. Amb

la internacionalització de la de Sesrovires, però, entrarà en joc Samantha Burkhart, una estilista de renom entre les dives nord-americanes actuals.

2.4. Dansa

2.4.1. Charm La'Donna

Charm La'Donna (Compton, Los Ángeles, 1991/92) va començar la seva trajectòria en el món de la dansa com a ballarina en la gira *Sticky&Sweety Tour* (2008-2009) de la cantant Madonna. Va acabar de formar-se a la UCLA (Universitat Californiana de Los Ángeles) mentre treballava en diferents coreografies i espectacles. Pel seu treball, va destacar ràpidament i Fátima Robinson (coreògrafa de Michael Jackson o Prince, entre altres) va apadrinar-la i ajudar-la a desenvolupar la seva carrera. Amb el temps, va començar a dissenyar i dirigir coreografies per artistes internacionals i va acabar associant-se amb Lionfish, l'empresa de la mànager de Rosalía (Villardón, M., novembre de 2018).

La nord-americana va conèixer a Rosalía a través de les xarxes socials i van congeniar molt ràpidament, ella mateixa explica que l'origen humil, el perfeccionisme i la passió pel seu treball són trets comuns entre les dues. Per poder crear les coreografies de la catalana, La'Donna va assessorar-se en flamenc i va intentar "ser respectuosa amb el gènere". Tot i que la majoria dels balls que l'estatunidenca ha creat per la cantant són més propers a la dansa moderna, sempre es respira, en els moviments i gestos, uns forts aires flamencs, del tango i de la rumba (Cervera, M., novembre de 2019).

2.4.2. Las 8 Rosas

Elena Marín, Alicia Aroca, María Ríos, Paulina Alcaina, Natalia Palomares, Luisina Sánchez, Ainhoa Urrestilla i Beatriz Ortiz (Fig. 6) són les integrants de "Las 8 Rosas", el grup de ballarines oficials de Rosalía. Aquestes van entrar a l'equip de la cantant amb la gira d'*El Mal Querer* i sota la direcció de La'Donna han estat les encarregades d'acompanyar la veu de la catalana i la música d'El Guincho arreu del món. Tot i funcionar de forma general com un octet, en diversos espectacles han acudit només sis d'elles com a cos de ball i en altres s'han sumat dues noies més. "Las 8 Rosas", però, s'han fet convertit en una peça clau del fenomen Rosalía gràcies a les xarxes socials, espai on han rebut l'estima i devoció dels seus espectadors (Del Amo, S., 2019).

2.4.3. Polito

Antonio Moreno Fernández (Sevilla, 1991) és un *bailaor* de flamenc que descendeix de la nissaga dels Montoya amb el seu avi, Farruco⁹⁶, com estrella familiar. Va començar la seva trajectòria artística des de ben petit i ha treballat com a teloner de Madonna, Beyoncé i Estrella Morente. Aquest serà l'encarregat d'amenitzar l'espera dels espectadors dels últims concerts d'*El Mal Querer Tour* (París, Londres, Barcelona i Madrid). La mateixa Rosalía va explicar que és un dels seus referents quant a dansa flamenca actual i que sent una admiració molt forta cap al sevillà (La Vanguardia [redacció], 2019).

---

⁹⁶ Antonio Montoya Flores (Madrid, 1935 - Sevilla, 1997) fou un dels *bailaors* de flamenc més importants del segle XX, va treballar per grans artistes del gènere d'entre els que destaquen Lola Flores o Manolo Caracol.

3. Els autors d'El Mal Querer

Tot i constar en totes les seves cançons com autora d'elles, Rosalía comparteix els crèdits amb altres persones. Sorpren veure la presència constant d'Álvarez i com segueixen estant present melodies o lletres de domini públic en l'àlbum. A banda de les peces que van acabar formant *El Mal Querer* trobem dues obres inèdites que han acabat fent-se famoses gràcies als enregistraments dels directes. En aquest annex trobareu l'autoria de cadascuna d'aquestes cançons:

- *Malamente* -cap. 1: *augurio*-

Rosalía Vila.
Antón Álvarez (C. Tangana).
Pablo Díaz-Reixa (El Guincho).

- *Que no salga la luna* -cap. 2: *boda*-

Rosalía Vila.
Antón Álvarez (C. Tangana).
Antonio Gallardo Molina.
Nicolás Sánchez Ortega.

- *Pienso en tu mirá* -cap. 3: *celos*-

Rosalía Vila.
Antón Álvarez.

- *De aquí no sales* -cap. 4: *disputa*-

Rosalía Vila.
Antón Álvarez.
Pablo Díaz-Reixa.

- *Reniego* -cap. 5: *lamento*-

Rosalía Vila.
Domini públic.

- *Preso* -cap. 6: *clausura*-:

Rosalía Vila.
Ferran Echegaray.
Rossy de Palma.

- *Bagdad* -cap. 7: *liturgia*-

Rosalía Vila.
Antón Álvarez.
Pablo Díaz-Reixa.
Luis Troquel.
Leticia Sala Bufill.
Justin Timberlake.
Timothy Mosley.
Scott Storch.

- *Di mi nombre* -cap. 8: *éxtasis*-

Rosalía Vila.
Antón Álvarez.

- *Nana* -cap. 9: *concepción*-

Rosalía Vila.
Pablo Díaz-Reixa.
Domini Públic.

- *Maldición* -cap. 10: *cordura*-

Rosalía Vila.
Antón Álvarez.
Domini Públic.

- *A ningún hombre* -cap. 11: *poder*-

Rosalía Vila.
Antón Álvarez.

Cançons que van quedar fora d'*El Mal Querer* però es van utilitzar al llarg de la gira:

- *Santería* (interludi i presentació de la banda)

Rosalía Vila.
Pablo Díaz-Reixa.

- *Lo presiento* (introducció a *Bagdad*)

Rosalía Vila.
Pablo Díaz-Reixa.

4. Figures

Figura 1

Rosalía i Raül Refree durant el concert inaugural del Festival Acústica de Figueres.

A: Festival Acústica Figueres [@festivalacustica]. (2017, setembre 10). Rosalía & Refree van inaugurar la 16a edició de l' #ACÚSTICV #AcústicaFigueres #AraiSempre [publicació d'Instagram].

Recuperat de <https://www.instagram.com/p/BY3NFrVFfV-/>

Figura 2

C. Tangana, acompanyat de Rosalía, durant el seu concert al Festival Acústica de Figueres.

Fotograma (2 min. 30 s.) a Tramuntana TV (2017, setembre 1). *Resum de la jornada inaugural del Festival Acústica 2017* [vídeo].

Recuperat de https://www.youtube.com/watch?v=tjMNIcll_P8

Figura 3

Rosalía a la porta d'un cementiri amb una cadira flamenca típica al costat. La cantant es presenta en una atmosfera blava i espiritual en mig d'un èxtasi, artístic i espiritual, mentre sorgeixen flames d'ella.

Fotograma (3 min. 30 s.) a Rosalía (2017, novembre 23). *Aunque es de noche* [vídeo].

Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=6s-MQzPZ6IE>

Figura 4

Portada d'*El Mal Querer* (2018) realitzada pel canari Filip Cusic. L'artista apareix representada com una icona religiosa nua en mig dels núvols i amb els braços en forma de creu, d'aquest penja una capa blanca digna d'una deessa. La veiem amb una aurèola formada per estrelles i amb colom blanc per sobre d'ella, tot queda envoltat per una corona daurada que emmarca l'escena.

Filip Cusic (2018) dins Vila, R. (s.d.). A *Genius*. Discografia de Rosalía. Recuperat el 20 de febrer de 2020 de <https://genius.com/artists/Rosalia>

Figura 5

Imatge de l'últim concert d'*El Mal Querer Tour* a Madrid on Rosalía es coronarà com la Reina del pop-urbà espanyola.

Ricardo Rubio (10 de desembre de 2019) per Europa Press. Recuperat el 20 d'abril de 2020 de https://www.elindependiente.com/tendencias/musica/2019/12/11/rosalia-en-madrid-fotos-del-concierto-en-el-wizink-center/#galeria_start

Figura 6

Rosalía, Las 8 Rosas i la coreògrafa Charm La'Donna assajant per *El Mal Querer Tour*. D'esquerra a dreta. A dalt: Paula Alcaina, Beatriz Ortiz, La'Donna, Rosalía, Natalia Palomares i Alicia Aroca. A baix: Luisina Sánchez, María Rosa, Ainhoa Urrestilla i Elena Marin.

¡Estamos listas para todo lo que viene! (2018, agost 22). [@las8rosas a Instagram]. Recuperat el 20 d'abril de 2020 de <https://www.instagram.com/p/BmySmhPFCEk/>

Figura 7

Títol de *Con altura* al seu videoclip oficial. És interessant notar la presència d'El Guincho als crèdits inicials.

Fotograma (0 min. 08 s.) a Rosalía (2019, març 28). *Con altura* [vídeo].

Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=p7bfOZek9t4>

Figura 8

Díaz-Reixa (El Guincho) pilotant una avió amb Rosalía i J Balvin dins en la ficció del videoclip *Con altura*.

Fotograma (1 min. 15 s.) a Rosalía (2019, març 28). *Con altura* [vídeo].

Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=p7bfOZek9t4>

Figura 9

Rosalía interpretant *A palè* durant el tancament d'*El Mal Querer Tour* a Madrid. Noti's en el fons de l'imatge l'aparició de containers metàl·lics.

Ricardo Rubio (10 de desembre de 2019) per Europa Press. Recuperat el 20 d'Abril de https://www.elindependiente.com/tendencias/musica/2019/12/11/rosalia-en-madrid-fotos-del-concierto-en-el-wizink-center/#galeria_start

Figura 10

Rosalía amb el Cor Jove de l'Orfeo Català al fons durant la seva actuació a la gala dels premis Goya de 2019.

Getty Images (2019) a Vogue (Febrer de 2019). *La actuación de Rosalía esta noche en los Goya se recordará durante mucho tiempo.* Recuperat el 20 d'abril de 2020 de <https://www.vogue.es/celebrities/articulos/premios-goya-2019-rosalia-actuacion/38860>

Figura 11

Rosalía va piular l'11 de novembre de 2019 "Fuck vox". El dia següent el partit polític espanyol va respondre el seu missatge criticant la seva posició privilegiada i la falta de patriotisme.

En l'imatge (de dalt a baix): piulada de l'artista, imatge que acompanya la resposta de VOX amb el missatge de l'artista i una altra piulada seva i, a la part superior, resposta del partit polític.

Captura de pantalla dels missatges a: VOX [@vox_es]. (12 de novembre de 2019). Solo los millonarios, con aviones privados como tú, pueden permitirse el lujo de no tener patria [Tweet]. Recuperat de https://twitter.com/vox_es/status/1194176024109600771

Figura 12

La tornada de *Pienso en tu mirá* -cap. 3: celos- (lletra i pentagrama). El primer i tercer vers segueix el compàs de 12/8 mentre el segon segueix el de 10/8.

Fotograma (16 min. 07 s.) a: Altozano, J. [Jaime Altozano]. (2018). *Rosalía: lo que nadie está diciendo sobre el mal querer* [Youtube]. Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=NgHXFTgaVT0>

Pienso en tu mirá, tu mirá, clavá, una bala en el pecho
 Pienso en tu mirá, tu mirá, clavá, una bala en el
 Pienso en tu mirá, tu mirá, clavá, una bala en el pecho

Figura 13

Rosalía durant la seva actuació al Festival de Coachella. Podem veure la construcció d'un estilisme dels estils típics de l'artista on combina la moda *choni* i la *ratchet*.

En l'imatge podem observar les sabatilles esportives blanques amb una plataforma considerable, el conjunt de dues peces d'Etai Drodi fet a partir d'una tovallola de platja de Louis Vuitton, les grans arracades d'or amb forma de cercle o el pentinat basat en les dues cues laterals.

Amy Harris (13 d'abril de 2019) per Gtres. Recuperat el 10 de maig de 2020 de <http://images.gtresnews.com/es/asset/id/6794209/u430634/fromSearch/1/initiatorAction/fullTextSearch/mosaicCount/7/thumbIndex/5>

Figura 14

Rosalía posant amb la disenyadora, model i empresària nord-americana Kylie Jenner, germana petita del clan de les Kardashian.

La relació entre les dues joves va començar quan l'estatunidenca es va declarar fan de la cantant catalana en el seu perfil d'Instagram, posteriorment es van conèixer i van convertir-se en amigues íntimes.

A: Kylie [@kyliejenner]. (12 de gener de 2020). [publicació d'Instagram].

Recuperat de <https://www.instagram.com/p/B7NfVLenPCQ/>

Figures 16 - 26

Conjunt de les escenes que il·lustres cadascuna de les cançons d'*El Mal Querer*.

Filip Custic (2018). Recuperat el 15 de maig de 2020 de <http://vein.es/los-increibles-artworks-de-filip-custic-para-rosalia/>

Fig. 16

Malamente -cap. 1: augurio-

Fig. 17

Que no salga la luna -cap. 2: boda-

Fig. 18

Pienso en tu mirá -cap. 3: celos-

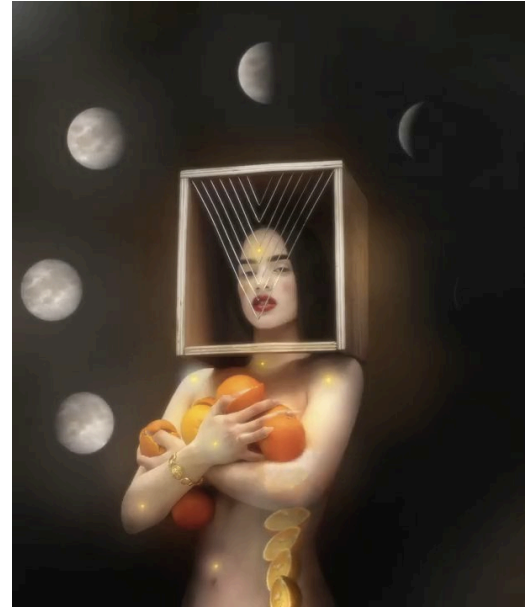
Fig. 19

De aquí no sales -cap. 4: disputa-

Fig. 20

Reniego -cap. 5: lamento-

Fig. 21

Preso -cap. 6: clausura-

Fig. 22

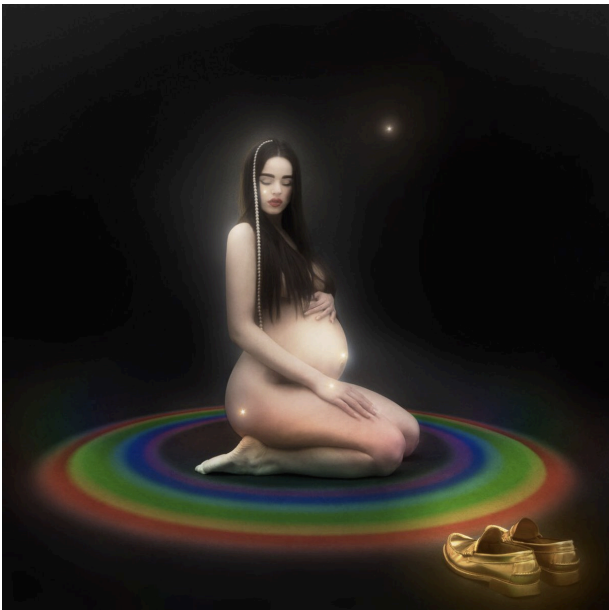
Bagdad -cap. 7 liturgia-

Fig. 23

Di mi nombre -cap. 8: éxtasis-

Fig. 24

Nana -cap. 9: concepción-

Fig. 25

Maldición -cap. 10: cordura-

Fig. 26

A ningún hombre -cap. 11: poder-

Figura 27

Rosalía ballant en un ambient industrial i desèrtic.

Fotograma (0 min. 45 s.) a Rosalía (2019, novembre 9). *A palé* [vídeo].

Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=5zwpwbdGNIk>

Figura 28

Rosalía en una cinta de producció en cadena al videoclip rodejada de treballadors.

Fotograma (0 min. 40 s.) a Rosalía (2019, novembre 9). *A palé* [vídeo].

Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=5zwpwbdGNik>

Figura 29

Rosalía dins de la cabina d'un camió donant *palmes* flamenques.

Fotograma (0 min. 35 s.) a Rosalía (2018, maig 29). *Malamente -cap. 1: augurio-*.

Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=Rht7rBHUXW8>

Figura 30

Camioner que mira fixament a la càmera i que es recolza en el seu vehicle amb sang al pit.

Fotograma (0 min. 46 s.) a Rosalía (2018, juliol 24). *Pienso en tu mirà -cap. 3: celos-*.

Recuperat de https://www.youtube.com/watch?v=p_4coiRG_BI

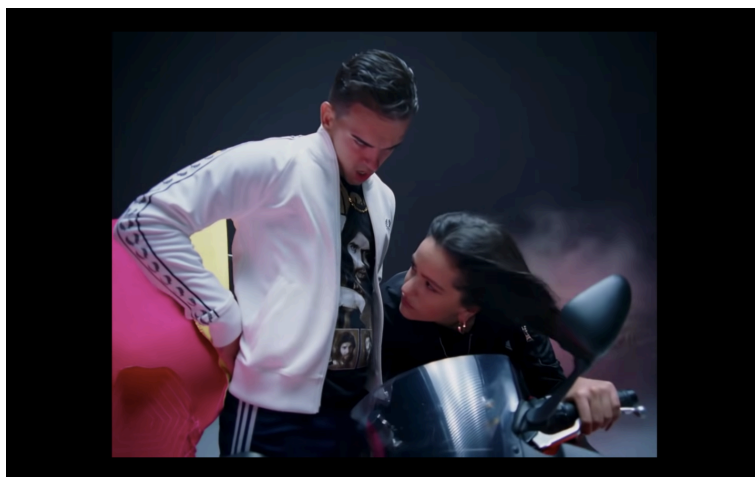

Figura 31

Rosalía sobre una moto mirant a Camarón de La Isla en la samerrat d'un torero que esquiva les seves embrenzides.

Fotograma (2 min. 06 s.) a Rosalía (2018, maig 29). *Malamente -cap. 1: augurio-*.

Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=Rht7rBHUXW8>

Figura 32

Rosalía dins d'una bassa d'oli al costat del motor d'un vehicle mentre executa un moviment de braços típic de la dansa flamenca.

Fotograma (0 min. 32 s.) a Rosalía (2019, gener 22). *De aquí no sales -cap. 4: disputa-*

Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=vy4lZs8fVRQ>

Figura 33

Crèdits inicials del videoclip, per darrere reconeixem una figureta d'una flamenca tocant la guitarra amb una mà i ballant amb l'altra.

Fotograma (0 min. 05 s.) a Rosalía (2018, juliol 24). *Pienso en tu mirà -cap. 3: celos-*.

Recuperat de https://www.youtube.com/watch?v=p_4coiRG_BI

Figura 34

Tatuatge del rostre de la Verge plorant amb un drap que neteja les seves llàgrimes.

Fotograma (0 min. 37 s.) a Rosalía (2018, maig 29). *Malamente -cap. 1: augurio-*.

Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=Rht7rBHUXW8>

Figures 35 i 36

Confrare vestit de lila sobre un patinet.

Fotogrames (1 min. 42 s. i 2 min. 30 s.). A Rosalía (2018, maig 29). *Malamente -cap. 1: augurio-*.

Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=Rht7rBHUXW8>

Figura 37

Rosalía estirada en un llit imitant la postura de *La Maja vestida* (Goya, 1800). En la paret del fons, a la dreta, el retrat de Sant Domingo de Guzmán.

Fotograma (0 min. 10 s.) a Rosalía (2018, octubre 30). *Di mi nombre -cap. 8: éxtasis-*.

Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=mUBMPaj0L3o>

Figura 38

Rosalía submergida en un mar de llàgrimes amb aparença de Santa.

Fotograma (3 min. 38 s.) a Rosalía (2018, desembre 4). *Bagdad -cap. 7: liturgia-*.

Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=Q2WOIGyGzUQ>

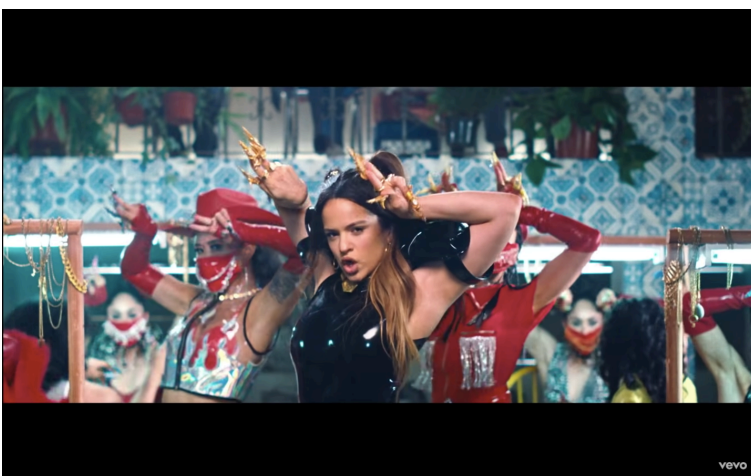

Figura 39

Rosalía i el seu grup de ballarines dins d'un saló de manicures executant un pas de ball que recorda a les banyes d'un brau.

Fotograma (1 min. 25 s.) a Rosalía (2019, maig 30). *Aute Cuture*.

Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=CLFUhty8EF4>

Figura 40

Rosalía executant un pas de ball que recorde a l'acte de clavar les banderilles per maltractar als toros.

Fotograma (1 min. 36 s.) a Rosalía (2018, octubre 30). *Di mi nombre -cap. 8: éxtasis-*.

Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=mUBMPaj0L3o>

Figures 41

Jove aprenent de torero. Darrere seu veiem altres figures masculines que també practiquen amb la *capota*.

Fotogrames (1 min. 29 s.). A Rosalía (2018, maig 29). *Malamente -cap. 1: augurio-*.

Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=Rht7rBHUXW8>

Figura 42

Cap d'un toro que avança cap a la figura d'esquenes de Rosalía amb una ferida a l'alçada del cor.

Fotograma (1 min. 29 s.) a Rosalía (2018, juliol 24). *Pienso en tu mirà -cap. 3: celos-*.

Recuperat de https://www.youtube.com/watch?v=p_4coiRG_BI

Figura 43

Retrat de la Duquesa d'Alba de Tormes fet pel pintor Francisco de Goya l'any 1775.

Noti's les similituds entre la vestimenta de la figura del quadre, un dels models que va utilitzar Rosalía al llarg d'*El Mal Querer Tour* i la vestimenta que la cantant llueix al videoclip d'*A palé*.

Domini públic. L'obra es troba a la Fundació Casa de Alba (Alba de Tormes, Salamanca).

Figura 44

La Maja vestida de Francisco de Goya fet l'any 1800.

Compari's amb la postura que pren Rosalía al videoclip de *Di mi nombre -cap. 8: éxtasis-*.

Domini públic. L'obra es troba al Museo del Prado (Madrid).